

صلاحیت Salahiyat मलागीजत



مہمان ایڈیٹر: ڈاکٹر منموہن

پنجابی کے شاعر، ناول نگار، نقاد، ماہر لسانیات



ورگی دیو راج بھاتیا (6-11-1926 - 01-10-2024) نوں سمريت سورگی گیان چند
بھاتیا، ڈسکا، سیلکوٹ



سورگواسی دیو راج بھاتیا پتر سورگی)
گیان چند بھاتیا اتے پنتی سورگی نشچنت بھاتیا اتے سچنتا بھاتیا پتر ٹھاکر داس بھاتیا، ڈسکا، سیلکوٹ)

ماما میٹرک دی پریکھیا پاس کرن توں بعد بھارتی ریلوے وچ نوکری کردا سی اتے
اسدی پہلی پوسٹنگ 17 سال دی عمر وچ لاہور ریلوے سٹیشن 'تے ٹکٹ سیل کاؤنٹر
'تے اک لڑکے ورگی شخصیت دے نال، لیلیٰ مجنوں پھاٹک 'تے ہوئی سی۔ میرے لئی
ایہ حیرانی دی گلّ سی کہ اس دے پتا بی. اے. ایل. ایل. بی. اسدا وڈا بھرا 440-یارڈ
مقابلیاں دا راشٹری ریکارڈ-ہولڈر ایتھلیٹ چیمپین سی اتے سنتن دھرم کالج، لاہور وچ
ایم. اے. ارتھ شاستر دا ودیارتھی سی۔ اسدا چھوٹا بھرا ایم. کام اتے چھوٹی بھین 12ویں
پاس سی۔ جدوں اس دے چچیرے بھرا اتے اس دے آلے-دوآلے رہندے پریوار دے
سنہرے بھوکھ لئی اچّ سکھیا حاصل کر رہے سن تاں اس نے اچّ سکھیا کیوں نہیں
کیتی؟

اوہ اپنے پوروجاں دوارا مدھے مارگ نوں آگے ودھاؤن لئی اکّ ودھیا منکھی سمگری
سی۔ اوہ 'پتا پرکھی' سی (جو اپنے پتا دے نقشے قدماں 'تے چلدا ہے) اس دا سبھ
توں ودھیا گن کدے وی امیر جاں غریب، بڈھا جاں جوان، مرد جاں عورت دا وٹکرا
نہیں سی، اس دا ووبار سبھ لئی ستکار یوگ سی۔

اوہ ہمیشہ ساڈے پریوار لئی سنکٹ دے سمیں کھڑے رہے اتے اوہناں دی پنتی میزبان
لئی کوئی مصیبت پیدا کیتے بناں پرچھاویں وانگ رہی پر پریوار دے اک ہمدرد ممبر
وانگ رہندی سی جو اوہناں لئی چنتت اتے سنویدنشیل سی۔ ساڈا پریوار اس دا بہت
دھنواد کردا ہے۔

وچّ ونڈ دے دنگیں دوران اوہ ریلگڈی راہیں لاہور توں بھجّ گیا سی اتے اوہ 1947
ساری ریلگڈی مار دتی گئی سی پر اوہ امرتسر وچّ سوار اکلا یاتری سی۔ اسنے اکّ وار
کیہا سی کہ میں پتلا سی اتے اکّ کوچ وچّ بہت سارے باردانے دے تھیلے سن جتھے

میں پچھے لکيا ہويا سی۔ میریاں جیباں وچّ بھنے ہوئے چھولیاں دیاں کجھ مٹھیاں سن۔ میری ریلگڈی نوں سرحد پار کرن وچّ چار دن لگّ گئے اتے میرا اکو اکّ سہارا اوہ بھنے ہوئے چنے سن۔ جدوں اوہ بیٹھاں اتریا تاں پورے سٹیشن دے کرمچاریاں نے اس نوں ٹرین 'چّ زندہ دیکھ کے اس دا سواگت کیتا۔

اسدا ویاہ اکّ نیک عورت نال ہویا سی جسدا اصلی نام نشنتا (لاپرواہ) اس دے پیکے گھر ڈسکا وچّ ہے اتے اس دے سوہرے گھر سچنتا (جو چنگیاں چیزاں دی چنتا کردی ہے) وچّ بدل گیا سی۔ اوہ روائتی پنجابی بھوجناں وچّ چنگی ککّ سی اتے اپنے پتی دی آمدن دی سیما دے اندر اپنے گھر دا پر بندھن کرن دی کلا جاندی سی۔ اوہ تنّ دھیاں سوتا، کرن اتے مرحوم انیتا دے ماتا۔ پتا سن۔ میں پریم بھائییا اتے کشن بھائییا دی لمبی عمر لئی سنبھاوی ڈھنگ نال دیکھ بھال کرن لئی اوہناں دا وشیش ستکار کردا ہاں۔

میرے پتا دا نام دیو راج بھائییا سی اتے اوہناں دے سوہرے اتے مامے دے پتا راج نوں میرے پتا اتے دیو نوں چاچا کہہ کے سمبودھن کردے سن۔ اس سمیں نہ تاں دیو بن اتے نہ بی راج۔

میں اوہناں دوواں نوں یاد کیتا۔ مہان پروارک قدراں۔ قیمتاں والے چنگے انساناں دا یگ ختم ہو گیا ہے اتے مینوں نہیں لگدا کہ میں اُون والیاں پیڑھیاں توں اجیہا ووہار کدے دیکھانگا۔ مینوں اکّ گھٹنا یاد آئی جتھے اوہ ایہہ خبر سن کے ساڈے گھر آیا سی کہ اکّ چوری ہوئی ہے اتے اسدی پتی نے روزانہ دے گھریلو سمان نوں پیک کیتا اتے میری ماں نوں بھیٹ کیتا۔ اکّ وار میری ماں نے مینوں دسیا کہ اوہ بیمار ہے اتے اوہ کسے بور شہر توں یاترا کرن توں بعد ملن آیا سی۔ اس نوں چھٹن ویلے اس نے دھیمی آواز وچّ کیہا، “بھین! میں تہاڈے لئی اکّ ٹونک دی بوتل خریدی ہے اتے اسدا دھیان رکھو۔ جدوں اسنے کھولیا تاں اس پیک وچّ کجھ مدر اوں ملیاں۔ ایہی اس دے وبار وچّ سنویدنشیلتا سی

زندہ باد! ماں



نینا اتے انوپ دے ویاہ وچّ ملانی سمیں (ماماجی)

میری مامی جی اپنی پتنی دا سبھاوک اتے سادھارن طریقے نال ستکار کردے سن،
میری مامی جی کومل، دھیرجوان سن اتے اپنے آله دوآله دوجیاں دی سیوا کرن دے
چنگے ارادے رکھدے سن۔ میں شبدان وچ بیان کرن توں اسمرتھ ہاں اوہناں دے اک
دوجے نال سندر رشتے نوں۔ صحیح چیزاں دا اکت قدرتی پرواہ سی جو اسیں اوہناں
دے آله دوآله انوبھو کیتا سی نہ صرف ووبار جاں روئے دے میاراں وچ اکت وڈا
سبق بلکہ اکت شاندار جیون جیون لئی پروگرامنگ سوچیا جو کہ ہور عام لگ سکدا
ہے۔ میں اج وی اوہناں نوں بہت پیار کردا ہاں۔

(ڈاکٹر۔ نینا شرما)

جدوں وی میں ماما جی نوں ملدا سی، اس دی نگاہ وچلی محبت مینوں اج وی یاد ہے۔
میں ہمیشہ سوچدا سی کہ اسنے اپنی ہومے 'تے قابو پا لیا ہے اتے میرے لئی اپنے
دل وچ پیار والی جگہ دین لئی کھلا ہے۔ اسدی نگھی مسکراہٹ اتے سادی گل بات نال
جڑن دی اسدی یوگتا پرانے زمانے دے لوکاں دی سادگی نوں درساوندی سی۔ اس نے
پریوار دے میمبران پرتی سچے دلوں پیار اتے پیار دا پرگٹاوا کرن دے شبدان وچ
ڈونگھی پرہاو اتے اداہرن چھٹی ہے۔ ماما جی آرام کرو اتے مسکراؤندے رہو۔

ماما جی دا جیون اینا ودھیا سی کہ ایہہ اگلیاں پیڑھیاں لئی اکت رول ماڈل پیش کردا ہے۔
ماما جی دے جیون توں جو سبق میں سکھدا ہاں اوہ اس پرکار ہن:

1. آرتھک ستھتی، لنگ جاں عمر دے سارے لئی سنکچن۔ پنجابی پروارک قدران۔
2. قیمتاں نوں سچے ارتھان وچ اپنے دل اتے روح نال برقرار رکھنا۔
3. سنکٹ 'تے قابو پاؤن لئی ہمت اتے لگن (صرف لاشاں نال بھری ریلگڈی وچ بچن والا)۔ اصل وچ ابھاس کرنا "ایہہ وی لنگھ جاوے گا"۔
4. نزدیکی اتے پیارے لوکاں لئی ہمدردی، جتھے وی اتے بہاوین سنبھو ہووے،
5. اوہناں دے جیون وچ مددگار یوگدان پاؤنا۔
6. جیون لئی جوش، کرکیٹ، راجنیتی آدی دا پتہ لگاؤنا، سنسار وچ جو وی ہو رہا
7. ہے، اس نال تازہ جانکاری رکھنا، سارے وکاس دی تکھی نگرانی کرنا۔
8. سبھ توں قیمتی ویکتی ہمیشہ سکارا تمک رکھدا ہے 97 سال دی عمر وچ وی
9. رویہ۔ اس دی سکارا تمکتا روزانہ جیون دے کسے وی مصیبت دوارا کدے وی نہیں
10. روکی گئی۔

ایہہ کیہا جاندا ہے کہ وچھڑے ویکتی نوں سچی شردهانجلی ادوں بندی ہے جدوں
تسیں اپنے جیون وچ اس دے آدرشاں دی نقل کردے ہو۔ اسیں ماما جی نوں اوہناں دے

آشیرواد لئی پرارتھنا کردے ہاں تاں جو ساڈے کول اپر دسے گئے اوہناں دے کجھ
آدرشاں دے مالک ہون دی طاقت، ہمت اتے بدھی ہووے۔

مینوں یقین ہے کہ اوہ میری اس بینتی نوں سن کے مسکرا رہا ہووے گا۔

(انوپ شرما))

میرا اندرونی لینڈسکیپ پیارے ماما جی بارے لکھدے ہوئے مشرت بھاونواں نال
بھریا ہویا ہے جسدا نام میرے پتا شری دیو راج بھاٹیا دے سمان سی، وبارک اتے
اوہناں دی پہنچ وچّ ماپیا گیا سی۔ جس طریقے نال اسنے اپنی زندگی دی اگوائی کیتی،
اوہ درساوندا ہے کہ جیون دی خوشی دا اکّ چنگا حصہ ساڈے رشتیاں وچوں نکلدا
ہے۔ اس نوں منکھی سبندھاں دی ڈونگھی سمجھ سی۔ اسنے اجیہا پورا جیون بتیت
کیتا، اس لئی ولکھن اتے ستکار یوگ۔ اسنے بہت ودھیا، اپنا صحیح اتے اکسار بولیا
میں اسدی بالکل پرشنسا کردا ہاں کہ اوہ جو سی۔ تہاڈی سمجھداری ساڈے مارگ نوں
روشن کرے۔ (ببیتا بھاٹیا)

1

- دیہ دیدار سک لاه اسادی، اسیں درس تیرے دے پیاسے ۔
- ایہو منگاں جے کجھ ن منگاں، ابا خیر پوے وچ کاسے ۔
- ڈھونڈھاں تینوں اتے لبھاں مینوں، اسیں عجب حیران تھیاسے ۔
- سنترین سوئی پیارا ملیا، جیڑھا اگے ملیا ہویاسے ۔

2

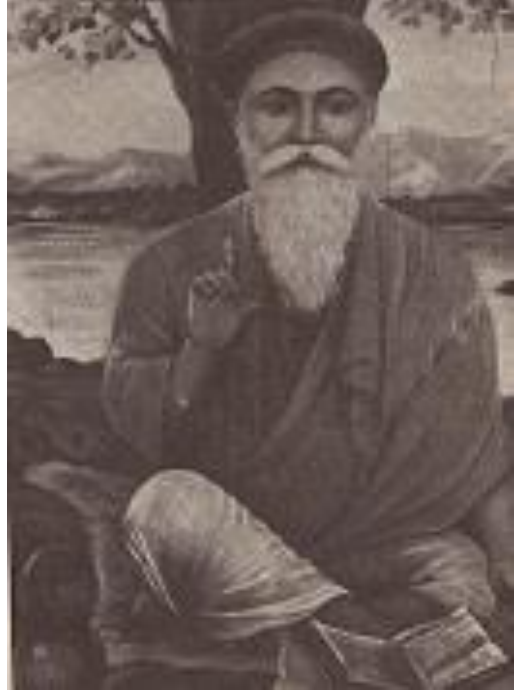
- ملیا پیارا غم رہا نہ کوئی، میرے من وچ بھئی خوش حالی ۔
- جت ول ویکھاں تے ول دسے، اس باجھیں جائ ن خالی ۔
- آپے خاوند آپے بردا، اوہ آپ سبھس دا والی ۔
- سنترین اوہ ملیا اسان نوں، جیندی وچھڑن دی نہیں چالی ۔

3

- شادی غمی دہاں تھیں گزرے، جدوں پیارا سانوں ملیا ۔
- سدّ سدّ تھکے اتے آوے ناہیں، بن آپ اسان ول ہلیا ۔
- ملن وچھوڑا میں کینوں آکھاں، اوہ سبھسے نال رل ملیا ۔
- سنترین پر ملسی اوہو، جیندا قدم اگاہاں ڈھلیا ۔

4

- سکھاں دی بن آمدن ہوئی، اتے دکھ وداع کر چلے ۔
- کیہڑے دکھ جو آپ و باجھے، اسان نوں نہ بن کسے گھلے ۔
- دکھاں نوں اسان سکھ کر جاتا، جو گن گن بدھے پلے ۔
- سنترین بن اوہ سکھ لدا، جو بووے سبھسے غلے ۔
- ہووی خوش حالی، تیریاں معاف بوون تقصیراں ۔
- سنترین جنہاں خوشی ربانی، اوہناں پائیاں خاص جگیراں ۔



سنتین

سنتین (1741-1871) (جی دا جنم سری نگر وچ اتے دیہانت پنڈ بھون ضلع سنگرور) پنجاب (وچ
ہویا۔ اوہ اداسی سنت سن۔ اوہناں نے گورو نانک و جی، من پر بودہ، انبھے امرت، سری گورو
نانک بودہ اتے اداسی بودہ دی رچنا کیتی۔

1. وقفہ کے بعد: 'خواتین کے تحفظات کی ایک حساس داستان:.....'6.....
ڈاکٹر منموہن
2. 16.....
سہج گویا مہ آسن: سہج یوگا کی ایک گفتگو:.....
پروفیسر ڈاکٹر رجنی بنس
- 341.....
کھانی سنائے والے جسونت سنگھ وردی کا کارنامہ - 'تارے توڑنا':.....
پروفیسر ڈاکٹر میگھا سلوان
'ڈاکٹر نریندر سنگھ کپور کا سفر نامہ 'سچا سچ' 4
- 49.....
ہجرت کی پیش کش اور نقل:.....
پروفیسر ڈاکٹر گرمیت سنگھ بندل
سہج گویا مہ آسن: ہندوستانی روایت، استدلال اور 5
- 59.....
موجودہ مطابقت:.....
پروفیسر ڈاکٹر ہریندر سنگھ تور
6. 87.....
مارکیٹ، میڈیا اور بڑے پیمانے پر/مقبول ثقافت اور صارف برادری:.....
پروفیسر ڈاکٹر ہریندر کور سوہل
- 127:
پنجاب کا 5 ورسا.....
6. 129.....
فن پرفارمنگ میں تعاون کرنے والا:.....
7. 132.....
پنجابی کی افزودگی کے لیے غیر ملکوں کا تعاون:.....
8. 133.....
انسانیت کا مرکزی کردار:.....
9. 134.....
مہینے کا لفظ:.....
10. 135.....
پنجابی ٹگڈے دھینڈے بول:.....
11. 136
گوجرانوالہ بنائے میں عظیم لوگ:.....
12. 140.....
مہینے کی شخصیت:.....
13. 142.....
پنجاب کا نامور خاندان:.....
14. 144.....
خزانے کا کاروبار.....
15. 145.....
تاریخی خیروں کا خزانہ.....
16. 146.....
کتاب کا جائزہ:.....
17. 151.....
نئی کتاب:.....
18. 155.....
پروگرام اور تقریبات:.....



من موبن پنجابی دا کوی، ناول کار، آلوچک اتے بھاشا وگیاںی ہے۔ اوہناں دا جنم 14 جولائی 1963 نوں امرتسر وکھے ہویا سی۔ اتے امرتسر دے ڈی. اے. وی سکول اتے خالصہ کالج، امرتسر توں گریجوایشن کیتی۔ اسنے گورو نانک دیو یونیورسٹی، امرتسر توں پنجابی وچ ماسٹر ڈگری اتے ایم. پھل کیتی۔ اسنے دسم گرنٹھ اتے اپنی ڈاکٹریٹ دی پیروی کیتی جس وچ 10 ویں سکھ گورو، گورو گوہند سنگھ دی متھاسک کویتا درج ہے۔ 1996 اتے 2015 وچ، اوہناں دے پینیچڈی تھیسس دی اک پستک 'دسم گرنٹھ وچار مٹھ روپنتر' پرکاشت ہوئی۔

اسدا پہلا ناول 'نروان' 2011 وچ رلیز ہویا سی اتے بعد وچ اسدا ہندی اتے انگریزی وچ انوواد کیتا گیا سی۔ اسنوں 2013 وچ اس دے ناول 'نروان' لئی ساہت اکادمی پرسکار نال سنمانت کیتا گیا سی۔ اسدا نواں ناول 'سہج گپت مہہ آسن' 2021 وچ پرکاشت ہویا سی۔

اس دے بن تکت پنجابی وچ اتے دو ہندی وچ کویتاواں دے نوں سنگریہہ بن۔ اس دے کریڈٹ وچ ساہتک آلوچنا، ساہت دے درشن، بھاشا وگیاں اتے ارتھوگیاں دیاں 11 پستکاں بن۔ اس نے اپنی ساہتک رچنا توں علاوہ نیشنل بک ٹرسٹ، دلی لئی انگریزی توں پنجابی وچ تن پستکاں دا انوواد وی کیتا ہے۔ اسنے پنجابی اکادمی دلی لئی اک پنجابی ناٹک دا انگریزی وچ انوواد کیتا ہے کیونکہ اسنے اک پنجابی ناٹک دا پنجابی توں انگریزی وچ انوواد وی کیتا ہے۔

اسنے گورو نانک دیو جی دے 550 ویں پرکاش پرپ موقعے گھاٹی وچ آیوجت سیمینار دے پیپراں اتے کاروائیاں 'تے گورو نانک دیو: وارتمان پرپیکھ اعے پرسنگکتا پستک دا سنکلن اتے سمپادن کیتا ہے۔ ایہہ پستک ساہت اکادمی ولوں 2022 وچ پرکاشت کیتی گئی ہے۔

وچّ اس دے ناول 'نروان' لئی سابت اکادمی پرسکار توں علاوہ، اس نوں 2020 وچّ 2013 پنجاب سرکار ولوں شرومنی پنجابی سابتکار پرسکار-2020 سمیت وکھ-وکھ پرسکاراں اتے سنماناں نال سنمانت کیتا جا چکا ہے۔

انٹرول توں بعد: 'ناری سروکاراں دی سنویدنشیل کتھاکاری'

من موہن

ڈاکٹر. سربجیت کور سوہل پنجابی کویتا جگت وچ ستھاپت ہستاکھر ہے۔ اسدا پلیٹھا کہانی سنگریہہ انٹرول توں بعد سن 2021 'چ ساہمنے آؤندا ہے۔ اس توں پہلاں اس دے سن 2010 توں لے کے 'تک ست کاو سنگریہہ چھپ چکے بن۔ اسدیاں تن آلوچنا دیاں کتاباں توں علاوہ اسنے انوواد 21 تے سنپادنا دے کھیتر وچ وی یوگدان پایا ہے۔ انجھ کہہ سکدے ہاں کہ کہانی سنگریہہ 'انٹرول توں بعد' لکھن نال اسنے کویتا توں کہانی ول اپنی سرجناتمکتا نوں نویں روپ ودھا دا پرگٹاؤن دا پریوگ کیتا ہے۔

بھارتی سناتن وچ اک پد ہے؛ 'چرن چرن ویء مدھوندتی' بھاؤ ہر پاسیوں تر پھر کے جیون دا مدھو پراپت ہندا ہے۔ کسے وی لیکھک لئی اک روپ ودھا توں دوجی روپ ودھا ول اہلنا وی کجھ اسے طرحاں دا ہی ورتارا ہے۔ لیکھک اپنی سرجناتمک کامنا اتے پرگٹاؤ ترشنا پورتی اسے طرحاں ہی وکھ وکھ روپاکاراں 'چ پریوگ کر کے کردا ہے۔

میں اپنے ناول 'نروان' دی آدکا وچ اپنی سرجن پرکریا وچ کویتا توں ناول ول دی یاترا دا چرچہ کجھ اس طرحاں کیتا؛ 'بھاشا دی کدال نال کسے نے دھرتی پٹنی شروع کیتی تاں وچوں اک کدال ہور نکل آئی۔ ایہہ اوہو کدال سی جس نال کدے، کسے نے بھاشا دی کدال لہی سی...میری کویتا '!...توں ناول ول دی بھال وی کجھ ایہو جہی بی سی

،اس سبھ کجھ دے باو جود ایہہ گل صحیح ہے کہ کوئی کوئی کہانی جان گلپ ول کیوں اہلدا ہے، 'The North American Review' بارے کوئی ٹھوس کارن درساؤندی سدھانتکتا پراپت نہیں پر وچ جیمس کوپر لارنس اس سبندھ 'A Theory of Short Story' وچ چھپے لیکھ 'Review' 'The Instinct for story-telling exists in substantially the same form in every race; all men recognize and insist upon the simple limitations of brevity and coherence; and hence, in the field of literature more than in any other, it is possible for an artist to produce masterpieces whose appeal, in spite of national lines and racial characteristics, it is truly universal. ' |

کہن دا بھاو ہے کہ کہانی کہن دی پرورتی ہر بندے وچ بندی ہے اتے ایہہ ہر کال، سبھیتا اتے سماج وچ دیکھی گئی ہے اتے اسنوں اوہ سمیں، ستھان اتے کارج دی ایکتا، بیان وچلی سنکھپیتا اتے وتھ دی اکجٹتا راہیں پار لگاؤندا ہے۔

انٹروال توں بعد 'دے کور پیز' اتے سکھدیو سنگھ سرسا لکھدا ہے کہ ڈاکٹر. سربجیت کور سوہل' پریوگ-دھرمی رچناکار ہے۔ اسدی سرجنینی تبھائی بنے-بناتے راہ اتے روپاکاراں دی حدبندی بیمابنا ہے۔ پچھلے کجھ عرصے وچ اسنے مریدا دی رامکار وچ چھٹپاٹاؤندے منکھی من دیاں انٹرویو مانوی خواہشاں، کام-کامناواں اتے مونہہ-زور لالساواں دا نشنگ برتانت سرجن والیاں کہانیاں لکھیاں ہن۔ منکھ اندر صدیاں توں دفن پر ہر پل دھکھدیاں کامناواں نوں سربجیت نے اپنے، ناری پاتراں-پولیس راہیں روپمان کیتا ہے۔ اسدیاں کہانیاں وچ پتر ستا دیاں سنستھاواں گھر پریوار اتے رشتہ۔ ناٹھ پر بندھ اتے دمنکاری مرداویں ووہار بارے تکھے اتے من نوں ہلون دین والے سوال کھڑے کردیاں ہن۔ پتر ستا دیاں سنستھاواں اتے اوہناں دی رکھوال (سنوہک) وچ دھک دیندی ہے۔ (subjugation) وچاردھارا عورت نوں کوں کیلدی ہے اتے مانسک غلامی ایہناں کہانیاں وچ سوہل نے کلاتمک اہلے لئی سپنے، دوہرے برتانت اتے چہنکی بھاشا دی کتھا جگت ورتی ہے۔

اپروکت پٹھبھومن 'چ اسیں دیکھدے ہاں کہ 'پٹھا کنڈا' کہانی دا برتانت پولیس کانسٹیبل چاند دے بچپن 'چ چاچے ولوں جسمی سوشن اتے پھر ظلمی پتی کارن اسفل ویاہ وچوں پیدا ہوئے وشاد ہیٹھ دیاں منوبھاونواں اندر کارج شیل منووگیانک پرگٹاؤ وچوں اپنا آپ ساکار کردا ہے چاند نوں اسدا افسر کسے مہنوپورن پولیس اپریشن 'تے تینات کردا ہے جس وچ کسے ڈرگ تسکر نوں بنی ٹریپ کر کے گرفتار کرنا ہے۔ چاند نوں اپنے جیون وچ آنے مرداں ولوں سدا شوشن اتے ظلم ہی ملیا ہے۔ تسکر شبیر نال سہواس دا ناٹک کرن دوران چاند دیاں دمت کام اکانکھیواں اتے پریم بھاونواں جاگ پیندیاں ہن اتے اوہ اپنے فرض نال سمجھوتہ کر شبیر نوں فرار ہو جان دیندی ہے۔ بھاویں کہ چاند فرزندانشی تے پریم بھاونواں وچوں پریم سمرپن نوں چندی ہے پر اسدی بیٹی انوسار چاند (literary justice) زندگی دے تتھاں نوں جے ساہمنے رکھیا جاوے تاں کتھانیاں دا ایہہ دساہس اچت پرتیت ہندا ہے بھاویں کہ بن وی شبیر اس دے کہن 'تے اس دے مونہہ اتے باباں 'تے تشدد دے نشان چھٹدا ہے پر ایہہ نشان ہوس 'چوں نہیں بلکہ ہساس محبت وچوں پیدا ہوئے ہن۔ پٹھا کنڈا اک جنگلی بوٹی بندی ہے جس دی داتن ہلکائے کتے نوں پائی جاندی ہے تاں

کہ اسدا ہلکاء نکل جاوے۔ انجھ اس کہانی وچ 'پٹھا کنڈا' نال جڑی چہناتمکتا اس برتانت نوں بہپرتی اتے بہرتھی بنا دیندی ہے۔

مسیا دا چن 'کہانی دا برتانت نندتا دیاں اترپت رہ گئیاں کام۔ اکانکھیواں کارن سپنے 'چ آئے سپ' دے چہن دوآلے اسردا ہے۔ سپ دا چہن یونانی اتے ببلیکل متھ وچ کام نوں چہنت کردا ہے۔ ویاہ توں پہلاں اوہ گگن نامی منڈے لئی من ہی من کھچ رکھدی سی۔ ویاہ توں بعد نندتا نوں پتہ چلدا ہے کہ اسدا پتی وشال نپنسک ہے۔ اس گل دا انکشاف اوہ اپنے سہرے موہرے کردیاں کہندی ہے کہ وشال نوں مرداں والی پروہلم ہے پر مدھورگی عورت دی سمجھوتہ وادی دبو مانسکتا کارن اپنے اندر بیٹھے پترکی سنسکاراں ساہمنے ایہہ کہہ سمجھوتہ کر لیندی ہے؛ "نندتا گھڑی مڑی اپنے اندرلی عورت نوں سمجھاؤندی ہے کہ سریرک رشتے ہی تاں سبھ کجھ نہیں ہندے...رشتے تاں من دی دھراتل 'تے وی اگمے، پھلدے بن...'- پر پتہ نہیں کدوں گگن اس دے من دیاں ورلاں وچ آ بہندا تے سپنے وچلے سپ دا سرل۔سرل اسنوں بے چین کر دیندی ہے"۔ مسیا دا چن دا چہن وی من دیاں اترپت منوکامناواں نوں چہنت کردا ہے۔ مسیا دی رات وچ اسمان 'تے چن تاں نہیں ہندا پر اس دے ہون دا احساس ضرور ہندا ہے۔ ایہو جیہا ہی کجھ کجھ احساس نندتا دے گگن بارے بن جو اسدیاں کالیاں راتاں وچ غیر حاضر ہو کے وی حاضر ہے۔

،تتلی 'کہانی دا برتانت میں نامی نانکہ دے کالج دے دنان 'چ جوانی دے انوبھواں دیاں سمرتیاں' پروفیسر دے سنڈر پتنی نال خوشگوار گربست جیون (Infatuation) اپنے پروفیسر پرتی کھچ توں پرہاوت ہون اتے پروفیسر ولوں اکلتا دا فائدہ اٹھاء تتلی نوں چھوہن دے بہانے نانکہ نوں چھوہ لون سنوت دین اتے نانکہ دے سموہن دی برتی دے بہنگ ہون گرد اسردا ہے۔ انجھ کہانی دا انتلا سنواد اس سارے پرکرن دا سکھر ہو نبڑدا ہے؛ "مینوں انجھ لگیا جویں پروفیسر صاحب نے ایہہ گل تتلی نوں نہیں مینوں کہی ہووے...نہیں نہیں انجھ نہیں ہو سکدا...اینا ساؤ تے سلجھیا ہویا ویکتی انجھ کوہیں سوچ سکدا ہے۔ میں اپنے وچاراں نوں اک جھٹکے نال لامبھے کردی ہاں"۔

انٹروال توں بعد 'کہانی دا برتانت وچ کوئی کتھا نہیں صرف برتانتکار دا ناریوادی سدھانتک' درشتیکون توں بہپاساری، بہپرتی سربکالک بیان ہے کہ سماج وچ ناری دی ہر پکھوں ہر پدھر تے ہو رہی ہے حرمتی اتے سریرک سوشن دا سنبودھنی جگت راہیں کتھانک سرجن دا آدھار بندا ہے۔ اس طرحاں دی کتھا۔رہت کتھا سرجنا بڑا اوکھا کارج ہے پر ایہہ کہانی اپنے انتم سنواد نال اپنی سرجناتمک سکھر چھوہدی ہے؛ 'شرم ناک حادثیاں دے شور 'چ تسیں پیڑ نال کلول تاں نہیں

ہو رہے؟ کی کرئے، ایہی ساڈا جیونا ہے، اسیں تاں ہی تاں کڑیاں جمنوں ڈردے ہاں، کیوں، ایہی گلّ ہے نہ...؟ ایہہ داستاں سربکال دے سمیں تے کالے دھبیاں جہی نظر آؤندی ہے...تسین خاموش کیوں ہو گئے...اجے تاں میری گلّ نہیں مکی تے ربّ دی رات ہی مکّ گئی اے...اتے تاں ہور بڑا کجھ ہے، تہانوں دسن والا...".

دوآلے اسردا (murder mystery) حاشیے تے سلوٹاں 'کہانی دا برتانت ٹینی دے قتل دے رہس' ہے۔ پولیس ٹینی دے پتی سنی نوں دوشی پاؤندی ہے۔ اس 'تے ماڈل کڑی نال نجانز دے سبندھاں کارن شکّ ہے۔ سنی دے نوکر چھوٹو 'تے وی شکّ ہے پر اسدی لاش پولیس نوں ملدی ہے۔ سنی دے تنّ سال جیل وچ رہن توں بعد انکشاف کردا ہے کہ اوہ لاش چھوٹو دی نہیں اس دے دوست دی سی اتے چھوٹو اجے وی فرار ہے۔ اس رہس ادگھاٹن نال برتانت دا سکھر جادوئی یتھارتھوادی 'Magical' دے منڈل وچ پرویش کر جاندا ہے جس نال پاٹھک اچمبھت انوبھو کیتا ہے۔ کتاب وچ ملیشا سٹیوارٹ دا کہنا ہے کہ جادوئی یتھارتھ وچ اصل نوں سٹیا نہیں جاندا بلکہ 'Realism' اس وچ وادھا کر دتا جاندا ہے بھاؤ تھارتھوادی ودھی نال جو کیہا نہیں جا سکدا اوہ جادوئی یتھارتھوادی ودھی نال کیہا جا سکدا ہے۔ انجھ ایہہ یتھارتھوادی پرتکھن دے پریکھن اتے پرگٹاؤے 'چ وادھا کردی ہے۔ اس 'چ یتھارتھ نوں تجیا نہیں جاندے بلکہ ایہہ ودھی اسنوں ہور لکھنارتھی روپ 'چ پیش کردی ہے۔ جادوئی یتھارتھوادی برتانت 'چ برتانتکار انیکاں جادوئی بھاشا ودھیاں نال ادبھتّ درشاں دی سرجنا کردا ہے۔

کمال' کہانی دے برتانت نوں ناری اندر بیٹھی پترکی/پرش ستا اتے ناری ولوں اپنی سندرتا دی ستا' دے ناری ورودھ ہی کیتے سوشن نوں وڈنبا دی بھاشا وچ پڑیتھارتھک (Vanity power) پرگٹاؤے گرد اساریا گیا ہے۔ بلیاں اکھاں تے سندر دکھّ والی راجونت اپنی سہکرم نال مل کے کویں سدھارن دبو دکھّ والی بردیپ دا سرکاری تنتر وچ اپنے بتّ دی پورتی لئی سوشن کردی ہے "اسدی جھلک کہانی دے آخری سنواد نال اپنے کلانیمیکس 'تے پہنچدی ہے؛ "ویکھیا پھر کمال راجونت نے شرارتی انداز وچ ہسڈیاں کیہا۔ واکیئی بنی، کمال کرتی تیں آڑی...وچارا سپروانیزر کی چیز ہے...ایہناں اکھیاں دا ڈنگیا...پانی نال چاہ وی پیاوندا...". اس طرحاں دے نخریلے اتے اکھ والے ووبار دے امورتن 'چ پنی سندرتا دی ستا نال (coquettish and flirtatious) مٹکا کرن وچ کہندی ہے کہ ناریواد 'Gender Trouble' جڑے پرشتو/پترکی بارے جوڈتھ بٹلر اپنی کتاب اتے جینڈر دے انتر سبندھاں اتے انتر نکھیڑاں نوں سمجھنا بڑا گنجھل دار٪ وراترا ہے۔

نر=پرشتو اتے مادہ=استریتو دی سمیکرن دا کوئی انت نہیں۔ پرشتو اتے استریتو سارے منکھاں

دے سانجھے ووبارک پیٹرن بن۔ عورت-مرد دے آر پار اجہیاں منکھی پچھاناں موجود بن جہڑیاں
 نہ تاں پوری طرحاں نر/پرشتو دے پیمانیاں 'تے کھریاں اتردیاں بن اتے نہ ہی مادہ/اسرتیتو دے نیم
 نوں نبھاؤندیاں بن۔

اتے (unexpressed liking) اللہ ہو' کہانی دا برتانت میں پاتر سرو دی منبیر نال انکھی چاہت'
 اپوری رہ گئی پریم۔ اکانکھیا گرد اسردا ہے۔ منووگیانک روپ وچ ایہہ دبی ہوئی پریم بھاوننا ہی
 سارے برتانت دے آر پار پھیلی ہوئی ہے جس وچ پچھتاوا بھاؤ وی شمل ہے کہ سرو کولوں منبیر
 دے من کیوں نہیں سی پڑھ بویا۔ اس برتانت دا آخری سنواد اس بھاؤ نوں ہور پرایتھارتھک بنا دندا
 ہے؛ "منبیر دیاں اکھاں اجے وی لال سن۔ کاش ایہناں اکھیاں دی بھاشا پڑھن دی جاچ مینوں ادوں
 ،ہندی۔ پیار دی اس شدت اگے سر جھکاؤندیاں میں کدوں ہولی جہی منبیر دے ہتھ 'تے ہتھ رکھ دتا
 مینوں پتہ وی نہ لگیا"۔

سترنگی پینگھ' کہانی دے برتانت وچ وی رشمی دیاں ادھوریاں رہ گئیاں منوکامناواں کارن اوہ'
 جسونت تے اس دے پتی دی رنگاں بھری زندگی نوں حسد نال دیکھدی ہوئی کہندی ہے؛ 'گلاس
 نوں اکھاں دے کول گھماؤندی ہوئی رسمی ٹھنڈا ساہ لے کے آکھدی ہے، "واہ ! کمال ہے
 رنگ..میں اپنے رنگاں دی گل ہی تاں کردی ہاں...زندگی تاں ہے...اپنی تورے وی تری جا رہی
 ہے...رنگاں دی گھاٹ اے بس... جسونت جی تسین بڑے لکی ہو...اباڈے کول رنگ سرجن والا
 کلاکار تاں ہے...شاید ہر اک دے نصیب 'چ رنگاں دی سترنگی پینگھ نہیں بندی..."

حسرت' کہانی دا برتانت مدھورگی عورت شارددا دی گربستی جیون 'چوں اپنے سمپورن سمرپن'
 دے باو جود پتی دے اڑب، غیرسنجیدا اتے غیرزمیوار سبھاء کارن پیدا ہوئی اپرامتا دے نال نال
 اپنی اپورت کام-کامناواں کارن دنپتی رشتیاں 'چوں اپجی ابھ دے پرتیرودھ وچ سبھ کجھ تچ کے
 مکت ہون دی نابری اتے اپنی من مرضی انوسار جیون جیون دی منوچھا دے گرد اسردا ہے۔ اس
 طرحاں دے ناریوادی منووگیان بارے 'مکتی دے پروچن' بارے ناریوادی چنتک اریگیرے اپنے
 چ لکھدی ہے کہ اج دی ناری پروچناں، بھاشا 'The Gesture in Psychoanalysis' لیکھ
 اتے سنستھاواں نوں کامک و شیشٹا اتے وکھرتا توں مڑ سنگٹھت کرن 'تے بل دیندی ہے۔ اسدا
 وچار ہے کہ ناری دی پوزیشن پچھلیاں کئی صدیاں توں ہاشیاکرت رہی ہے۔ اس لئی کئی پروچن
 تے سنستھاواں ناری دیہہ دی وکھری وادھ، بھاشا تے آنندتا پہچانے بنا ہی کارج شیل رہیاں۔ ناری
 دے ابھاؤ تے گھاٹے 'چ کارج کردے پھرائیڈین تے لاکائینن بمب وروڈھ اریگیرے دسدی ہے کہ

ناری چھوہ، ادا تے کلپنا راہیں اپنے آپ نوں بہپرتتا نال پرگٹاؤندی ہے۔ اوہ ناری دے مرد توں وکھری پرتیکاتمکتا 'چ آرنہ نوں ریکھانکت کردی ہے۔ اس سدھانکت درشتی دے پریکھ توں اس کہانی دا انتم سنواد اس برتانت نوں بڑے سرریٹلسٹک پرگٹاؤے 'چ کلانیمیکس' تے لے کے جاندا ہے؛ 'ٹیکسی' چ بیٹھدیاں اس آخری وار گھر 'تے نظر ماری، سلیاں اکھاں نوں پونجھدیاں ڈرائیور نوں چلن لئی کیہا۔ ہن شارددا نے ڈونگھا ساہ لیا۔ جویں سرخرو ہو گئی ہووے... شارددا دے من مستک وچ ہن اپنے آپ نال جیون دی حسرت اسلوٹے لے رہی سی۔

تفتیش' کہانی دا برتانت قتل کیس نوں سلجھاؤن لئی کیتی جا رہی پولیس تفتیش 'چ پولیس ولوں' اپنائے وگیانک اتے کتامولک طریقہ۔ اے۔ کار اتے پولیس افسر دے من 'چ کارج شیل منکھی قدران قیمتاں، مانوی سروکاراں اتے نیتکتا دے انتر۔ دوند 'چوں ساکار ہندا ہے۔ دھرم سنگھ دا قتل اسدیاں انیتک اتے غیر سداچارک کرتوتاں کارن پتئی گرمیت کور اتے بچے ہی کر دیندے ہن۔ پولیس افسر سلکھن سنگھ وقوعے دی طے 'چ جا جد قتل دے کارج۔ کارناں تک پہنچ جاندا ہے تاں اسدی ہمدردی قاتل پریوار نال ہو جاندی ہے اتے اوہ اپنے فرض نوں پاسے رکھ مانوی بھواناواں نوں (twist) سمرپت ہو کے قاتلاں دی مدد کردا ہے۔ کہانی دا انتم سنواد اس دے سکھر دی انتم۔ مروڑی 'ہو نیڑدا ہے اتے پاٹھک بھارتی رس سدھانکتکار بھٹ لولٹ دے کہن انوسار 'ادبھت (in the tale) بھاؤ انوبھو کردا ہے؛ 'منڈیاں' تے پرچہ درج ہویا پر سلکھن نے اپنی سوجھ بوجھ نال ماں دھی دا نام پرچے وچ نہ آؤن دتا۔ ثبوتان اتے گواہیاں دی گھاٹ کارن آخر کجھ سالان مگروں منڈے وی بری ہو کے آ گئے۔ سلکھن سنگھ ضمیر دے سنناپ توں مکت ہویا محسوس کر رہا سی۔ تفتیش دا کی اے منکھتا شرمسار نہیں ہونی چاہیدی..!'

جان دا کھو' کہانی دا برتانت مدھورگی عورت کمل دیاں اسنتشت کامناواں، گربستی جیون دے' مامول 'چوں پیدا ہونی کھج اتے ابھ اتے پتی روی نال نرموہ اتے پروارک رشتیاں دی وئرھتا پچھے کارجیشیل منوگیان دیاں گنجھلاں نوں 'چوبے' دے روپک نال پڑیتھارتھک بھاشا وچوں اپنا آپ ساکار کردا ہے۔ 'چوبا' اس برتانت دے کیندری چہن وجوں آر پار پھیلیا ہویا ہے جیہناں دی کتر کتر ہر تھان محسوس ہندی ہے۔ اک چوبا مردا ہے تے دوجا ہور آ جاندا ہے۔ پتی روی جدوں پتئی دی تکید سنیوں بنا بی چوبیاں دی دوائی والا مپھن کھا کے مر جاندا ہے تاں چوبیاں دی ہوند اتے کتر کتر وی ختم ہو جاندی ہے۔ اس برتانت دا سکھر 'چ ورتی دھندوکارے دی جگت چوبے وی پتہ نہیں کتھے چلے گئے بن، ہن مینوں اوہناں دی کتر کتر' (trick/device) محسوس نہیں ہندی، پاٹھک نوں جادوئی یتھارتھ دے پرویش وچ لے جاندی ہے۔ رچرڈ ٹوڈ کتاب

اس جگت نوں برتانتکار ولوں سوے وشواس نال پاٹھک نال کھیڈے گئے 'Magical Realism' ٹرک کہندا ہے۔ ایہناں راہیں اوہ دسدے جگت دے سماننتر اک ہور برہمنڈک جگت دا نرمان کردے جس 'چ پاٹھک نوں اپنے جگت دا پرتوے انوبھو ہندا ہے۔ برتانتکار پرایتھارتھی ورتاریاں دی سرجنا کردا تاں کہ اوہ اپنی گل درشانتک تے روپکی بھاشا 'چ کر سکے۔

،انٹرول توں باد' دی کہانیاں بارے کرپال قزاق دا کہنا ہے کہ اس سمجے لیکھک دا کیندری دھرا' ،دمت استری دی امک پیڑا، سہکدے جذبے، اجوڑ رشتیاں دا مارو تناؤ، آزاد استتو دی تڑپدی لوچا پرش ستا دے سموتھ ستھول-استھول ترپتی دی برابرتا، اچھاگت کامناواں دی اکانکھیا، مچ کے جیون دی لالسا اتے استری دی دجیلی ہون دی نابرتا نوں پرنایا بویا ہے، جو ایہناں کہانیاں دے کتھا-برتانت وچ کلامکتا نال درشتیگوچر ہندا ہے۔

انجھ کہہ سکدے ہے کہ اپنے پلیٹھے کہانی سنگریہہ 'انٹرول توں بعد' 'چ سرجیت کور سوہل نے ناری نال جڑے سروکاراں جوین اترپت کامناواں، اسنتشت کام اکانکھیاواں، مدھورگی گربستی اتے رشتیاں دی پیچیدگیاں نوں منوشلیشکی درشتیکون توں بڑی سنوینشیلتا، سہردتا اتے سمجھداری نال بڑی بے باک بھاشا اتے ڈھکویں محاورے 'چ نبھایا ہے۔ ایہناں کہانیاں دی پڑھت نے پنجابی پاٹھک دے من 'چ آس پیدا کیتی ہے کہ اوہ بھوکھ وچ وی اجیہی شکتی شالی کتھاکاری نال حاضری لوائیگی۔



رجنی بنس

سینئر کھوج و دیارتھن، پنجابی ادھنین سکول، گورو نانک دیو یونیورسٹی، امرتسر۔

سہج گپھا مہہ آسنُ: سہج یوگ دا پروچن

رجنی ہنس

ناتھ سمپردائے دا اتہاسک کال بھارت دا گورومنی اتہاس ہے۔ یوگ مارگی شیو سدھاں نے بھارت وچ ہی نہیں بلکہ بھارت دے سیماورتی دیشاں وچ وی ناتھ سمپردائے دے سادھناپرک مارگ نوں پہنچایا۔ سادھنا دے سدھانتک پکھ نوں وبارک روپ یوگی گورخناٹھ نے دتا۔ یوگی گورخناٹھ نے یوگ دے وبارک پکھ نوں سادھارن لوکاں تک پہنچا کے سماج نوں سہج جیون جیون لئی پیریا۔ اسے کارن یوگی گورخناٹھ نوں لوک ورتاریاں وچ گورو وشیش دی اپادھی دتی گئی ہے۔ لوک وشواس انوسار گورو گورخناٹھ شوجی دے اوتاری منے جاندے ہن۔ ناتھ سابت آدناٹھ جان آدیوگی نوں اتے (मत्स्येन्द्रनाथ) شو جی نوں ہی دسدا ہے۔ شو جی نے اپنے شش متسیندرناتھ متسیندرناتھ نے گورخناٹھ نوں اتے اگوں گورخناٹھ نے اپنے چیلیاں نوں بھارت دی گورو-شش پرمپرا راہیں سادھنا-مارگ دی سکھیا دتی۔ یوگی گورخناٹھ دی شش-پرمپرا وچ سمراٹ ورکمدات دے وڈے بھرا راجا بھرتھری ہری، راجا شالواہن/سالوان جاں سلوان دے پتر پورن، بنگال دے راجا گوپچند ورگے اتہاسک راجاواں دا وی الیکھ ملدا ہے۔

ناتھ سمپردا بھارتی اتہاس، سبھیتا، سنسکرتی اتے سوخم روپ وچ ویدک پرتیکاں نوں دے ’اپنے وچ سمونی بیٹھی ہے۔ ناتھ سمپردا دا سابت بھارتی درشن دے ابھنّ انگ، یوگ سدھانتک روپ نوں مڑ وبارک پدھر ’تے لے کے آیا۔ سادھارن منکھی جیون نوں سہج پرکاشت کرن دے اس سادھنا مارگ نے سادھارن منکھ توں لے کے راجے مہاراجیاں دے جیون نوں وی پرہاوت کیتا۔ راجسی ویکتیاں نے بھوگ-ولاس نوں تیاگ کے سوے نوں پرکاشت کرن لئی ناتھ-سمپردائے دے سادھنا-مارگ نوں چنیا۔ ’سہج گپھا مہہ آسنُ ’ناول دا نانک راجا بھرتھری ہری اوہناں راجسی ویکتیاں وچوں اک ہے۔“ اوہ نہ صرف راجا سی بلکہ ودوان، دارشنک اتے ویاکرنکار وی سی۔ اپنے سمیں دا یگ درشتا، وچاروان چنتک اتے کئی وشیاں دا گیاتا سی۔ اوہ مہان راجا ورکمدات دا بھرا تاں سی ہی۔ اوہ گورو گورکھ دا شش اتے ناتھاں تے سدھاں دے ویراگ پنتھ دا وڈا یوگی سی۔“ 1 (ناول راجا بھرتھری ہری دے لوک نائک وجوں ابھر کے آنے کردار دے نال-نال اتاراں-چڑھاواں نال بھرے اس دے جیون دے وبھنّ پکھاں نوں اجاگر کردا ہے۔

بتھلے پرچے وچ بھرتھری ہری دے راجا توں ویراگی بنن تک دے یوگ مارگ دے وبھنّ
 انوشاسناں تے وچار وشلیشن کرانگے۔ ناول وچ یوگ مارگ دے وبھنّ انوشاسناں راہیں بھرتھری
 ہری دے اسپج جیون نوں اسپج جیون درشن وچ پرورتن بندے دکھایا گیا ہے۔ ناتھ-سمپردائے نے
 یوگ سادھنا نوں اپنے جیون درشن دا کیندر بندو بنایا۔ ناول کار نے وی یوگ سادھنا نوں کیندر وچ
 رکھدے ہوئے ناول دی کتھا نوں سرجیا ہے۔ ناول وچ پیش ہوئے یوگ دے وبھنّ انوشاسناں بارے
 ،ادھین وشلیشن کرن توں پہلاں یوگ نوں پرہاشت کر لینا ات او شک ہے تانک یوگ دے سو روپ
 مہنتا، ویاپکتا اتے دارشنک پٹھبھومی بارے سادھارن جانکاری حاصل کیتی جا سکے۔

بھارت دوارا وشو نوں دتیاں گئیاں وبھنّ کھوجاں وچوں یوگ اک بہملی کھوج ہے۔ ایہہ
 اتینت پراچین ہے۔ یوگ سادھنا نے ادھیاتمک سادھناواں دے انیکاں پکھاں نوں پرہاوت کرن دے
 نال-نال لوک جیون شیلی دے وی وبھنّ پکھاں نوں پرہاوت کیتا ہے۔ پراچین کال توں ہی شو جی
 نوں آدی یوگی کیہا جاندا رہا ہے۔ سندھو گھاٹی دی خدائی توں پراپت اوشیشاں وچ شو جی دیاں
 یوگک مدرواں نوں دیکھیا جا سکدا ہے۔ یوگک مدرواں والے پراپت اوشیشاں توں ایہہ گلّ تان
 سپشٹ ہے کہ سندھو سبھیتا دے کال توں ہی یوگ منکھی جیون دا اک مہتوپورن انگ رہا ہے۔ ایہہ
 اوشیش آسناں دی طرف وی سنکیت کردے بن جہڑے کہ یوگک ابھیاساں دا مہتوپورن پہلو بن۔
 ودواناں دا مننا ہے کہ رگوید، یجروید اتے اتھرووید وچ انیکاں ستھاناں تے یوگ سادھنا دے
 سنکیت ملدے بن۔ ایہناں وچ یوگ، چت نوں کسے نہ کسے ڈھنگ نال اکاگر کرن لئی ابھویکت بندا
 (2) ”**विद्या योगेन रक्षति**“ ہے۔ مہابھارت دے ادیوگ پرو وچ مہارشی وید ویاس نے کیہا ہے
 ارتھات گیان دی رکھیا یوگ نال بندی ہے۔ شریمدبھگود گیتا وچ وی انیک ستھاناں تے یوگ دا
 الیکھ کیتا گیا ہے۔ گیتا وچ کیہا گیا ہے کہ ووسوان نوں ایہہ یوگ اپدیش روپ وچ پردان کیتا گیا
 سی۔ اس توں وی سپشٹ بندا ہے کہ گیتا وویچت یوگ اتینت پراچین ہے۔ گیتا دے ہریک ادھیانے
 نوں یوگ دی سنگیا پردان ہے۔ یوگ اپدیش دین کارن شری کرشن نوں یوگیشور وی کیہا جاندا ہے۔
 گیتا وچلے یوگ دی کسے نشچت پرہاشتک شبداولی وچ پیشکاری نہیں ہونی ہے۔ جویں پانتجلی
 دے یوگسوتر وچ ہونی ملدی ہے۔ گیتاکار پانتجلی توں پہلاں ہویا ہے۔ گیتا وچلا یوگ پانتجلی دے
 یوگسوتر والا یوگ نہیں ہے۔ پانتجلی دوارا چت تے شریر نوں سادھن لئی پراچین بھارتی پرمپرک
 یوگ دے کجھ کُ سوتران نوں ووستھت روپ دین کارن پانتجلی دے ’یوگ سوتر‘ نوں پرتشٹھتا
 حاصل ہے۔ اسدا ذکر سنکیتک روپ وچ ناول وچ ہویا ملدا ہے۔

پانتجلی دے ’یوگ سوتر‘ وچ تان یوگ دی کوئی وشیش ودھی دا ورنن نہیں کیتا ملدا۔ کوئی وشیش
 ابھیاس ڈھنگ وی نہیں دسیا گیا۔ پانتجلی نے تان کجھ کُ آوشک سوتر ہی دسے۔(3)

: پاننی دے دھاتو پاٹھ وچ یوگ دے تنّ ارتھ درشتیگوچر بندے بن

یوگ

سمادھو

یوگے

سنیمنے

ایہناں وچوں پہلا ارتھ سمادھی، دوسرا جوڑن توں ہے اتے تیسرا ارتھ سنیم توں ہے۔
لگبھگ سارے شاستراں وچ یوگ دا ارتھ ایہناں تنان ارتھاں وچ کیتا گیا ہے۔ رگوید، اتھرووید
یجرووید وچ وی یوگ دے ایہناں تنے ارتھاں ولّ سنکیت ملدے بن۔ سدھ سدھانت پدھتی دے انوسار
آتما تے پرماتما دا ملنا یوگ ہے۔ تنتر شاستراں دے انوسار جیو آتما ہے اتے شو پرماتما ہے۔ جیو
دا شو نال اکروپ ہونا یوگ ہے۔ گیتا انوسار سمپورن جیون یوگ ہے۔ یوگ سوتر دے سمادھی پاد
وچ چت ورتیاں دا نردھ ہونا ہی یوگ ہے۔

योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः।(4)

،خدائی توں پراپت اوشیشاں توں لے کے وشو دی پراتن پستک رگوید، اتھرووید، یجرووید، اپنشد
پران، وبھنّ دارشنگ متاں آدی وچ یوگ نے مہتوپورن بھومکا نبھائی ہے۔

یوگ توں بناں کسے وی منکھ دا آنترک تے باہری وکاس سنبھو نہیں ہے کیونکہ مانسک
چنچلتا کارن منکھ دیاں شکتیاں جو پہلاں ہی سپت اوستھا وچ بندیاں بن۔ وبھنّ وشے۔ وکاراں نال
ٹکرا کے گھٹدیاں جاندیاں بن۔ وششٹ منکھ بووے جاں سادھارن اپنیاں شکتیاں کیندرت کرن لئی
یوگ ہی سرووتم مارگ ہے۔ جگیاسو منکھ ہی سوے دی پچھان اتے سچ دی بھال لئی یوگ نوں
سادھن بناؤندا ہے۔ ناول کار نے ایہہ سپشٹ کیتا ہے کہ اسدی کتھا دا نائک اک جگیاسو منکھ ہے
جو سچ نوں جانن دی پرہل اچھا رکھدا ہے۔

کجھ منکھ بندے نے جیہناں دی سچ نوں جانن دی اکانکھیا بندی برڑی پرہل۔ سچ دی جگیاسا 'چ
کر لین آپ نوں ولین۔ اجیہا ہی منکھ میری کتھا دا نائک۔)5)

منکھی جیون اسنتلنتا نال بھریا ہویا ہے۔ وشیاں نوں بھوگن دی لالسا کارن منکھ اسنتلن دی اوستھا
وچ رہندا ہے۔ ایہہ اسنتلن اسنوں ساری عمر اسہج ہی رہن دندا ہے۔ جسدے کارن اسدا سوخم شریر

تے بھوتک شریر دونداتمک ستھتی نوں بھوگدے رندے بن۔ انت گیان و ہونا ہی منکھ مرتو نوں پراپت ہو جاندا ہے پرن تو جگیاسو منکھ گیان و ہونے جیون توں ابھ جاندا ہے۔ سبھ سکھ ہون دے باو جود اسدا انتہکرن اسنوں ابھاس دلواؤندا ہے کہ ایہہ سبھ پدارتھک سکھ موہ مایہ ہے۔ سدییوی سکھ لالساواں دا بھوگ کرن وچ نہیں بلکہ گیان دی پراپتی وچ ہے۔ اس کارن جگیاسو سوے پرکاشت ہون لئی ویاکل رندا ہے۔ ویاکل ہوئے بھرتھری ہری دی من دی اوستھا مہاکال بھیرو ساہمنے انجھ پیش ہوئی ملدی ہے۔

... آدی ناتھ .. میرے کول سنسار دے سبھ سکھ سن۔ اجین دے شکتی شالی شاسن دا راجبھاگ سینا .. محل منڈپ .. رانیاں پٹرانیاں .. داس داسیاں ویبھو۔ ہر پرکار دیاں سکھ سویدھاواں۔ پر پھر وی پرستنا نہیں سی۔ من سدییو اداس رندے۔ اکارن ابھ خوشی کوئی آڈمبرپورن ناٹک (جاپدی)6)

ترشنا، کام، واسنا، راگ، بھوگ، ورودھابھاس، بنکار، تناؤ آدی وشے چت ورتیاں بن۔ جیہناں دی اسنتلت اوستھا منکھ نوں ہر سمیں بیتا وچ پائی رکھدی ہے۔ اوہ ایہناں وشیاں نوں بھوگدا ہویا وکاراں وچ فسیا رندا ہے۔ جس کارن اوہ اگیان دے بنھیرے وچ ہی قید رندا ہے۔ اس دے وکتیتتو دا انتھان نہیں ہندا۔ چت شبد دی اتپتی چت دھاتو توں ہوئی ہے۔ جس دا ارتھ چیتن جاں سچیت ہون توں ہے۔ منکھ دوارا کیتیاں جان والیاں ساریاں کریاواں دا کارن بھاؤ چت ہی ہے۔ چت شریر 'چ کم کرن والیاں ساریاں اندریاں نوں کارج کرن دا آدیش دندا ہے۔ آتما شریر وچ چیتنا دا کارج کردی ہے اتے چت چیتن شریر دوارا کیتیاں جان والیاں ساریاں کریاواں دا کارن بھاؤ ہے۔ 'چت' دوارا وشے گرن کرکے کریا کرن نوں ورتیاں کیہا جاندا ہے۔ یوگ سوتر وچ مہارشی پاتنجلی نے ایہناں ورتیاں اتے اکلشٹ ارتھات کلیش کارک اتے کلیش ربت دسیا ہے۔ یوگ سادھنا دوارا (किलश) نوں کلشٹ اکلشٹ ورتیاں راہیں کلشٹ ورتیاں نوں نشٹ کیتا جاندا ہے۔ کلشٹ ورتیاں دے نشٹ ہون توں بعد ایہناں اکلشٹ ورتیاں دا نرودھ کیتا جاندا ہے۔ اکلشٹ دے نرودھ کارن چت دی ورتی شونی ہو جاندی ہے۔

ناول کار نے ایہناں ساریاں چت ورتیاں دی پیشکاری بھرتھری ہری دی جیون کتھا راہیں کیتی ہے۔ بھرتھری ہری راجا توں ویراگی بنن تک دی یاترا وچ ایہناں سبھ چت ورتیاں نوں نشٹ کردا ہے۔ ایہناں چت ورتیاں نوں نشٹ کرن لئی اوہ 'یوگ سادھنا' دا مارگ اپناؤندا ہے۔

بھارتی شاستراں دے انوسار سرشٹی ترگناتمک ہے۔ اس کارن چت وی ترگناتمک ہے۔ سرشٹی دے اتپتی کرم وچ جدوں ست، رج تے تم گناں وچ انتر ہندا ہے تاں رج تے تم گن گھٹدے

بن کیونکہ ست گن دی پردھانتا بندی ہے۔ ست دے ودھ جان دی اوستھا، چت دی اوستھا ہے۔
اسے لئی چت دا گن ست پردھان ہے۔ رج تے تم وی اسے دے گن ہون کارن چت ترگناتمک ہے۔
ستو گن دھرم، گیان، ویراگ اے ایشوریا وچ رہندا ہے۔ رجوگن کارن وشیاں دا بھوگ بندا ہے۔
ادھرم، اگیان، انیشوریا، راگ آدی ورتیاں تموگنی ہندیاں بن۔

سنسارک بھوگان توں پراپت نرارتھک سکھاں دی ناشمانتا دا ذکر ناول وچ کئی جگہ تے
:- ہویا ہے، جوین

بھوگ پچھے اسیں پئے

بھوگ نے الٹا مینوں بھوگیا

تپ میں نہیں کیتا

جیون ہی میرا تپ گیا

بیتیا نہیں سماں ذرا وی

پر میں بیت گیا

ترشنا تاں رہی جوان

مگر میں بڈھا ہو گیا۔)7)

ارتھات منکھ اپنیاں اندریاں نوں وشیاں دے سکھ بھوگن وچ نرنتر لگائی رکھدا ہے۔ انت کال وچ
ایہہ سارے بھوگ دکھ دے کارن بندے بن۔ “بھوگان نال اندریاں چنچل ہندیاں بن، من چنچل بندا ہے
اتے واسنا بندی ہے۔ اوہی واسنا جیو نوں بیٹھن نہیں دیندی۔ اندریاں بھوگان وچ پے کے کمزور
ہندیاں بن۔ اس کارن اندریاں نال بھوگ وی سنبھو نہیں رہ جاندا۔ من تاں ٹھہردا نہیں۔ چنچل بنیا
رہندا ہے۔ اس کارن بھوگان وچ ویاکلتا دے علاوہ ہور کجھ نہیں ہے۔)8)

شریکرشن نے بھگودگیتا وچ سپشٹ کیتا ہے کہ

येहि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते।

आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥(9)

ارتھات اندریاں دے سپرش نال انوبھو ہون والے جہڑے وی بھوگ بن، اوہ سبھ دے سبھ دکھ دے سروت بن۔ ایہہ سارے آدی اتے انت والے ہون دے کارن ناشمان بن۔ اس لئی وویکوان لوک اس وچ نہیں رمدے۔

بھوگ دکھ دا وشے ہے اتے دکھ دے مول کارن پنج کلیش بن۔ مہارشی پاتنجلی انوسار

अविधाऽस्मितारागद्रेषाभिनिवेशाक्लेशा॥(10)

ا ارتھات کلیش پنج پرکار دے بن۔ اودیا، اسمتا (انکار) (راگ، دویش اتے ابھنویش) مرتو دا بھے)

اودیا سارے مانسک کلیشاں دی جننی ہے۔ سوے دی پچھان اتے واستوکتا دے گیان دی کمی اودیا ہے۔ منکھ ست نوں است اتے ناشوان وستاں نوں سدیوی رہن والیاں من کے چلدا ہے۔ ساریاں سنسارک وستواں نے اک دن نشٹ ہو جانا ہے پرنٹو اودیا کارن منکھ ایہناں دی پراپتی نوں ہی اپنا جیون سمجھ لیندا ہے۔ سنسارک وستواں منکھی جیون شیلی دے روزانہ دے کریاکلاپ وچ سہائتا کرن لئی بن۔ منکھ ایہناں سہائتا وستاں نوں ہی اپنے جیون دا آدھار بنا لیندا ہے۔ اودیا توں اتین باقی دے چار کلیشاں وچ الجھیا ہویا ہی جیون سماپت کر لیندا ہے۔ ناول وچلیاں منن سطران اودیا دی اسے پریبھاشا دی پشٹی کردیاں بن۔ جیہناں وچ سادھارن منکھ دی سمجھ نوں اودیا کارن بہت ہی اراں دسیا گیا ہے۔

باقی لوکائی اگیانتا تے اودیا دی ماری عام سادھارن جن تان کھڑا سمجھ توں بہت اراں۔)11)

اسماتا اوہ کلیش ہے جو منکھ نوں پرکرتی دوارا پراپت ترگناتمک شریر نال جوڑی رکھدی ہے۔ ساتکھیا درشن وچ اسنوں موہ کیہا گیا ہے۔ واستو وچ ایہہ انہکار ہے۔ ادابرن دے طور ’تے ایہہ میرا ہے، اوہ میرا ہے، وستو جگت نال موہ اسمتا ہے۔ اودیا توں جنمی بدھی کارن بدھی جیوی انکار نال بھریا پیا ہے۔ اسے انکار وس اوہ ایرکھا بھاؤ نال گرسیا ہویا ہے۔ دھنی، سیٹھ تے راجا مایہ جگت دے سکھاں نوں بھوگدے ہوئے گھمنڈی ہوئے پھردے بن۔ اسمتا کارن ایشوریا بھرپور جیون بھوگروپی کلیش نوں جنم دندا ہے۔

بودھک ورگ گرسٹ ایرکھا بھاؤ نال۔ دھنی، سیٹھ راجا ہو گئے گھمنڈی۔)12)

ابھنویش ارتھات مرتو دا بھے منکھی سبھاء ’چ پرمپراگت روپ وچ ہی رہندا ہے۔ مہارشی پاتنجلی انوسار

स्वरस्वाहि विदुषोऽपि समारूढोऽभिनिवेशः ॥(13)

ارتھات جہڑا سبھاء پرمپرا توں چلیا آ رہا ہے اتے جہڑا مورخاں دی طرحاں وویک شیل پرکھاں وچ وی وراجمان دیکھیا جاندا ہے، اوہ ابھنویش (مرتو بھے نامک کلیش (بے۔ مورخ توں لے کے ودوان تک بھوتک شریر دے نشٹ ہو جان توں ڈردے بن۔ مرتو دے نرنتر بھے کارن چت وچ جہڑا کلیش اتپن ہندا ہے اوہ ابھنویش ہے۔ مرتو دے بھے دا اجیہا پرسنگ ناول وچ اس سمیں آوندا ہے جدوں بھرتھری ہری یوک نوں ایہہ کہہ دندا ہے کہ تیری ہتھیلی دیاں ریکھاواں انوسار توں ست دن ہور جیوینگا۔ یوک دے چت وچلی ساری جگیاسا شونی ہو جاندی ہے۔ اوہ لڑکھڑھاؤندا ہویا گھر پرت جاندا ہے۔ اس دے گھری چلھا بلھنا وی بند ہو جاندا ہے۔ اوہ موت آون توں پہلاں ہی مریا وانگ وچھونے 'تے لما پے جاندا ہے۔ اپنے شریر دے نشٹ ہو جان دا اسنوں اجیہا بھے رہندا ہے کہ اس دے من وچ کوئی وی وچار جنم نہیں لیندا۔ شریر دے نشٹ ہو جان دے بھے وچ منکھ شریر دی رکھیا کرن 'چ انگنت پاپ کریں بیٹھدا ہے۔ جیکر منکھ وویک شیل ہو کے موت دی اٹل سچائی نوں یاد رکھیگا تاں مرتو دے بھے نال گرسیا جان دی بجائے اوہ پاپ تے پنّ دی اوستھا توں پار ہو جاوے گا۔ پاپ دا وچار اس دے من وچ کدے نہیں آویگا۔ موت دی اٹل سچائی منکھ نوں سوے دی پچھان کرن دی پیرنا دیندی رہندی ہے۔

بھارتی درشن شاستر انوسار پنج گیان اندریاں پنج کرم اندریاں اتے اک من ہے۔ اندریاں دے سپرش راہیں وشیاں توں سکھ دی انوبھوتی بندی ہے۔ ایہناں سکھاں توں کلیش جنم دے بن۔ سکھ سادھنا دی پراپتی وچ اچھاواں، ترشنا، لوبھ آدی اتپن بندے بن اتے ایہناں دے سنسکار چت وچ ستھت ہو جاندے بن۔ چت وچ ایہناں دی نرنتر بنی رہن والی اوستھا 'راگ' کہلاؤندی ہے۔ راگ پنج کلیشاں وچوں اک ہے۔ بریک طرحاں دا بھوگ راگ بی ہے۔ وشیاں دے پرتی راگ دی بھاونا کارن چیتنا من سطر تک بی رہ جاندی ہے۔ چیتنا دا اتھان ہون دی سمبھاونا وی بہت ہی گھٹ جاندی ہے۔ وشیاں دے پرتی راگ رکھن والے ویکتیاں دے پتن دا ورنن بھرتھری دے ولاسی جیون وچ صاف جھلکدا ہے۔ ورکما دے اپنے وڈے بھرا نوں بار-بار سمجھاؤن اپرنٹ وی بھرتھری دی بھوگ تے ولاستا نرنتر جاری رہندی ہے۔ بھرتھری دی وویکھینتا اسنوں نگھار ولّ لے کے جا رہی سی۔ وویکھینتا تے ویکتیتو دی گراوٹ دی ستھتی نوں ناول کار نے بھرتھری دے نیتی شتک دے شلوک راہیں انجھ بیانیا ہے۔

جیکر گنگا سورگ توں شو دے مستک 'تے پھر ہمالے پربت 'تے اتھوں پھر پرتھوی 'تے اتے انت ساگر 'چ جا ڈگدی اے۔ انجھ گنگا نرنتر سورگ توں نیویں نگھردی جاندی وویک بین پرکھاں دا انت وی اویں ہی ہندے۔)14)

سورگ 'چو نشکاست ہوئی گنگا انت ساگر وچ جا ڈگدی ہے اتے اپنے وشٹ گناں نوں گوا بیٹھدی ہے۔ اویں ہی وویک بین منکھ اپنے وئکتیتو دے گناں نوں بولی-بولی گوا بیٹھدا ہے۔ انت بھوگ ولاس توں اتپن کلپشاں وچ ہی خپت ہو کے رہ جاندا ہے۔

وستواں دے پرتی راگ دی اوستھا وچ جدوں وستو وشیش نال دکھ پراپت ہندا ہے تاں اس وشیش وستو توں پراپت دکھ کارن کرودھ تے گھرنا جنمدی ہے۔ جس کارن منکھ وستو وشیش توں پلاپن کرن دی کوشش کردا ہے۔ ایہہ اوستھا دویش (ورودھ دی ہے۔ راگ تے دویش وکھرے۔ وکھرے نہیں ہن بلکہ من دے دو پکھ ہن۔ بھرتھری راجسی جیون توں پراپت سکھاں توں ابھ محسوس کردا ہے۔ اوہ مہاتما نوں کہندا ہے کہ "لوبھ، موہ، ابنکار تے کرودھ توں ترست میرا آتم مکت ہونا چاہندا۔" 15 (اس دے من دی ایہہ ستھتی راگاتمک جیون جیون توں بعد اٹھے دویش (ورودھ دی اوستھا ہے۔ سکھاں توں اسنوں ابھ ہی پراپت ہندی ہے۔ انت اوہ دویش (ورودھ دی اوستھا وچ اس راجسی جیون نوں تیاگ سوے دی بھال کرن دی اچھا رکھدا ہے۔

چاہے ہووے آتمینی جاں سنیاسی اوستھا دراصل ہے ایہہ ورودھ دی مدرا ہی۔ سنیاسی، سادھو جاں ویراگی۔۔۔ سارے نے اپنے سمیاں دے ودروبی۔ پراچین سماجاں 'چ سنیاس جاں ویراگ ودرودھ دے ہی مارگ سن۔" 16)

منکھ جدوں 'یوگ مارگ' تے پیندا ہے تاں اس دے منوبھاو تے سادھارن کریاکلاپ وچ پرورتن ہندا ہے۔ ایہہ پرورتن من اوستھاواں توں اچتر اوستھاواں دی پرورتن دی دشا وچ ہندے ہن اتے سادھک وچ ساتوک کریا کلاپ شروع ہو جاندا ہے۔ یوگ درشن وچ چت نال جڑیاں ایہناں اوستھاواں نوں 'بھومی' کہیا گیا ہے۔

کہیا گیا ہے۔ جس وچ منکھ اندریاں دے (क्षिपत) چت دی پہلی اوستھا) بھومی (نوں کشپت وس ہو کے نرنتر بھوگ ولاس وچ لپت رہندا ہے۔ بھوگ ولاس وچ لپت رہن کارن اندریاں چنچلتا وس وشیاں دے پچھے بھجیدیاں رہندیاں ہن۔ اس اوستھا وچ منکھ کیول اندریاں سکھ واسطے کارج کردا رہندا ہے۔ اسے اوستھا وچ ستھر رہن کارن راگ، دویش، کام، کرودھ آدی وکاراں نال منکھی شریر تے مانسکتا گرسٹ رہندی ہے۔ جس کارن منکھ اپنے بھوتک چوگردے نوں وی اشانت کری رکھدا ہے۔ بھرتھری ہری دے اجیہے ووبار کارن اجین نگر دی پرچا باہری حملیاں دے ڈر کارن اشانتی بھرے ماحول وچ وچر رہی سی۔ ورکمدات جدوں بھرتھری نوں جاگروک کرن دی کوشش کردا ہے تاں اوہ کرودھ دے چلے اسنوں راج چھڈ جان لئی کہہ دندا ہے۔ بھرتھری دے چت دی ایہہ اجیہی اوستھا سی جس وچ نیتکتا دا نرنتر پتن ہو رہا سی۔ یوگ منکھ وچ نیتکتا دا وکاس

کردا ہے۔ اوہ چت دی نرنتر تھلے ڈگّ رہی اس اوستھا نوں اپر اٹھاؤن لئی یتنشیل ربندا ہے۔ چت دی اس اوستھا نوں اپر اٹھاؤن لئی نرنتر ابھياس دی لوڑ بندی ہے۔ نرنتر پریاس صدقہ ہی اچتر ستھتی وچ چت ستھر ربندا ہے۔

چت دی دوسری اوستھا یوگدرشن انوسار موڑ (سرپھ/مورخ (اوستھا بندی ہے۔ جس وچ تموگن پردھان ربندا ہے۔ اس اوستھا وچ منکھ ’تے کام، لوبھ اتے موہ بہارو ربندا ہے۔ منکھ اگیانی اتے ادھرمی بنیا ربندا ہے۔ نیند تے آلس منکھ ’تے حاوی ربندے ہن۔ منکھ پشوآں وانگ ووبار کردا ہے۔ پیٹ بھرنا، سونا تے کام کرنا ہی اسدا لکش ربندا ہے۔ اس اوستھا وچ چنچلتا نہیں ربندی بلکہ ستھرتا ربندی ہے۔ کسے منزل ولّ ترن دی اچھا نشٹ ہو جاندی ہے۔ منکھی وکاس رک جاندی ہے۔ پرتو سنگت دے اثر کارن اس ستھر اوستھا نوں اچا چکیا جا سکدا ہے۔

بھرتھری دی ورج نال ہوئی ملاقات ’چ ورج بھرتھری نوں دسدا ہے کہ“ جیون اندر ہی اے منکھ دے تے منکھ اندر ہی جیون :اسنوں ایتھے رہ کے ہی لبھنا پینا۔“ 17 (جتھے ورج منکھ تے برہمنڈ وچلی ابھیدتا دی بات پا رہا بندے۔ اتھے بھرتھری اپنی موڑ) سرف (اوستھا کارن برہمنڈ تے منکھ دی ابھیدتا رابیں سنیاں دے سنکلپ نوں سمجھن دی کوشس نہیں کردا بلکہ اسدا چت کامک اچھاواں دی پورتی کرن تک ہی ستھت ربندا ہے۔ اوہ ریتوک نوں رتھ پشپگنڈھا دے نواس ولّ موڑن لئی کہندا ہے۔ ریتوک بھرتھری دی ایہہ اوستھا دیکھ کے من ہی من رگوید دی رچا پڑھدا : ہے جسدے بھاوئرتھ ہن

مرے نوں جوایا، مورخ نوں ودوان اتے گدھے نوں گھوڑا نہیں بنایا جا سکدا،)18)

اس اوستھا وچ ستوگن دی ادھکتا ستھائی نہیں ربندی بلکہ (विक्षिपत भूमि) وکشیپت بھومی رجوگن بار-بار وشیاں ولّ آکرشت کردا ہے۔ منکھ دی پرورتی دھرم، گیان، ویراگ وچ ربندی ہے۔ پرتو جویں رجوگن دا پرہاو ودهدا ہے۔ منکھ بار-بار وشیاں ولّ آکرشت ہندا ہے۔ چت دی ایسی اوستھا وچ منکھ دے جیون وچ جیکر کوئی اجیہی گھٹنا واپردی ہے جو اسنوں وشے وکاراں دی ناشمانتا دا بودھ کرواؤندی ہے تان منکھی من سنسار دی موہ مایہ توں ورکت ہو جاندی ہے پرتو جویں ہی موہ مایہ کارن رجوگن دی پردھانتا بندی ہے تان ستوگن دا پرہاو گھٹ جاندی ہے تے پھر واپس منکھ استھرتا دی اوستھا وچ پچّ جاندی ہے۔ یوگ ابھياس کرن والے جگیاسواں دی شروعاتی اوستھا اکثر اجیہی ہی بندی ہے۔ بھرتھری دی اجیہی اوستھا پنگلا دا سچ ساہمنے اُون ’تے بندی ہے۔ اوہ ویراگی بنن ولّ رچت ہندا ہے پرتو رستے ’چ سچتر نیلما ولّ آکرشت ہندا ہے۔ اوہ پھر چت

دی استہر اوستھا وچ پہنچ جاندا ہے۔ پھر جلدی ہی اپنے۔ آپ 'تے قابو پا سچتر نیلما نوں اطلاع کیتے بناں اس دے گھروں چلا جاندا ہے۔

چت دی اس اوستھا وچ ستوگن پردھان ریندا ہے۔ اس (एकाग्र भूमि) اکاگر بھومی اوستھا وچ چت دی ساتوک ورتی کسے اک وشے وچ لگی رہندی ہے۔ نرنتر بنی رہن والی اس ستھتی نوں اکاگرتا دی اوستھا کہندے ہن۔ اس اوستھا وچ کرودھ، ایرکھا، گھرنا، کام آدی وکار بھاؤ نشٹ ہو جاندا ہن اتے سادھک آنندت ہو اٹھدا ہے۔ اس وچ یوگی دی درشتی سمع ہو جاندا ہے۔ یوگ دا اصل پرارمبھ اسے اوستھا توں ہندا ہے۔ بھرتھری دی ایہہ اوستھا گنکا چارولتا دے پرسنگ 'چ سپشٹ بندی ہے۔ بھرتواڑ دے راجے دوارا بھرتھری ہری لئی سمنان سماروہ رکھیا جاندا ہے۔ جس وچ بھرتھری دا ابھوان گنکا چارولتا دے نرت راہیں کیتا جانا سی۔ بھرتھری سوچ رہا سی کہ گھر۔ بار تیاگ کرن والے مانس دا ابھوان گنکا راہیں کیتے جانا اپمانجنک گل ہے۔ پرنٹو گنکا چارولتا دوارا پیش کیتے گئے برہن کاو روپ نے پنگلا نال ہوئی ناانصافی پرتی بھرتھری ہری نوں جاگروک کر دتا۔ بھرتھری جس گنکا نوں اپنے لئی اپمانجنک سمجھ رہا سی۔ اسے گنکا دے چرن سپرش کر کے اس کولوں اپنی غلطی دی کھما منگدا ہے۔ اوہ گنکا راہیں دتے اپدیش نوں جیون بھر لئی یاد رکھدا ہے۔ گنکا دے چرن سپرش راہیں اسنوں ودوان سمجھ سمنان دینا اتے پنگلا نال کیتی ناانصافی دے پرتی جاگروکتا نے بھرتھری دی سادھارن درشتی نوں سمع درشتی وچ پرورنت کر دتا سی۔ بھرتھری دوارا کہیاں گئیاں منن سطراں اسدی سمع درشتی نوں : پیش کردیاں ہن

جیکر پارس پتھر ہو کے بھید نہیں کردا۔ سپرش نال ہی لوبا سونا ہو جاندا ہے۔ تاں بھرتھری کون بندے کسے نال بھیدبھاو کرن والا)19)

اس وچ تنو گن رچ، تم تے ست نال سنبندھت ورتیاں دا نرودھ ہو (निरुद्ध भूमि) نردھ بھومی جاندا ہے۔ سادھک اننت وکاس نوں پراپت برہم وچ لین ہو جاندا ہے۔ ایسے یوگی نوں گیتا وچ شری ارتھات ستھر بدھی والا کہیا ہے۔ نردھ بھومی دی اوستھا دا (प्रज्ञा) کرشن نے ستھت پرگیا پرسنگ یوگ مارگ 'تے چل رہے بھرتھری دے جیون وچ اس سمیں آوندا ہے جدوں گورخنا تھ بھرتھری نوں اسدی پنتی پنگلا کولوں ماتا کہہ کے بھکشا منگن لئی کہندا ہے۔ بھرتھری دا اپنی پنتی نوں ماتا کہہ کے بھکشا منگن توں بھاؤ بھرتھری دے اک سادھک وجوں چت ورتیاں دے نرودھ دی اوستھا ہے۔ جس وچ اس دے چت دیاں ساریاں ورتیاں نشٹ ہو گئیاں ہن۔ ہن اوہ ستھر

بدھی والا ہو چکا ہے۔ ورتیاں اس دے من، مستشک نوں نہیں چلا رہیاں بلکہ ستھر بدھی نے بن اوہناں نوں اپنے نینترن وچ کر لیا ہے۔

سادھنا 'ناتھ سمپردائے وچ گورو گورخنا تھ دوارا سجھائے یوگ مارگ نوں، شڑنگیوگ بارے الیکھ ملدا ہے۔' نال جانیا جاندا ہے۔ گورکش شتک وچ، شڑنگیوگ

آسانن प्राणसंयामः प्रत्याहारोऽथ धारणा ।

ध्यानं समाधिरेतानि योगाङ्गानि भवन्ति षट् ॥(20)

وچ یم تے نیم موجود بن جہڑے کہ شڑنگیوگ وچ نہیں بن۔ اس وچ 'پاتنجلی دے، اشٹانگیوگ آسن، پرانا یام، پراتہار، دھارنا، دھیان اتے سمدھی چھ انگ بن۔ ناول وچ پاتنجلی دے یوگسوتر تے شڑنگیوگ دے سادھنا مارگ دے انگاں بارے جانکاری انجھ دتی گئی ہے۔

۔ اس 'وچ کیول چھ انگاں دا 'توں بھنّ اے گورو گورکھ دا، شڑنگیوگ 'پاتنجلی دے، اشٹانگیوگ مہتو اے۔ یم تے نیم گون۔ ایہناں دا سادھنا پکھ ہے بٹھ یوگ۔(21)

گورو گورخنا تھ دے سادھنا مارگ وچ یم تے نیم گون سن پرنتو ناول وچ ناول کار نے اشٹانگیوگ دے ایہناں انگاں بارے وی جانکاری دتی ہے۔ ایہہ جانکاری گورو گورخنا تھ دے بچناں راہیں دتی گئی ہے۔ گورو کہہ رہے سن کہ سادھنا دے اٹھ پڑھاء نے۔ یم بھاؤ نیتک پر تیمان۔ نیم بھاؤ سوے انوشاسن۔(22)

وچ گون بن پرنتو اوہناں بارے وی پاٹھکاں نوں جانکاری 'یم تے نیم انگ بھاویں، شڑنگیوگ دینا ناول کار نے اوشک سمجھیا ہے کیونکہ یم تے نیم کرم وار نیتک پر تیمان تے سوے انوشاسن سر بسادھارن منکھ دے اتھان دا آدھار بن۔

آسن بھاؤ بیٹھن دی ودھی۔ پرانا یام بھاؤ ساہاں دا نینترن۔ پراتہار بھاؤ اندریاں توں پارگامی ہونا۔ دھارنا بھاؤ دھیان کیندرن۔ دھیان بھاؤ من نوں سادھنا۔ سمدھی بھاؤ ادھیاتمک آند۔(23)

سنسکرت بھاشا دی 'اس دھاتو توں بنیا شبد ہے۔ اس دے دو ارتھ نکلدے بن۔ بیٹھن دا 'آسن' ستھان تے شریرک اوستھا۔ بیٹھن توں بھاؤ جس وستو 'تے آسن لگایا جاندا ہے جویں کشا، دری آدی۔ شریرک اوستھا توں بھاؤ شریر، من تے آتما دی سنیکت ستھر اوستھا۔ آسن دی اوستھا

سریر، من تے آتما نوں سنتنن وچ رکھدی ہے۔ آسن شریر نوں لچیلا بنائی رکھدا ہے۔ ایہہ اندرونی گرتھیاں کریاشیل رکھدا ہے۔ جس نال اندرونی تنتر صحیح ڈھنگ نال سنچار کردا رہندا ہے اتے شریر نروگی بنیا رہندا ہے۔ مہارشی پانتجلی نے کسے وشیش آسن دا ورنن نہیں کیتا۔ اسنے آسن ضرور کیتا ہے۔ 'نووں پرہاشت

स्थिरसुखमासनम् ॥(24)

ارتھات جہڑا ستھرتا اتے سکھدائی ہے، اوہ آسن ہے۔

پراناایام نوں اشٹانگ یوگ اتے بٹھیوگ دوہاں وچ ستھان پراپت ہے۔ پراناایام شواس کریا نوں نینترت کرن 'تے ادھارت ہے۔ پراتہار توں بھاؤ اندریاں نوں وشیاں توں وکھرا رکھن توں ہے۔ سادھک اپنیاں اندریاں، وچاراں اتے بھاونواں 'تے نینترن ستھاپت کر لیندا ہے۔

دھارنا چھیواں انگ ہے۔ ایہہ اک طرحاں دی مانسک کسرت ہے۔ اس نال من دی اکاگرتا تے ستھرتا وچ وادھا بندا ہے۔ جس نال سادھک دھیان اتے سمادھی لئی سمرتہ بندا ہے۔

دھیان سمادھی توں پہلی اوستھا ہے۔ کسے وشے وستو 'تے اکاگرتا بنائی رکھنا ہی دھیان ہے۔ اس نال مانسک شکتیاں اک ستھان 'تے کیندرت ہو جاندیاں ہن۔ شکتیاں دا کیندر ستھان اک ورتی ہی رہندا ہے۔ کسے دوسری ورتی 'تے دھیان نہیں جاندیاں ہے۔ سانکھیا سوتر دے انوسار

ध्याननिर्विषयमनः।(25)

ارتھات من دا وشیاں توں ربت ہو جانا ہی دھیان ہے۔ گیتا وچ دھیان دی مہتا دا ورنن ملدا ہے۔

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता।

योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥(26)

جوویں وایوربت ستھان 'تے دیوے دی لوء چلائیمان نہیں بندی، اوویں ہی پرماتما دے دھیان وچ لگے ہوئے چت دی اوستھا بندی ہے۔ ارتھات چت دی چنچلتا نشٹ ہو جاندی ہے۔ اوہ انجھ اکو ورتی تے ستھاپت ہو جاندیاں ہے۔ دھیان راہیں منکھ نوں اپنے آپ دی پچھان ہو جاندی ہے۔ وشے وکار نشٹ ہو جاندے ہن۔ دھیان من 'چ اٹھن والے وشے۔ وکاراں دا ودھونس کر دندا ہے۔ من وچ

کسے طرحاں دا کوئی وچار جنم نہیں لیندا ہے۔ سادھک نوں اپنے۔ آپ دے ہون دا آبھاس وی نہیں رہندا اوہ شونی دی اوستھا وچ ستھت ہو جاندا ہے۔ شونی دی اوستھا وچ ستھت ہو جانا ہی سمدھی ہے۔ دھیان ’تے پرپکتا ہی سمدھی دی اوستھا ہے۔ سمدھی دی اوستھا وچ سادھک نوں اپنے آپ دے ہون دا بھاؤ سماپت ہو جاندا ہے۔ وشے وکاراں توں ربت برہم بھاؤ پرتکھ ہو جاندا ہے۔ وشنو پران انوسار

तस्यवैकल्पनाहीनस्वरूपग्रहणहियत्।

मनसाध्यानंनिष्पाधंसमाधिःसोऽभिधीयते ॥(27)

ارتھات دھیان دے کلپناہین سوروپ نوں گرہن کرکے من دوارا دھیان دی چرم سیما تک پجنا ہی سمدھی دی اوستھا ہے۔

دھیان توں ارجت گیان نال سادھک شونی ہو جاندا ہے اتے اسنوں میں دا بھاؤ نہیں رہندا ہے۔ اوہ آکار ربت ہو جاندا ہے۔ اسدی شونی ارتھات شو نال بھینٹ ہو جاندی ہے۔ جویں اپروکت وچار وشلیشن کیتا گیا ہے کہ یوگ درشن وچ جیواتما دا پرماٹما ارتھات شو نال ملنا ہی یوگ ہے۔ جدوں سادھک شونی بھاؤ شو دی اوستھا وچ پجدا ہے تاں مہاکال، جس دے وسّ وچ کال رہندا ہے، دا پردائرپن ہو جاندا ہے۔ سبھ توں وڈا دھیانی تے تپسوی ہون کارن شو شونی ہے۔ ناول کار نے دھیانی تپسوی شو نال سادھک دے ملاپ بارے ورنن انجھ کیتا ہے۔

جے بھگت ’تے دھیانی تپسوی ہونا کسے نے تاں ہووے شو جیہا . . . دھیان دا وی ارتھ ہندے۔ نہ وچار . . . نہ واسنا . . . نہ سمرتی . . . نہ کلپنا . . . جو وی دھیان ’چ لہندے، اس دے اندر مہاکال شو دا پردائرپن ہو جاندا ہے . . . من دی مرتیو۔ میں دی مرتیو۔ وچار دا انت۔(28)

مہاکال ہون کارن ودھونس تے وناش وی شو دے وسّ وچ بن۔ اسے کارن شو مرتیو جے وی ہے۔ ارتھات جس دی مرتیو تے وجی ہے۔ بھارتی درشن وچ کال ہی سبھ توں وڈا ہے کیونکہ کال کسے دے وسّ وچ نہیں ہے۔ جوتش شاستر دھرتی دے آیام نال سنبندھت کال دی گتی دا ملانکن تاں کر لیندا ہے پرنٹو کال دی گتی نوں مٹھی ’چ نہیں کیتا جا سکدا ہے۔ کال دی گتی دا رخ کس ویلے کس پاسے ہو جاوے ایہہ تاں کال خود ہی جاندا ہے۔ سمپورن ناول وچ مہاکال دا ذکر ملدا ہے۔ مہاکال دا جیوترلنگ اجین دی دھرتی ’تے ہی ستھاپت ہے۔ اتھوں ہی جوتش شاستری سمیں دی گنا دا اچت

ملانکن کردے ہن۔ وکرمی سمت مہاکال دی کال گننا انوسار ہی چلدا آ رہا ہے۔ مہاکال جیوترلنگ دا اتہاس پنج ہزار سال توں وی پہلا دا ہے۔ اسدا ذکر سکندپران مہابھارت مہاکاوی آدی وچ ملدا ہے۔ کال گتی دا پرہاو آنکنا ملانکنا ہی تاں جوتش ودیا۔...سارے کال دے وسن 'چ نے۔ کال کسے دے وسن نہیں۔ اس لئی دھیان نال سن کال ہی...سبھ پرانیاں دا انوشاسن کردے۔(29)

سمادھی دی اوستھا تک پہنچن لئی ابھیاس اتے ویراگی نوں یوگ درشن وچ اتہم سادھن منیا گیا ہے۔ گیتا وچ شری کرشن نے من 'تے نینترن رکھن لئی ارجن نوں ابھیاس اتے ویراگی دی سکھیا دتی ہے۔

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥(30)

چت دی شدھتا لئی نرنتر پریتن کردے رہنا ہی ابھیاس ہے۔ نرنتر ابھیاس نال اندریاں 'تے نینترن رکھ دھیان دی اوستھا توں سمادھی تک پجیا جا سکدا ہے۔ ابھیاس دی مہنتا بھرتھری نوں اس سمیں پتہ لگنی شروع ہو جاندی ہے جدوں اس دے کجھ یتن سفل ہونے شروع بندے ہن۔

بھرتھری نوں اپنے یتن تھوڑھے سفل ہون لگے انوبھو ہونے۔ اسنوں ہولی-ہولی سوے وشواس آون لگا کہ نرنتر ابھیاس نال اوہ اس ودھی نوں نبھاء سکدے۔(31)

مہارشی پاتنجلی دے انوسار لوکک تے پرلوکک ہریک پرکار دے بھوگاں پرت راگ ربت ہو جانا ہی ویراگی ہے۔

اوہ وشے جہڑے کہ درش ہن جوین دھن، پتر، بھوگ سمگری، ایشوریا اتے آنکشر اوک ارتھات سنن والے وشے جوین سورگ، بیکونٹھ/پرلوک آدی دوہاں پرکار دے وشیاں توں راگ ربت ہو جان نال سادھک نوں وویک دی پراپتی بندی ہے۔ وویک دی پراپتی چت دی ساتوک ورتی دا پرنام ہندا ہے۔ جسنوں پرویراگی کیہا گیا ہے۔ ایہہ پرویراگی ہی دھیان دا اچتم سکھر ہے۔

ज्ञानस्यैवपरा काष्ठावैराग्यम्।(32)

ہے۔ جس بارے سنکھیپ ورنن ناول وچ ملدا ہے۔ 'ناتھ سمپردا دا سادھنا پکھ، بٹھہ یوگ سورج دا بھاؤ اے پرانواویو اتے چندر دا اپانواویو۔ ایہناں دوہاں دے یوگ توں بنیا پرانایام، پرانایام نال ہی وایو دا نرودھ کرنا ہی بٹھہ یوگ۔'(33)

شو سنہتا دے انوسار

प्राणपानौनादबिन्दुजीवात्मापरमात्मनौ।

मिलित्वाघटतेयस्मात्यस्मादवैघटउत्यते(34)

ارتھات جس وچ پران اے اپان، ناد اے بندو جیواتما اے پرماत्मा اک ہو جاندے ہن۔ اسے نوں ہی ہٹھیوگ کہندے ہن۔ واستو وچ جیواتما اے پرماत्मा وچ کوئی انتر نہیں ہے۔ پرنٹو اگیان وس منکھ شریر تے اندریاں نوں ہی اپنا اصل وجود سمجھ لیندا ہے۔ ہٹھیوگ ستھول شریر دے مادھنم نال سوخم شریر نوں جانن لئی سہانتا کردا ہے۔ شریر تے من پران نال جڑے ہوئے ہن۔ جیکر پراناں تے نینترن کر لیا جاوے تاں من ’تے وی نینترن ہو جاندے۔ ہٹھپردیکا انوسار وایو چلائیمان‘ ہے جس نال چت وی چنچل رہندا ہے جیکر وایو نوں ستھر کر لیا جاوے تاں چت وی ستھر ہو جاندے۔

شبد دا ارتھ چیتنا شکتی توں ہے اے آیام دا شابدک ارتھ نیمت کرن توں ہے۔ پراناایام ’پران‘ توں بھاؤ باہری شواساں نوں نیمت کرکے پران (وایو) (شکتی نوں نینترت کرنا ہی پراناایام ہے۔ پران ارتھات اوہ وایو جھڑی کہ ساڈے شریر وچ رہندی ہے جس کارن اسیں جندا رہندے ہاں۔ ساہ لین توں بعد ہوا پنج بھاگاں وچ ونڈی جاندی ہے۔ ایہہ ستھر رہ کے وی شریر اندر گتی شیل رہندی ہے۔ پنج پرکار دی اس وایو کارن ہی ستھول تے سوخم شریر کریا کردا رہندا ہے۔ اک بھاگ اندر جیکر ایہہ وایو صحیح کارج نہ کرے تاں ستھول توں سوخم شریر کئی روگاں دا شکار ہو جاندے۔ یوگ مارگ دوارا دسے گئے پراناایام راہیں اس پنج پرکار دی وایو نوں سادھ لیا جاندے۔ جس نال چیتنا دا جاگرن ہو جاندے۔ جنم لیندے سمیں جیو دا شریر پران (وایو) (نوں اندر کھچدا ہے اے شریر تیاگن وقت ایہہ پران (وایو) (چھڈ دندا ہے۔ اس پران نوں سادھ لین نال ہی ستھول تے سوخم شریر اپنا جاگرن کردا ہے۔

اپروکت دسیا ہے کہ اڑا سورج ناڑی تے پنگلا چندر ناڑی ہے پراناایام راہیں ایہناں دوہاں ناڑیاں توں پراناوایو نوں روک کے سشمنا ناڑی اندر پرواہت کرن دی پرکریا ہٹھیوگ کہلاؤندی ہے۔ ’بھرتھری نوں گورو گورکھ دا اک پروچن یاد آیا۔ گورو دا کہنا سی، “ہٹھ یوگ دے دھیان انوسار ہ دا ارتھ اے سورج اے، تھ ’دا ارتھ ہے چندر۔ سورج تے چندر دے یوگ نوں ہٹھ کہندے ہن۔“ (35)

سشمنا اڑا تے پنگلا وچکار دی ناڑی ہے۔ اسدی کوئی وی اپنی وشیشتا نہیں بندی ہے۔ جویں ہی پراناوایو اس وچ پرویش بندی ہے تاں ویراگی بھاؤ جنمدا ہے۔ ویراگی ارتھات راگ توں ربت

ارتھات رنگہین۔ ویراگی بھاؤ پاردرشتا توں بے جس وچ سادھک نرپکھہ ہو جاندا ہے۔ اوہ جتھے جاندا ہے اسے دا حصہ بن جاندا ہے۔ پرنٹو کسے وی وستو جاں ورتارے نوں اپنے انتہکرن تک نہیں پہنچن دندا ہے۔ جس وچ ویراگی پیدا ہو جاندا ہے اوہ سنسار وچ رہندا ہے پر سنسار اس دے اندر نہیں اتے اتھوں ہی یاترا شروع ہندی ہے۔ اپنے۔ آپ نال ساکھیاتکار دی۔)36 (کسے وی پرستھتی وچ اسدا چت ہل چل وچ نہیں آوندا اتے نہ ہی اشانت رہندا ہے۔ اوہ چیتنتا دی اچھ کوٹی تے پچھ چکا ہندا ہے۔ ویراگی دا ارتھ سنسارک سنبدھ توڑن توں نہیں ہے۔ ویراگی توں بھاؤ سنسارک سکھاں نوں بھوگن دی لالسا دا تیاگ کرنا ہے۔

ویراگ ایہہ نہیں کہ منکھ سکھ دی لالسا رکھے۔ سکھاں دا سامان چھڈ دیوے پر سکھ دی ٹیک“ (نہ۔)37)

ویراگی بھاؤ نال منکھ کرم پھل دے بھوگ دا تیاگ کرنا ہے۔ اوہ اپنا کرم نرپکھہ ہو کے کرنا ہے۔ کرم یگ بن جاندا ہے۔ برہمنڈ دے یگ کنڈ وچ اوہ اپنے کرمان دی آہتی بناں کسے لوبھ لالچ دے کرتو سمجھ کے کرنا ہے۔ کرم یوگ دے سدھانت دا وستار سہت ورنن شریمدبھگوت گیتا وچ ملدا ہے۔ شری کرشن نے دسیا ہے کہ سنسار توں بھجنا ویراگی نہیں ہے۔ کرم لئی کرم کرنا ہی ویراگی ہے۔ گیتا وچلے کرم یوگ دے سدھانت بارے ناول وچ سنکھپ جانکاری دتی گئی ہے۔

یوگ :کرمسو کوشلم۔

سہج کرم کونتی۔)38)

گیتا منکھ نوں کرم لئی کرم کرنا سکھاؤندی ہے۔ ارتھات کرم پھل دا تیاگ کر کے کیول کرم لئی ہی کرم کیتا جاوے۔ جسوں سہج کرم دی سنگیا دتی گئی ہے۔ ہر کرم یوگ بن جاندا ہے جدوں سہج ہو کے کیتا جاوے۔ گیتا دسی ہے کہ کرمیوگی کرم دا تیاگ نہیں کرنا بلکہ کرمفل دا تیاگ کرنا ہے۔

کرم دا کشلتا نال سمپادن کرنا ارتھات اجیہا کرم کرنا (39) ’योग کرمس کوشالم‘

جس نال بندھن نہ اتین ہو سکے۔ جہڑا کرم نشکام بھاؤ نال کیتا جاندا ہے اوہی کرم یوگ ہے۔

’‘यज्ञार्थं कर्म‘‘ شریمدبھگوتگیتا وچ یگ دی جیون درشن وجوں پیشکاری ہوئی ہے۔

نال کرتا دے کرم ہی آہتی روپ ہو کے پرمارتھ دے وراث کنڈ وچ اریپت کیتے جاندا ہے۔ کمانا لوبھ

تے نشکرنتا (اکریاشیل) توں ربت جیون کرم یوگمی بندا ہے، جہڑا سنکیرنتا اسنتوش توں مکتی پردان کرن والا ہے۔)40)

تن بی سوتر نے کہ اپنے ہر کرم نوں نیتی، ریتی اتے پریتی نال کرو۔)41)

نیتی، ریتی تے پریتی توں پریرت ہو کے کرم کرن دا مطلب ہے کہ کوئی وی کرم ڈھنگ نال کرنا چاہیدا ہے۔ ہر اک کرم کرن دا اپنا اک ڈھنگ، طریقہ بندا ہے۔ ارتھات اک ریت بندی ہے۔ نیتی ارتھات وویکپورن کرم کرنا اتے پریتی بھاؤ پریم نال کرم کرو موہ نال نہیں۔ موہ بندھن یکت ہے اتے پریم بندھن مکت ہے۔ گیتا دسدی ہے کہ منکھ دا ادھیکار کرم کرن تے ہے اس دے پھل تے نہیں۔ جدوں کرم سرشٹی نوں چلاؤن والی پریرنا شکتی دے نہت ہو کے کیتا جاندا ہے تاں کرم یوگ بن جاندا ہے۔

گیتا دسدی ہے کہ کاماتر ہویا ویکتی کرمہین ہو جاندا ہے۔ کام تے نینترن نہ رہے تاں منکھ کام دے وسّ وچ آ جاندا ہے۔

جیون دی ساری سدھ، بدھ لے، اکسارتا | . . . ہر وسط ہر ورتارا کیول کام | . . . ہر ویلے کام وروپت ہو گئے اے اس کارن۔)42)

کام واسنا نال گرسٹ منکھ وکاراں 'چ لپت ہو کے اپنے شریر تے من دی ساری شکتی نشٹ کر لیندا ہے۔ اوہ سارا جیون کوئی سرجناتمک کارج نہیں کر پاؤندا ہے۔ بھوجن کرنا، کام کرنا تے سوں جانا تاں جانور وی کردے بن پرنٹو منکھی جیون دا منتو تاں بدھی توں وویک تک دی یاترا ہے۔ منکھ وچ ایہہ سمرتھا ہے کہ اپنی بدھی نوں وویک تک لے کے جاوے اتے برہم، جگت تے جیو دے ورتارے دا گیان لے کے اپنے منکھی جیون دا منتو پورا کرے سکے۔ سوے دی پچھان کرنا بدھی توں وویک تک دی یاترا ہے۔ مہارشی واتسیان دا کامسوتر منکھ نوں کام دی آنندمنی سہج اوستھا دی سکھیا دندا ہے۔ جہڑی کہ منکھی وکاس لئی ضروری ہے۔ کام دے صحیح ارتھاں نوں جانن لئی ناول کار نے 'کامسوتر' دی سنکھیپ جہی جانکاری دتی ہے۔ کاماتر منکھ دی بدھی دا اتتھان وویک ولّ نہیں بندا بلکہ اسدی بدھی دا وی پتن ہو جاندا ہے۔ کام سرجنا شکتی ہے جہڑی جیو دے وکاس لئی ضروری وی ہے۔ اس لئی کام نوں سہج اوستھا وچ رہ کے ہی کرنا چاہیدا ہے تانک بدھی دا پتن نہ ہو سکے۔ بدھی دے اتتھان دی سمبھاونا بنی رہے۔

وگیان بھیرو شو-پاربتی دے سنواد وچ ملدی اجیہی ٹیکسٹ ہے جس وچ آتم درشن دیاں پرکریاواں دا رہن ادگھاٹن کیتا گیا ہے۔ ایہہ ساریاں پرکریاواں دو وپریتاں دے وچکار ٹھہر کے سہج ہون دے رہن دا ادگھاٹن کردیاں ہن۔ ستھول تے سوخم شریر دا سہج ہونا ہی امرت تت دی پراپتی ہے۔

دو وپریت کھوج لینے۔ دو دے وچ تتھست ہو جانا۔ نہ اس طرف، نہ اس طرف۔ سمست کتھا دا سار۔)43(

اپروکت وچار وشلیشن کیتا گیا ہے کہ کوئی یوگ مارگ راہیں اڑا تے پنگلا دی شکتی نوں سشمنا وچ بھج کے سپت شکتی دا جاگرن کیتا جاندا ہے۔ شکتی دے جاگرن نال ہی ویراگی جنمدا ہے۔ ویراگی دی اوستھا ہی شونی دی ستھتی ہے۔ شکتی ارتھات اورجا جو کدے وی مرت نہیں بندی ہے۔ اسدا جاگرن کرنا ہی امرت تت ہے ارتھات یوگ سادھک لئی امرفل ہے۔ وشیاں دے بھوگ ’تے انکش لگا کے نینترن رکھنا تے سہج ہونا ات کٹھور مارگ ہے۔ اس لئی ناول دے پاتر امرفل نوں اگے دی اگے تور رہے سن۔ بھاویں بریک پاتر دیاں امرفل نوں اگے دی اگے تورن دی پرستھتیاں وکھو-وکھریاں سن۔ وشیاں دے بھوگاں دے انکش لگا کے سوے دی پچھان کرن دا کارج کیول جگیاسو منکھ ہی کردے ہن۔ بھرتھری بری اجیہا ہی جگیاسو منکھ سی۔ جسنے سوے دی پچھان لئی کٹھور مارگ ’تے چلن دا پرن لیا۔ اس دے سویمان نے بناں محنت کیتے شو بھگت توں پراپت امرفل نوں سویکار نہ کیتا۔

دبدا دا پہلا کارن سی سویبھمان نوں ٹھیس۔ بھرتھری نوں لگیا جوئی بناں کوئی تپ سادھنا کیتیاں ہی جاں کسے مہیگ توں بناں ہی من اچھت پھل مل گیا ہووے۔ کسے بھکھیا وانگ۔)44(

اوہ خود بھوگ ولامی جیون تیاگ کے یوگ دے کٹھور مارگ ’تے چلنا تے امرفل ارتھات امرت تت دی بھال کیتی۔ جسنے اسنوں سدیو لئی امر کر دتا۔ اسدا ناتھ۔ پنتھ دا سبھ توں وڈا ویراگی ہونا اس دی پیشٹی کردا ہے۔

سہج گفا مہہ آسن ’دا سنکھپیک ارتھ ایہہ ہے کہ من دیاں سبھاوک پرورتیاں ’تے بناں زور‘ زبردستی دے سہج روپ وچ نینترن ستھاپت کر لینا۔ دو وپریت وچاراں دے وچکار لا اوکاش (ورام/ٹھہراو (ہی اپیوگی ہے۔ ایہی ستھر اوستھا ہے۔ ایہہ سوے بودھ دی اک اجیہی پرکریا ہے جس وچ کسے کریا دی لوڑ نہیں ہے۔ اس وچ کیول چت دی اکاگرتا ہی کافی ہے۔ اکاگرتا نال چنچل من شانت ہو جاندا ہے۔ جس کارن ایہہ چلائیمان نہیں ربندا ہے۔ ایہہ ستھر ہو جاندا ہے۔ من دی ستھرتا ہی سوے بودھ توں بعد پرمتت دی پراپتی دا کارن بھاو بندی ہے۔ پرمتت دی پراپتی ہی ادھیاتم وچ امرتپھل ارتھات امرفل دی پراپتی ہے۔ نرنتر کٹھن مارگ ’تے چلے ہوئے سادھک سہج

اوستھا ’تے پچّ جاندا ہے اتے فلسروپ امرفل جاں امرتفل دی پراپتی بندی ہے۔ امرفل دی پراپتی بی
سہج گپھا مہہ آسنُ ’دا پریانی ہے۔‘

حوالے اتے ٹپنیاں

من موہن، سہج گفا مہہ آسن، جلد توں۔

مہارشی وید ویاس، مہابھارت، (ادیوگپرو)، 3/39

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنہ 199

پاتنجلی یوگ درشن، 1/2

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنہ 13

اوبی، پنہ

اوبی، پنہ 146

کبیر ترویدی، ویراگی پارکھ سنستھان، پنہ 13

شریمدبھگودگیتا، 4/22

پاتنجلی یوگ درشن، 2/3

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنہ 11

اوبی، پنہ 11

پاتنجلی یوگدرشن، 2/9

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنہ 25

اوبی، پنہ 86

اوبی، پنہ 12

اوبی، پنہ 97

اوبی، پنہ 99

اوبی، پنہ 146

کولیانند شکلا، گورکششتم، پنہ 1

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنہ 200

اوبی، پنہ 186

اوبی، پنه 186

پانتجلی یوگ درشن، 2/46

شریرام آچاریہ، سانکھیا اتے یوگ درشن، پنه 157

شریمدبھگودگیتا، 6/19

وشنو پران، 6/7/92

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنه 87

اوبی، پنه 130

شریمدبھگودگیتا، پنه 6/35

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنه 187

مہارشی ویاس بھاشی، یوگ درشنم، درشن یوگ، 1/16

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنه 199

کھیمراج شریکرشناس، شو سنہتا، 3/66

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنه 199

https://hindi.speakingtree.>blog ونے ایس تواری

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنه 117

اوبی، پنه 67

شریمدبھگودگیتا، 2/50

انوراگ جاییسوال، http://doi.dsg/10.36018/ij4r.v3i/.48

من موہن، سہج گپھا مہہ آسن، پنه 68

اوبی، پنه 86

اوبی، پنه 163

اوبی، پنه 42



ڈاکٹر. میگھا سلوان ایم. پھل، پیئیچ. ڈی.،

ڈپلوما ان اردو، اسسٹینٹ پروفیسر، پنجابی ادھنین سکول،

گورو نانک دیو یونیورسٹی، امرتسر۔

وشیشگتا کھیتر-پنجابی کہانی (گلیپ) ، پرکاشناواں - مولک پستکاں -3، (کہانی آلوچنا نال سبندھت)،

سمپادت پستکاں -5، وکھ- وکھ کھوج رسالیاں وچ پرکاشت 40 توں ودھ

1.

سادھارن لوکاں دا سابتکار – جسونت سنگھ وردی۔ 7 مئی، 1934 ای۔ نوں پنڈ جوہل، ضلع جالندھر وچ جنمے جسونت سنگھ وردی نے لمیری تے کرڑی مشقت توں بعد ودنک اتے سابتکار جگت وچ اپنا بندا مقام حاصل کیتا۔ وردی اک سادھارن گھر دا جم-پل سی۔ اس دے پتا مہاں سنگھ کتے وجوں مستری سن۔ گھر دی کمزور آرتھک حالت کارن وردی نوں اٹھویں جماعت وچ اپنی پڑھائی وچے بی چھڈنی پئی۔ اسنے ستلج دریا دے ریل پل اتے بطور خلاصی کم کرنا شروع کر دتا۔ اسنے اپنے سرڑ تے صدقہ صدقہ پیشاور اوکڑاں دے باو جود گیانی کیتی۔ 1953-54 وچ وردی جنتا ہائی سکول، کوٹلی خان سنگھ وکھے بطور ہندی ٹیچر پڑھاون لگا۔ 1956-57 وچ اسنے بی.ٹی. پڑھائی کیتی اتے خالصہ ہائی سیکنڈری سکول جالندھر وچ ہندی دا ادھیان کرواؤن لگا۔ اس اپرنت اسنے پنجابی وبھاگ، سرکاری کالج، بوشیارپور٪ وکھے 1983 توں بطور لکچرار بھومکا نبھائی اتے 1992 وچ اتھوں ہی سیوامکت ہویا۔ وردی نے کرڑے جیون سنگھرش وچوں گزردیاں وکھ-وکھ بھومکاواں نبھاؤندیاں اپنا سابتکار سفر جاری رکھیا۔

2.

جسونت سنگھ وردی پنجابی اتے ہندی، دوہاں زبانوں وچ پڑھیا جان والا پنجابی دا نامور کہانی کار ہے۔ وردی نے کہانی دے نال-نال بھر ودھاواں مثلاً ناول، ناٹک، وارتک وچ وی بھرپور سرجنا کیتی۔ کہانی سرجنا دے کھیتر وچ جسونت سنگھ وردی نے اپنے کہانی سنگرباں پیڑ پرائی اپنی اپنی سیما (1968)، (غم دا ساک) (1971)، (پاور ہاؤس) (1974)، (نکر والی گلی) (1960) زندگی (1976)، (ندی دا پانی) (1977)، (سیس بھیت) (1977)، (سڑکاں دا درد) (1981)، (خون) (1975) دے ہستاخر (1982)، (بدتمیز لوک) (1986)، (کھلے آکاش وچ) (1986)، (میریاں پرتیندھ کہانیاں رتھ دے پھینے) (1988)، (ادھی صدی دا فرق) (1990)، (سریشٹھ کہانیاں) (1990)، (بموتنی) (1987) تپدی مٹی (1995)، (خطرناک کھیٹ) (2001) (نال گنناتمک اتے گنناتمک پکھ توں اہم اضافہ) (1995) کیتا۔ وردی دی کہانی سرجنا اس دے وشال انوبھوؤ نوں ساکار کردی ہے۔ اوہ پینڈو تے شہری دوہاں طرحاں دے جیون یتھارتھ سمرتھاوان چتیرا ہے۔ اسدیاں کہانیاں دے پاتر سادھارن ہون دے باو جود سادھارن نہیں، ایہہ ہمتی بن، محنتی بن۔ ایہہ حالات توں ڈر کے بھجن والے نہیں، بلکہ نرنتر اوہناں دا ساہمنا کرن والے بن۔ ایہہ لڑکھڑاؤندے بن، ڈگدے بن پر ہار نہیں مندے۔ بلدیو سنگھ بدن دے شبدوں وچ “اس کول گل کہن دی جاچ ہے۔ اوہ چھوٹیاں-چھوٹیاں گھٹناواں نوں وڈے ارتھاں

وچ سر جنا چاہندا ہے۔ اس پکھوں وردی وکھرا نظر آوندا ہے، کیونکہ اسنے پنجابی وچ پرتیکوادی کہانیاں رچنا دی شروعات کیتی، حالانکہ اسدی پہل بعد وچ آئے کہانیکاراں ولوں اپنا کے نوین پرمپرا دی شروعات کرن وچ کامیاب نہ ہو سکی، پر اس نال وردی نے اپنا ولکھنپن ضرور درسا دتا۔ اس وچ کوئی شک نہیں کہ وردی سکارا تمک نظرئیے دا حامی سی، استریاں نوں آگے ودھنا دیکھنا چاہندا سی۔ پرندیاں، پشو-جیواں نوں پیار کردا سی، اوہناں دے درد نوں سمجھدا سی، اسے کر کے اوہناں نوں اپنیاں کہانیاں وچ تھان دیندا رہا۔ راجنیتی دے ستھاپت ملاں توں انکاری سی، پر وروده نوں سپیشٹ بیان نہ کر سنکیتاں تے پرتیکاں راہیں پرگٹ کردا سی۔”1)

3.

Fantasy is a necessary ingredient in living. It's a way of looking at the like through the wrong end of telescope . . . that enables you to laugh at like's realities. – Jhedor Sews Geise. جسونت سنگھ وردی پنجابی دا پہلا اجیہا کہانی

کار ہے جس نے پنجابی پھینٹسی ودھی راہیں کہانی لکھن دی شروعات کیتی۔ پھینٹسی سر جنا وردی دی کہانی کلا دا نکھڑواں گن ہے جسدی اچتم مثال ہے - ‘تارے توڑنا’۔ جسونت سنگھ وردی دی بطور کہانی کار پچھان نوں پختگی پردان کرن والی کہانی۔ اک کہانی کار وجوں وردی دے معیار اک اجیہی گالپنک ودھی ہے جو ‘نووں درساون والی کہانی۔ اسدی پھینٹسی سر جنا۔ پھینٹسی جادوئی اتے آلوکک گھٹناواں نوں کتھانک، تھیم، سیٹنگ دے پرمکھ تت وجوں ورتدی ہوئی نرنتر متھاس تے لوکدھارا توں پریرنا گرہن کردی ہے۔ پھینٹسی ویکتی، وستو، ورتاریاں جان ایوں آکھ لو کہ سمجے برہمنڈ نوں ویکھن دا وکھرا نظریہ پردان کردی ہے اتے اس نظرئیے نال کئی طرحاں دے پریوگ کرن دی اجازت وی دیندی ہے۔ ایہہ اک کالپنک ستھتی سرج کے پاٹھکاں نوں اس کالپنک ستھتی اتے اوہناں دی اپنی سماجک حقیقت وچالے سنبندھ بناون دا سدا دیندی ہے۔ انج پھینٹسی واستوکتا توں پلانن نہیں ہے بلکہ اسنوں بہتر سمجھن دا ڈھنگ جان ودھی ہے۔

کہانی ‘تارے توڑنا’ اک پھینٹسی رچنا ہے۔ کہانی وچ تارے توڑن دا کارج اسدا مکھ پاتر :
کر دا ہے

راتاں اکسرر کالیاں ہندیان سن، تے واتاورن سازش بھریا۔ ایہناں کالیاں شاہ راتاں نوں میریاں اکھاں دی لشک دھر اسمانوں جا کے تاریاں دی روشنی نال ٹکرا جاندی ہے۔)2)

اج راتی جدوں میں بہت سارے وچاراں ‘چ الجھیا ہویا پریشان ساں، تد تاریاں نے میریاں اکھاں نال اپنیاں مسکراؤندیاں اکھاں ملانیاں۔ اک عجیب کوتک سی۔ پھیر جھٹ میریاں اکھاں نے تاریاں دی

لشک نوں اپنے ولّ کھیچّ لیا۔ اس مگروں، پلاں وچّ ہی دھرتی تے آکاش وچکار چانن دی اک بھرپور
میں اپنیاں اکھاں | . . . لیک ستھر ہو گئی اتے تارے بڑی کابلی نال میرے گھر ولّ ودھن لگے
اتے دل دی کشش نال تارے توڑ لے سن۔)3)

انبروں توڑے تاریاں دا ملّ اگلی سویر مکھ پاتر ایہناں نوں دکان دار٪ کول لے جاندا ہے۔
پرنتو دکان دار٪ حیران، پریشان ہویا مکھ پاتر دے مونہہ ولّ تکدا رہندا ہے۔ اوہ زندگی نال
بھرپور دھڑکدے، پھڑکدے اسمان دے تاریاں دا ملّ پاؤن توں انکاری ہے۔ جلد ہی مکھ پاتر دے
تارے توڑن دی گلّ جنگل دی اگّ دی طرحاں آسے پاسے پھیل جاندا ہے۔ اس بارے پتہ لگن اتے
آلے-دوآلے لوکاں وچ خاصہ اتشاه ویکھن نوں ملدا ہے۔ اوہناں ولوں مکھ پاتر لئی، زندہ باد دے
نعرے لگائے جاندا ہن، سنگدھیاں بھرپور پھلاں دے ہار پہنائے جاندا ہن اتے پھر اسنوں
موڈھیاں اتے چکّ کے باقائدہ اک جلوس سارے علاقے وچ کڈھیا جاندا ہے۔ اس پوری تامجھام توں
بعد مکھ پاتر نوں اس دے چمکیلے تاریاں سمیت واپس گھر چھڈّ دتا جاندا ہے۔ پرنتو کجھ سمیں
بعد ہی ماحول وچ تلخی محسوس ہون لگدی ہے۔ کجھ لوک مکھ پاتر دی شکایت پولیس کول کر
دیندے ہن۔ ہن مکھ پاتر دے ورودھ وچ جلوس کڈھیا جاندا ہے اتے کوتوال مکھ پاتر نوں پتھر مارن
دا حکم سناؤندا ہے۔ پتھراں دی مار نال مکھ پاتر دا انگ-انگ چھلنی چھلنی ہو جاندا ہے۔ اس
اپرنت تارے اسنوں اپنی روشن دنیاں ولّ لے تردے ہن۔

اُو ہن اسیں کہانی دے اپروکت ابھدھامولک ارتھان توں آگاہ وددھے ہاں۔ جویں کہ پہلاں
ذکر کیتا جا چکا ہے کہ، تارے توڑنا، اک پھینٹسی رچنا ہے۔ پرتیک پھینٹسی رچنا دی جند-جان
بندے ہن۔ تارے توڑنا، پرتیکاتمک کہانی ہے اتے اس پرتیکاتمکتا دی شروعات کہانی دے سرلیکھ
نال ہی ہو جاندا ہے۔ کہانی دا ایہ نامکرن محاورے اتے آدھارت ہے جو ناممکن نوں ممکن کرن
دے ارتھ پرگٹاؤندا ہے۔ کہانی وچ تارے توڑنا ارتھات اسمبھو نوں سنبھو کرن دا کارج، کہانی دا
مکھ پاتر اتھوا برتانتکار کردا ہے۔ کہانی دا مکھ پاتر اک سابتکار/لیکھک ہے۔ سابتکار، بھاؤ سبھ
دی لوکائی دا بتّ چابن والا۔ ستیم، شوم، سندرم دا سرجن بار۔ کلیانکاری سچ دی سندر ابھویکتی
کرن والا۔ جو اپنی سرجناتمک شکتی دے بلبوتے اتے بر پاسے پسرے اندھکار نوں بٹا منکھی
زندگی نوں روشن کرن دا کارج اسمان توں تارے توڑ کے کردا ہے۔ سو تارے توڑنا لوکائی لئی
گیان دے پرکاش دی سرجنا کرن دا پرتیک ہے۔ پرنتو ستھتی دا دکھانت ایہہ ہے کہ ایہہ کلیانکاری
گھالنا لوکاں لئی محض پتھر سمان ہے جسدا کوئی ملّ نہیں۔ مکھ پاتر اتھوا لیکھک دا پتن ولّ جا
رہی زندگی نوں انبروں تارے توڑ کے رشناؤن دا آبر اسدیاں نجی پدارتھک لوڑاں دی پورتی کرنوں
وی اسمرتھ ہے۔ اس توں وی بدتر ستھتی ایہہ ہے کہ اوہ جس لوکائی نوں اندھکار وچوں کڈھ کے

روشنی بخشدا ہے، اوہ اصل وچ اندھکار وچوں نکلنا ہی نہیں چاہندی۔ سو اوہناں ولوں لیکھک
: خلاف پولیس نوں شکایت کر دتی جاندی ہے

ساتوں دھرتی سندر نہیں، اسمان سندر چاہیدے . . . ویسے وی ساڈی دھرتی نوں اپنی روشنی دی
لوڑ نہیں۔ تارے توڑن نال دھرتی ’تے ہنھیرے‘ وچ ہون والے سارے کم ختم ہو جانگے۔(4)
اپروکت کتھن جن سادھارن دی سادھارن مانسکتا اتے تیکھن چوٹ ہے۔ جو ہنھیرے وچ ربن دی
عادی ہو چکی ہے اتے روشنی دے خلاف ہے۔ روشنی اسنوں خوفزدا کردی ہے کیونکہ اس نال
سبھ کجھ صاف، سپشٹ نظریں آون لگدا ہے۔ دوسرے شبداں وچ گیان دی روشنی من مندر دے
سبھ بند کپاٹ خول دیندی ہے۔ نتیجتاً صحیح-گلت سمگر ورتارے سمجھ گوجرے ہو جاندے ہن۔
اجیہی سمجھ توں ستا اتے لوکائی دوہاں نوں ڈر آوندا ہے۔ سو دوہاں نوں اپنے بت ہنھیرے وچ
سرکھیت بہاسدے ہن۔ اسے لئی اپنے تجھ نجی مفادا لئی ایہہ منکھتا دا گھان کرن اتے ذرا دیر
نہیں لاؤندے۔ وردی نے ذہنیت پکھوں گراوٹ دی شکار اس لوکائی تے ستا دی تلنا، جوڈش ’نال
نال وشواس‘ کیتی ہے۔ جوڈش جس نے کجھ سکیاں دے لالچ خاطر اپنا ایمان ویچ دتا، ’ییسو
گھات کیتا۔

اس کہانی پاٹھ وچ کہانی کار ولوں کجھ متھک ویرویاں دا سماویش کیتا گیا ہے۔ کہانی وچ
بھسماسر دی کتھا ’دا سنکیت ماتر ذکر ہے۔ بھسماسر نام دا اسر جو بھسم کر دین دی اپنی شکتی‘
تے مورکھتا لئی جانیا جاندا ہے۔ اوہ اپنی مورکھتا کارن سوے-بھسم ہو گیا سی۔ کہانی وچ ورتے
گئے اجیہے سنکیت (بھسماسر، جوڈش (اس دے پاٹھ نوں ارتھ بھرپورتا پردان کردے ہن۔ کہانی
دی ارتھگت سمرتھا ودھاؤن دے نال-نال اسدی سبھ شکتی وچ وی وادھا کردے ہن۔ ایہہ کہانی کار
دی سوجھ شکتی دا پرمان ہن۔ طنز اس کہانی وچ ورتی گئی پر مکھ برتانتک جگت ہے جو اس
: کہانی دی تیکھن طور نوں مٹھا نہیں پین دیندی

ٹھیک ہے اسیں لوک راج وچ رہ رہے ہاں۔ جسنے سبھ توں ودھ گناہ کیتے نے، اوہ ایہنوں پہلاں
پتھر مارے۔(5)

کہانی ’تارے توڑنا‘ جسونت سنگھ وردی دی بی امیر وراثت نہیں ہے بلکہ پنجابی کہانی دا وی
انمول خزانہ ہے۔ بلکہ فلکے انداز وچ پاٹھک نوں سنجیدہ کر جانا، ’تارے توڑنا‘ دی خوبی ہے۔
اس کہانی دا سکھ اسنوں وشیش توں لاجواب بنا دندا ہے جو سچے سابتکار/لیکھک دے سمرپن
: نوں درساؤندا ہے

شام دا گھمسا ہو گیا سی، تے تارے پھیر نکل آئے سن۔ پتھراں دی ورکھا وچ وی میریاں اکھاں
میریاں اکھاں تاریاں نال لگیاں ہونیاں سن، تے میرا انگ-انگ ا . . . تاریاں نال لگیاں ہونیاں سن
چھنی-چھنی سی، واتا ورن 'چ وکھریا ہویا۔ پھیر تارے مینوں اپنی روشن دنیاں ولّ لے گئے۔)6)

حوالے اتے ٹپنیاں

جسونت سنگھ وردی دیاں چونویاں کہانیاں، پنہ 3

کتھا-لوک، پنہ 75

اوبی-

اوبی، پنہ 80

اوبی، پنہ 82

اوبی-



ڈاکٹر: گرمیت سنگھ ہندل

ایم. اے (پنجابی اتے انگریزی)، ایم. پھل، پی. ایچ. ڈی،
پنجابی دے پیجی وبھاگ دے ایسوسی ایٹ پروفیسر ڈاکٹر
گورو برگوبند خالصہ کالج، گروسر صدر، لدھیانہ۔

ڈاکٹر. نرندر سنگھ کپور رچت سفرنامہ 'سچو سچ'

پرواس دی پیشکاری اتے گھاڑت

ڈاکٹر. گرمیت سنگھ بندل

سفرنامہ ساہت دی اک اجیہی ودھا ہے جس وچ کسے لیکھک دوارا اپنی ودیش یاترا دوران سنبندھت ملک پرتی پراپت کیتے انوبھو اتے تزرہیاں نوں بیان کیتا جاندا ہے۔ روزگار دی تلاش، ودیا دی پراپتی اتے سیر-سپاٹھ آدی ورتاریاں دے باعث منکھ دا اپنی وطنی دھرتی توں اوپریاں دھرتیاں 'تے آؤن-جان نرنتر بنیا رہندا ہے۔ جد کوئی لیکھک اپروکت ورتاریاں دے تحت کسے بور ملک وچ تھوڑھے سمیں لئی وچردا ہے اتے سنبندھت ملک وچ اپنے قیام دوران پراپت کیتے انوبھواں نوں ساہتک روپانترن وچ ڈھالدا ہے تاں ساہت دی ایہہ ودھا، جس نوں سفرنامہ آکھدے ہن، بوند گرہن کردی ہے؛ جس وچ لیکھک دوارا اس ملک دے بھوگولک واتاورن توں علاوہ اتھوں دے ریتی-رواجاں قدران-قیمتاں، دھارمک عقیدیاں، سماجک، آرتھک اتے راجسی حالات بارے اپنا پروچن سرجیا جاندا ہے۔ پرسدھ وارتک لکھاری ڈاکٹر. نرندر سنگھ کپور دوارا رچت پستک 'سچو سچ' لیکھک دوارا ویہویں صدی دے آخری دہاکے وچ امریکہ، انگلینڈ، فرانس اتے کویت دی کیتی یاترا دوران پراپت انوبھواں اتے پرہواں دا اپنی نویکلی شیلی وچ سرجیا ساہتک پروچن ہے۔

اس پستک نوں لیکھک نے کل گیاراں کانڈاں وچ ونڈ کے ایہناں ملکاں دی سمچی جیون-جاچ دا جو پروچن سرجیا ہے، اس وچوں پرواس دی پیشکاری اتے گھاڑت ساکارا تمک اتے ناکارا تمک دوواں پہلوآں توں کیتی گئی نظر آؤندی ہے۔ اس پستک وچ جتھے اک پاسے لیکھک نے پچھمی ملکاں دی آرتھک خوش حالی، خوبصورتی، صاف-صفائی، کم پرتی ایمانداری تے سہردتا، دھرم نریکھتا، ویکتی گت آزادی اتے منورنجن بھرپور جیون نوں ساکارا تمک پہلو توں چتریا ہے اتھے دوجے پاسے سرمائے داری٪ پر بندھ دی کرورتا اتے وحشت دی روح-کمباؤ تصویر دا ناکارا تمک پہلو وی باخوبی پیش کیتا ہے۔

ویہویں صدی دے مہان وگیانی آئینسٹائن دی تھیوری آف ریلیٹیوٹی (ساییکھتا دا سدھانت) انوسار ہریک وسط ورتارے دی سمجھ کسے دوسرے object دے رلیشن وچ رکھ کے

تلناتمک ودھی دے ذریعے ودھیرے ترکسنگت ڈھنگ نال پیندی ہے۔ اس وچ مہتوپورن گل، فریم آف ریفرینس، بے بھاؤ اسین وسط اتے ورتاریاں نوں کس فریم آف ریفرینس توں دیکھدے ہاں۔ آئینسٹائن دے اس سدھانت دی مدد نال ساہتک کرتاں دے کتھ اتے وتھ نوں ودھیرے ترک سنگت ڈھنگ نال سمجھیا جا سکدا ہے۔ جدوں کوئی ویکتی/لیکھک کسے ہور دھرتی، جگہ جاں ملک وچ پہنچدا ہے تاں سبھ توں پہلاں اوہ سبندھت ملک دے وسطورتاریاں نوں اپنے ملک دے وسطورتارے دے فریم آف ریفرینس توں ہی ویکھدا ہے۔ اوہ دوواں ملک دے وسطورتاریاں دی آپسی تلنا دوارا ہی اپنے درشتیکون توں سٹے کڈھدا ہے۔ ہندوستان دی دھرتی توں پچھمی ملکاں دی دھرتی تے پیر دھرن اپرنت کسے وی ویکتی جاں غیر پرواسی لیکھک دا سبھ توں پہلا پرتیکرم اس ملک دی باہری دکھ نوں لے کے ہی ہندا ہے۔ اوہ اتھوں دیاں اسمان چھونہدیاں بلڈنگاں، صاف تے ستھریاں کھلھیاں سڑکاں، جگمگاؤندیوں روشنیاں، شدھ تے صاف ہواواں، دریاواں تے سمندراں دے بلوری پانی نوں جد ویکھدا ہے تاں اوہ عس۔ عس کر اٹھدا ہے ایہہ اسدا پہلا اتے سبھاوک پرتیکرم ہندا ہے کیونکہ ٹھیک اسے سمیں ہی اس دے دماغ وچ اپنے ملک دی گندگی اتے پردوشت و اتاورن دی تصویر وی ابھردی ہے اتے ایہناں دوہاں تصویراں دی تلنا کردیاں اوہ پہلا فتویٰ پچھمی ملکاں دی خوبصورت دکھ دے حق وچ جاری کردا ہے۔ اس سفرنامے وچ وی لیکھک امریکہ دی دھرتی ’تے پہنچ کے کجھ اجیہے ہی پرتیکرم دا اظہار کردا ہے، اوہ لکھدا ہے:-

امریکہ پہنچ کے سبھ توں پہلاں مینوں محمد اقبال یاد آیا جس نے ہندوستان نوں ساری “ دنیاں توں سوہنا دسیا سی، مینوں لگیا محمد اقبال جھوٹھ بولدا رہا ہے۔ ”(1)

لیکھک دا دوسرا پرتیکرم سی۔

امریکہ پہنچ کے میرے پیراں ہیٹھوں زمین نہیں کھسکی، سگوں مینوں اپنے جیون وچ “ دیش پہلی وار انوبھو ہویا کہ میں زمین اتے کھلوتا ہاں۔ مینوں لگیا جویں بیماراں وچوں چک کے مینوں کسے ہور تھاں پہنچا دتا گیا ہووے۔ ”(2)

لیکھک نے اس سفرنامے وچ امریکہ دی امیری اتے خوش حالی دے بمب دی جہڑی گھاڑت گھڑی ہے اس دا پروچن وی بھارت دی غریبی اتے مندحالی دے سندربھ وچ ہی گھڑیا ہے۔ لیکھک نوں امریکہ دی امیری اتے خوش حالی دا راز اوہناں لوکاں دی کم پرتی سہردتا، لگن، ایمانداری، محنت، کرت دا ستکار، صحت مند جوانی، جیون دے ہر شوبھے وچ استری دی برابر بھائیوالی، شدھ و اتاورن، شدھ کھان پین، منورجن، نیم بدھتا تے قانون دی پالنا آدی

ورتاریاں وچ نظر آؤندا ہے۔ لیکھک دا امریکہ دی خوش حالی پرتی عقیدہ ہے کہ اتھے سمجھے جیون نوں نیمبدہ کیتا گیا ہے۔ ہریک ویکتی سمیں دی پابندی اتے قانون دی پالنا کرنا اپنا فرض سمجھدا ہے، استریاں جیون دے ہر شوبھے وچ مرد دے برابر یوگدان پاؤندیاں ہن، ہتھیں کرت کرن دا اپنا ستکار ہے کہ امریکہ دا راشٹریتی وی اپنا سوٹکیس جاں بیغ خود چکنا پسند کردا ہے:-

جے جاننا چاہندے ہو کہ امریکہ کیوں خوشحال ہے تاں امریکنان نوں کم کردے ویکھو، “ تہانوں اوہناں دی خوش حالی دا بہیت سمجھ آ جاوے گا۔” (3)

امریکہ دی امیری اتے خوش حالی دے برعکس لیکھک نوں بھارت دی غریبی تے مندحالی دا کارن ساڈے لوکاں وچ کم-چوری، بھرشتاچار، اندھوشواس، ساڑے تے ایرکھا ورگیاں نانہمکھی علامتاں دے وڈے پدھر اتے پاسارے وچوں نظر آؤندا ہے:-

جے تسی جاننا چاہندے ہو کہ بھارت کیوں غریب ہے تاں کسے وی دفتر وچ لوکاں نوں “ کم کردے ویکھو، بھارت دی غریبی دے دور نہ ہون دے کارن سمجھ آ جانگے... اسیں کم ہے۔” (4) “ساڈے توں بچن دا ہر راہ لبھ لیا ہے، کم نال لکنمیچی کھیڈنا ساڈی قومی کھیڈ دیس وچ پوجا ہی کم ہے، اتھے کم ہی پوجا ہے۔” (5)

لیکھک اس سفرنامے وچ امریکہ دے ودیک ڈھانچے بارے دسدا ہے کہ اتھے پڑھائی دے دو پدھر ہن۔ سکول اتے کالج۔ سکول پدھر دی پڑھائی، کتاباں اتے کھانا پھری ہے۔ بہتے امریکن پڑھائی وچے چھڈ کے کم کرن لگ پیندے ہن۔ جہڑے کالجاں وچ داخل بندے نے اوہناں وچوں کیول پنج پرتیشٹ ہی یونیورسٹیاں دی پڑھائی کردے ہن۔ سکولان، کالجاں اتے یونیورسٹیاں وچ پڑھئی اوکھی تے مہنگی ہے۔ اتھے سمجی پڑھائی دا ودھان پریکٹیکل قسم دا ہے، جویں لیکھک دسدا ہے:-

یونیورسٹیاں اپنے الے-دوالے دیاں لوڑاں انوسار کورس کراؤندیاں ہن۔ اداہرن وجوں “ سنبندھت کورس ودھیرے ہن۔ نیویارک وپار دا کیندر ہے، اتھے یونیورسٹی وچ وپار نال واشنگٹن راجنیتی دا کیندر ہے، اتھے دی یونیورسٹی وچ راجنیتی نال سنبندھت کورس ودھیرے ہے، اتھے جوآ کھڈاؤن آدی دے کورس ودھیرے وکست ہن۔ لاس-ویگاس جوئے دا کیندر ہن۔ بہتی پڑھائی عملی ہے اتے اچبوکا نال سدھی جڑی ہوئی ہے۔” (6)

دوجے پاسے ساڈی ودیک پرناالی ساڈے دماغاں وچ اجہیاں سوچناواں بھر دیندی ہے، جہڑیاں ساڈے جیون وچ کتے وی کم نہیں آؤندیاں۔ نوجوانان نوں عملی سکھیا دین توں کوری ساڈی

ودیک پر نالی عملی کم کرن دے یوگ بناؤن دی تھان پڑھے لکھے بے روزگار پیدا کرن دا سبب بندی ہے۔ پنڈاں توں شہراں ول پڑھائی کرن لئی آئے کساناں دے پتر واپس پنڈ مڑ کے ہتھیں کھیتی کرن دی بجائے کوئی دفتری نوکری کرن نوں ترزیہ دیندے ہن پر دفتری جاں سرکاری نوکری تاں ہن بیتے سمیں دیاں گلاں ہو گئیاں ہن۔ ساڈی ودیا پریکٹیکل تے اچیوکا نال سدھے طور ’تے جڑی نہ ہون دے سبب ساڈے ملک وچ بے روزگاراں دیاں بھیڑھاں وچ بے حساب وادھا ہویا ہے، جس دا حل بھوکھ وچ نظر نہیں آؤندا۔

لیکھک نے اس سفرنامے دی معرفت امریکہ، انگلینڈ اتے فرانس دیاں عورتاں دی تننا بھارتی عورتاں دے پرسنگ وچ کردیاں لکھیا ہے کہ:-

جے کوئی مینوں پچھے کہ امریکہ وچ سبھ توں سندر کی لگا بے تاں میں اچھل کے “ کہ اتھوں دیاں عورتاں، عورتاں تاں میں انگلینڈ، سکاٹلینڈ، فرانس، میکسیکو آدی کہانگا وی ویکھیاں پر جتیاں سوہنیاں، سنکھیاں اتے کھلے-خلاصے سبھاء والیاں دیاں امریکہ دیاں ہن، اتنیاں کھلے-کھلاصے سبھاء والیاں کسے ہور دیش دیاں پرتیت کڑیاں کھلار نہیں ہونیاں، اوہ مسکراؤندیاں اتے ہیلو-ہیلو کردیاں آئے-دوآئے وچ خوشبو دندیاں نے۔” (7)

لیکھک امریکہ اتے یورپ دیاں عورتاں دا اپروکت لبو-لہجہ بھارتی عورتاں دے پچھڑپین، سنکوچمنی، اتے سنگڑے ہوئے سبھاء دے ریلیشن وچ رکھ کے ہی ویکھدا ہے، اوہ لکھدا ہے:-

سبھاوک ہی امریکہ دیاں چست، سوہنیاں، سنکھیاں اتے مٹھیاں استریاں نوں “ ویکھ کے اپنے دیش دی ناری دا خیال آیا۔ ساڈے دیش دی ناری سنگڑی ہوئی جھجک اتے سنکوچ دی ماری، ڈھلے کپڑیاں وچ بنہی ہوئی، اپنی بوند پرتی انجان، پرش دے پچھے-پچھے چلن والی ہے ” (8)

کجھ سماں امریکہ وچ بتاؤن اپرنت لیکھک دے من توں امریکہ دے پہلے چمتکاری پر بہاو دا تلسم اتر جاندا ہے تے اوہ حقیقت دے روبرو ہندا ہے۔ اس وقت اسدا ’فریم آف ریفرینس‘ بدل جاندا ہے اتے اوہدی پرواس دی پیشکاری اتے گھاڑت دا زاویہ وی بدل جاندا ہے۔ امریکہ دی امیری، خوبصورتی اتے چمک-دمک اسنوں مصنوعی، جعلی اتے گھٹیا پرتیت ہون لگدی ہے:-

قانون شروع-شروع وچ امریکہ اک سورگ پر تیت ہندا ہے۔ سبھ کجھ صاف-ستھرا“
 انوسار اتے نیم انوسار چل رہا دکھائی دندا ہے پر کجھ دنن مگروں ہی اوین واپردا ہے جوین
 دھکا دے کے تہاڈے اتے ہس رہا بھانڈے توں کلی اتر گئی ہووے اتے کوئی تہانوں
 ہووے” (9)

اوہی امریکہ جو پہلی نظرے لیکھک نوں دنیاں دا سبھ توں خوبصورت، امیر اتے خوشحال
 دیش نظر آوندا ہے، اصلیت دے روبرو ہندیاں ہی اوہی امریکہ لیکھک نوں ات گھناؤنا، گھٹیا،
 وحشی اتے گھور تنسبی نظر آون لگدا ہے۔ درشتی بدلدیاں ہی سارا درش بدل جاتا ہے۔ اس
 سنبندھی لیکھک دیاں نمں لکھت ٹپنیاں ویکھو:-

1. جے دھیان نال ویکھیا جاوے تاں امریکہ دی امیری دنیاں نوں لٹ کے اساری گئی ہے۔
2. امریکہ اتینت گھناؤنی قسم دے وبھچار، دراچار، بھرشٹاچار اتے امانویں ووبار دا اکھاڑا
 ہے۔
3. امریکہ ڈاکواں، چوراں، ٹھگان، لٹیریاں اتے دھاڑویاں دا دیش ہے۔
4. امریکہ سوہنی صورت والا پر ماڑے ارادیاں والا دیش ہے۔
5. امریکہ جدوں بندے نوں نگلدا ہے تاں اسدیاں چیکاں باہریاں نوں سنائی نہیں دندیاں۔
6. امریکہ سنسار وچ مانو جاتی دی برابری دا ڈھنڈورا پٹدا ہے پر اس دے اپنے دیش وچ اس
 دے نیگرو لوکاں نال وبار نوں ویکھ کے دھر روح اندر سناٹا چھا جاتا ہے۔
7. پونجیواد دا ات کروپ ویکھنا ہووے تاں امریکہ چلے جاو۔ (10)

لیکھک نوں امریکہ وچ وسدے پرواسی پنجابیاں دی آرتھک خوش حالی پچھے لکی
 گھور اداسی دا کارن اوہناں دی پھیوڈل قدر-پر بندھ نال گرسی مانسکتا وچ نہت لگدا ہے۔ خاص
 طور ’تے اوبو لڑکیاں پرتی اجے وی جگیرو برتی نوں اپناؤنا لوڑدے بن پر بچے اوہناں دی
 اجیہی سوچ نوں گھٹیا اتے پچھانہ کھچو گرداندے ہوئے اپنے فیصلے آپ لین لئی بضد بن۔
 سٹے وجوں اوہناں دے پروارک جیون وچ کلیش، ٹٹ-بھج اتے تریڑاں بڑی تیزی نال واپردے
 بن۔ لیکھک دے ذہن وچ اوہناں دے ویوگے ہوئے چہرے اتے اکھاں وچ تیردے ہنجھو اج وی
 اس نوں بے چین کر دیندے بن۔ لیکھک انوسار اوہ یورپ اتے امریکہ دی سیر ’تے خوش ہون
 لئی گیا سی پر سمجھے طور ’تے اوہ اداس ہو کے مڑدا ہے۔ پرواسی پنجابیاں دی اداسی اتے

ادریویں توں علاوہ لیکھک نوں امریکہ دوارا نیگرو لوکاں نال کیتا جان والا انمنکھی وبار بور وی اداس کر دندا ہے۔

ستھتی جو حال ساڈے دیش وچ ہریجناں دا ہے، امریکہ وچ لگبھگ اوہو جہی “ نیگرو لوکاں دی ہے۔ ایہناں لوکاں دے چہریاں اتے گھور اداسی ہے۔۔۔ ایہناں لوکاں دے چہلے ہونے مناں دا پرچھاواں بہت ڈونگھا ہے۔ جتھے ایہہ لوک ربنڈے بن، اتھے دور-دور تک اداسی دی سنگھنی دھند پسری ہونی ہے۔ مینوں لوکاں دے چہریاں اتلے نین نقشاں وچوں اوہ زخم دکھائی دتے جسدی مرہم امریکہ کول نہیں۔” (11)

کل ملا کے کہیا جا سکدا ہے کہ ڈاکٹر۔ نرنڈر سنگھ کپور دوارا رچت سفرنامے ‘سچو۔ سچ’ وچ پرواس دی پیشکاری اتے گھاڑت نوں تلناتمک ودھی نال ویونٹیاں اتے پیش کیتا گیا ہے کیونکہ ودیشی دھرتی اتے وچردیاں اچیت روپ وچ ہی لیکھک اوہناں تھواواں اتے لوکاں دی تلنا اپنے دیش وچلیاں تھواواں اتے لوکاں نال کردا چلا جاندا ہے۔ سفر دے شروعاتی دور وچ لیکھک نوں پچھمی ملکاں دی چکاچوندھ ہے حدّ تلمسی پرتیت بندی ہے پر چھیتی ہی اس نوں ایہہ سبھ مصنوعی اتے گھٹیا پرتیت ہون لگ پیندی ہے۔ سٹے وچوں اسنوں پرواس نالوں اپنا وطن اتے اپنے لوک ہی چنگے لگنے شروع ہو جاندے بن جہڑے اسدی روح نوں تسکین دیندے بن۔ ایہہ سفرنامہ پڑھ کے جتھے امریکہ دی دھرتی بارے ساڈے PREJUDICES ختم بندے بن اتھے اس دیاں روح مارو ستھتیاں ویکھ کے لکھ کمیاں اتے بھیڑاں دے باوزود اپنے ملک اتے پہلاں نالوں ودھ مان اتے پیار محسوس ہون لگدا ہے۔

حوالے اتے ٹپنیاں

ڈاکٹر. نرندر سنگھ کپور، سچو-سچ، لوک گیت پرکاشن، سرہند، 2003, پنہ 1.4

اوہی، پنہ 2.6

اوہی، پنہ 3.9

اوہی، پنہ 4.10-9

اوہی، پنہ 5.42

اوہی، پنہ 6.132

اوہی، پنہ 7.124

اوہی، پنہ 8.128

اوہی، پنہ 9.110

اوہی، پنہ 10. 08-107

اوہی، پنہ 11.77-76



ڈاکٹر: برندر سنگھ تڑ

اسسٹینٹ پروفیسر

وبھاگ: پنجابی سٹڈیز دا سکول

گورو نانک دیو یونیورسٹی امرتسر۔

ادھیان دے کھیتر وچ 10 سالان دا تجربہ، 3 آلوچناتمک پستکان، آرٹیکل، کھوج-پتر، ریپھریسر کورس ورق، NEP دے سیمینار، کانفرنساں، نوان زمانہ وچ پھوکس وچ کھوج-پتر، اخباراں تے رسالیاں وچ ریویو آدی سیواواں نبھا رہا ہاں۔

سہج گپھا مہہ آسنُ : بھارتی پرمپرا، ترک-وترک تے ورتمان پرسنگکتا

ڈاکٹر. برندر سنگھ نڈ،

ناول پونجیوادى سسٹم وچوں بوند گربن کردا ہے۔ اس وچ سمیں اتے پرستھتیاں کارن کنى اتار۔
چڑھا درشتیگوچر بندے بن۔ناول وچ جد سادھارن منکھ دی گل ہون لگی تاں اس نے سخراں نوں
چھوہیا۔ سادھارن منکھ دی جیون شیلی وچ انیک سمسیانواں آوندیاں ہن، جنہاں بارے چنتن لگاتار
جاری رہندا ہے۔چنتن چیتنا نے منکھی سمسیانواں دے حل لئی پریتن کیتے۔ناول 'سہج گپھا مہہ
آسنُ' وچ سادھارن ویکتی تے شکتی سنپن ادھیکاریاں دی بھارتی پرمپرا، ترک-وترک تے ورتمان
پرسنگکتا راہیں تہاہ پاؤن دی کوشش کیتی گئی ہے۔ ڈاکٹر۔ من موہن دا ناول 'نروان' پنجابی سابت
جگت وچ وشیش ستھان رکھدا ہے۔جس وچلے برتانت منکھتا دی جیون شیلی وچ ولکھن بدلاو
لیاؤن وچ سہانک سدھ بونے۔اس توں بعد ناول 'سہج گپھا مہہ آسنُ' سابتک گوشٹیاں وچ وچار۔
چرچار دا وشا بنیا ہے۔ناول اپر سیمینار وی بو رہے ہن۔جیکر بھارتی پرمپرا دی مہانتا نوں سمجھنا
ہے تاں پاٹھکاں لئی ایہہ رچنا مہتوپورن ثابت ہوویگی۔ورتمان ادھیکاریاں دی ستھتی کبیر والی ہے
جنہاں کول دھن سمپتی دے ہے انت بھنڈار ہن۔شکتی تے سمپتی دوویں ہی ویکتی دی مانسکتا وچ
حیوانیت بھر دیندے بن جس کارن سادھارن منکھ دی ہونی بد توں بدتر ہو گئی۔

ناول دے پاتر بھرتھری دیاں پرمکھ رچناواں نیتی شتک، ویراگ شتک تے سنگار شتک ہن۔ایہناں
وچ جیون تزرہیاں دی تتھک جانکاری دتی ہے۔ناول کار من موہن دی انتھک محنت، گہن کھوجی
برتی، ادھنین کرتا تے تزرہیاں دا جھلکارا ناول دے آرنہ تون انت تک ودمان رہندا ہے۔افغانستان
وچ رہندے سمیں ناول کار نے بدھ دھرم دا گہن ادھنین کیتا تے اتھوں دی ربتل بارے جانکاری
پراپت کیتی جس صدقہ ناول دی برتانتک جگت وچ یتھارتھکی دھارنا درشتیگوچر بندی ہے۔ناول
کار نے جگت، یوگ تے رہس نوں سمجھل لئی "گیان دی جگتی" اپنائی ہے۔بھارت دی پرمپرا وچ
جوگمت، سادھنا تے گھور تپسیا ودمان رہی ہے۔سنیاس دی ایہہ پرورتنی جنگلاں، پربتیاں، پہاڑاں
جاں اجاڑاں وچ تپسیا کرن ول پرورتن رہی ہے۔اس سمیں سخت جوگ ابھياس، سادھنا، ودیا تے
کتھا۔وارتا دی جیون شیلی اپنائی جاندى سی۔ورتمان سمیں وی جوگ دی پرمپرا قائم ہے۔مکتی،
رب، آتما، پرماتما، موت تے ادرش ستھان دی کھوج لگاتار جاری ہے۔ناول وچ مچھیندر ناتھ تے

گورخ ناتھ دی گورو-چیلہ پرمپرا وچلے 34 سادھنا تے ابھیا ساں بارے جانکاری پراپت بندی
 بے۔ مچھیندر ناتھ نے گورخ ناتھ دے ووبار وچ سنتن قائم کرن لئی 14 سال دی سادھنا تے بعد وچ
 7 سال دی تپسیا کرن، گیان ہاشل کرن، اپنے امدرلے برہمنڈ دی تہاہ پاؤن لئی ہمالیہ ولّ بھیجیا سی۔
 جس صدقہ گورخ ناتھ نوں نویں انوبھو تے نویاں پراپتیاں دا احساس ہویا۔ جوگ دا مکھ منورتھ من
 دیاں ترشناواں اپر قابو پاؤنا سی :

مکتی دی پراپتی لئی اس دھروہی من نوں مارن دی لوڑ ہے جسدا نہ سریر، نہ ماس، نہ لہو تے نہ
 رنگ ہے۔ 1

ناول کار نے تھک جانکاری دتی ہے کہ مچھیندر ناتھ نے گورخ ناتھ نوں گیان دی پراپتی لئی 21
 سال سادھنا کرن لئی اپنے توں دور بھیجیا۔ گیان دی پراپتی توں بعد دوواں وچ گوسٹ ہوئی۔ اس
 توں بعد مچھیندر ناتھ خود وی گیان پراپتی لئی اپنے چیلے گورخ ناتھ توں آگیا لیندا پر ورتمان
 پرستھتیاں بالکل الٹ ہن، اتھے ویدیارتھی دے آگے لنگھن 'تے ادھیپک پریشان ہندا ہے۔ اتھے گیان
 سادھنا گھٹ ہے تے ودوتا دی دکھاویبازی نے بھیانک روپ دھارن کر لیا ہے۔ وچار-چارچار نہیں
 واد-وواد دا پھیلاؤ ودھ رہا ہے۔

پراتن بھارتی پرمپرا وچ سنیاس دھارن کرن دا ارتھ صرف گھر دا تیاگ کرنا ہی نہیں سی سگوں
 سادھنا راہیں اندس دے سنسار دی تہاہ یتن سی۔ سنیاسی نوں سماج وچ سمنان یوگ رتبہ ہاشل
 سی۔ سنیاسیاں نے داس پرتھا دا ورودھ وی کیتا :

پراچین سماج وچ سنیاس جان ویراگ ودرودھ دے بی مارگ سن۔ ادھیکار جیکر راجے کول سن تاں
 ویراگی نوں پراپت سی نیتک حیثیت۔ راج شکتی تے تیاگ وچ ڈونگھا سنواد... راج دی نرنکشتا
 کارن اپجی اسنتشتی نوں ویراگ اکثر چنوتی دندا۔ 2

سنیاس کسے اپلبھی ہت، جانن دی اچھا توں وی پیدا ہندا ہے۔ چیلیاں دی دشا نردھارت کرن لئی
 جوگمت توں بعد سادھنا اتے زور دتا جاندا سی تاں جو من وچلے وشے وکاراں توں چھٹکارا مل
 سکے۔ 'سنیاسی ہونا' تے 'سنیاسی دسنا' دو سنکلپ اجاگر بندے ہن۔ آدھونک سمیں وچ 'ودوان
 ہونا' تے 'ودوان دسنا' دو سنکلپاں وچوں 'ودوان دسن' اتے ودھیرے زور دتا جا رہا ہے۔ جوگمت
 وچ باراں سال دی روڑی پرتکھ درشتیگوچر بندی ہے، کیونکہ انے وقفے وچ گھور سادھنا تے
 ابھیا ساں نال وچاراں دی کارج-پرنالی وچ اکسرتا قائم ہو جاندی ہے۔ آدھونک اکھوتی ودواناں نالوں
 چکی پیہن والے دا سارتھک گیان درشتیگوچر ہندا ہے:

ایہناں کول سہ نہیں ہونا کہ باراں سال چکی پہن والا سچ نوں پراپت ہو گیا تے اسیں اندھکوپی جیو، شاستراں، گرنٹھاں دا ہی گیان گھوٹدے رہے۔ 3

سپیشٹ ہو جاندا ہے کہ سنیاسی سماجک سسٹم دیاں کریتیاں دے ورودھ و جوں وشیش بھومکا نبھاؤندا ہے سنیاسی، سادھو تے بیراگی سبھ اپنے سمیاں دے پرچنڈ ورودھی رہے سن۔

جیکر پتجلی دے جوگ سوتر دی گلّ کریئے تان اس وچ جوگ دی کسے وشیش ودھی دا ورنن نہیں کیتا پر ودواناں، گرواں، ابھیاسیاں نے اس دی پنر سرجنا کرکے اس نوں لوکمکھتا دا دھارنی بنایا۔ گورخ ناتھ دا 'بٹھ جوگ' بہت پرسدھ ہویا۔ گورخ ناتھ نے یوگ سوتران دا ادھنین کرکے اس نوں ابھیاس جوگ بنایا۔ گورخ ناتھ دا 'بٹھ یوگ' وشیش طور 'تے اپنایا جاندا ہے۔ 'ہ' دا ارتھ ہے سورج تے 'ٹھ' دا ارتھ ہے چندرما دوواں دے ملن دی پرپکتا 'بٹھ یوگ' نوں پرہاشت کردی ہے۔ 'سزنگ یوگ' وچ چھ انگاں دا مہتو ہے۔ گورخ ناتھ رچت گرنٹھ "اورودھ شاسنم" وچ پر مکھ طور 'تے پرناہام دی کارج-پرناالی اتے فوکس کیتا گیا ہے۔ باہر مکھی تے امتر مکھی شکتیاں 'تے قابو کرکے ہی 'سہج سمدھی' دی اوستھا پراپت بندی ہے۔ گورخ ناتھ اپنے چیلے بھرتھری نوں یوگ دے کے پتنی پنگلا کولوں بھکھیا منگن لئی کہندے بن تان جو تیاگ تے سمدھی دی اوستھا پراپت کیتی جا سکے:

ماں پنگلا میں بڑی دوروں تیرے دوار آیا۔ ورھیاں توں در در بھٹکدا یوگی۔ بھکھا پیاسا۔ کجھ بھکھیا
 پا-4

سوم پرکانڈ ودوان سی۔ ناول کار سپیشٹ کردا ہے کہ اس دی نمرتا، سادھنا، تپسیا، بھگتی، سہجتا، ودیا، سداچار، ساہس توں پرہاوت ہو کے دیوگناں نے "امرفل" پردان کیتا۔ سوم دی پتنی منگلا وی اس دی سنگت وچ رہ کے اس دا ہی روپ ہو گئی۔ دیوگناں دا امرفل بارے وچار 'کال، موت، جیون، مرن، دکھ، ویدن توں مکت کریگا امرفل' جدکہ کجھ ودواناں تے منکھاں نے امرفل نوں 'سدا جندا رہن لئی' جاں 'موت توں ربت ہونا' تک سیمت کر لیا ہے جیکر "امرفل" دا گہن ادھنین کیتا جاوے تان ایہہ اوہناں منکھاں دے اندر ہمیشاں رہندا ہے جو سہج، نمر، گیانی، ادھنین کرتا، سداچارک، تپسوی، ساہسی اتے دیا پریمی بن۔ سوم کول سروگن سنپن نیتک ملّ ودھان سن۔ جیکر ورتمان سندربھ وچ 'امرفل' بارے وچار-چرچار کیتی جاوے تان اج دا بریک منکھ امر، پرسدھ، شکتی شالی، راجیاں دا راجا ہونا چاہندا ہے پر سداچارک گنہینتا کرکے اس دی شکتی سدا قائم نہیں رہندی۔ اتھے میں "امرفل" نوں نیتک ملّ-ودھان و جوں درشتیگوچر کر رہا ہاں تان جو تہاڈے 'امرفل ورگے وچار تے گن' رہندی دنیاں تک قائم رہن۔ امرفل لمی یاترا کردا ہے۔ امرفل سوم تے

اسدی پتنی منگلا توں بھرتھری، بھرتھری توں رانی پنگلا، پنگلا توں متر چندرکا داس، چندرکا داس توں پشپگندھا تے پشپگندھا توں پھر بھرتھری تک پہنچدا ہے پر کوئی وی س نوں گربن کرن دی سمرتھا نہیں رکھدا، کیونکہ "امرفل روپی وچار" اتے چلنا بہت کٹھن ہے۔ اس لئی تپ، سادھنا، ادھنین، سداچار، دیا، ساہس، گیانتا، نیتک ملّ ودھان ضروری تہ بن۔ آدھونک منکھ اپنے جیون توں اسنتشتا ہے۔ ایہہ اسنتشتا اوہناں دی جیون جیون دی آزاد فطرت نوں ختم کر رہی ہے۔ کوئی وی ویکتی منکھا جنم پراپت کر کے ربّ دا دھنواد نہیں کردا۔ ورتمان سمیں وچ اسنتشتا بھیانک روپ دھارن کردی جا رہی ہے جس کارن منکھ نوں منکھ دی ہوند توں خطرہ محسوس ہو رہا ہے۔

ناول کار نے گوسٹ پرمپرا دا ذکر کیتا ہے۔ گوسٹ پرمپرا دا ادھنین کیتیاں سپشت ہو جاندا ہے کہ اس نے گیان دے وشال پیرامیٹر ستھاپت کیتے۔ گوسٹ وچلی وچار۔ چرچار منکھی من دی پر بل جانن دی اچھا دا سمدھان کرن وچ سہانک سدھ ہوئی۔ ناول کار من موہن دی کلامک جگت گوسٹاں اپر پھوکسی کرن دی ہے۔ اسدا وچار ہے کہ آدھونک ودواناں نوں ادھنین کرن دی بہت ضرورت ہے تاں جو اوہ وچار۔ چرچار دی پدھتی اپنا کے نویں پرتیمان ستھاپت کر سکن پر بنکار تے پرسدھی دی چاہنا نے منکھتا وچ کھڑوت دے بیج، بیج دتے بن جس دے نتیجے وچ واد۔ وواد وچ لگاتار وادھا ہو رہا ہے۔ بریک کھیتر وچ 'میں' تے 'میں' تے 'صرف میں ہی' دی آواز گونج رہی ہے۔ جدکہ گیان دی کوئی سیما نہیں بندی، ایہہ برہمنڈ وانگ ہی وشال ہے اس نوں جانن لئی ادھنین نوں جاری رکھن دی ضرورت ہے۔ بھگت کبیر جی سپشت کردے بن:

بندے کھوچ دل ہر روز نہ پھر پریسانی ماہ۔۔

ایہہ جو دنیا سہرُ میلہ دستگیری ناہ۔۔5

ناول وچ ناول کار نے نوں رتناں دا ذکر کیتا ہے۔ جہناں وچ مہاکوی کالیداس، واراہ مہر، ورچ، آریا بھٹ، وشاکھا دت، دھنتری وید، بھارو، بھاوبھوت تے سرپہرش سن۔ ایہناں وچار۔ چرچار کھوج دے نویں تے اندس دے برہمنڈ دے دوار کھولدی ہے۔ کھوجن دی پرکریا وکاسمکھی سی۔ جیکر آدھونک سمیں دی گلّ کرینے تاں وچار۔ چرچار کھنبھ لا کے اڈ گئی ہے اتے وواد دا بول بالا بریک پاسے قائم ہے۔ بریک ودوان اکھوتی ودیا دا پرہاوا پا کے اپنے آپ نوں سرووچ ودوان دا درجہ دواؤنا چاہندا ہے۔ ناول کار دی سوخم درشتی آدھونک ودواناں نوں اصل گیان ولّ پرتن لئی پیریت کردی ہے۔ دھرتی اتے منکھ سریرک طور 'تے سدا ستھر نہیں رہے گا پر گیان اتے وچار دھارا منکھ نوں سدا جیونت رکھدے بن۔ ناول کار ترک دندا ہے :

وویکھینتا منکھ نوں نگہار ولّ ہی سدا لجاندی اے۔6

ناول کار نے پرمپرا دے دھروہر سدھانت "کرم سدھانت" اتے فوکس کیتا ہے۔ کرم سدھانت نال
انیک پرکار دیاں دھارناواں ہوند گریں کردیاں بن :

دکش نے مانس 'چ یگ کیتا۔ دکش دا یگ کرم یگ نہیں بن سکیا۔ وفل ہو گیا۔ بھگتا ایہہ ادھیاتم دیاں
اچیاں اچیاں گلاں باتاں نہیں۔ ایہہ تاں جیون وچ پل پل جیون دیاں وبارک سچائیاں نے۔ 7-

پراتن سمیں وچ پستکاں دے ادھنین اتے چرچہ بندی سی۔ بھرتھری دیاں پستکاں نیتی شتک،
ویراگ شتک تے سنگار شتک اتے کوی کالیداس، بھاوبھوت، بہارو، ماگھ، سریہرش اتے ریتوک
ودواناں نے سارتھک وچار-چرچا کیتی :

پر بھرتھری دا ویراگ کورا آتم نرواسن نہیں۔ ویراگ پچھے کوی دی سماجک ستنترتا دی بھاونہ اٹل
وشواس اے۔ اوہ جگت وچ پسرے سماجک اسانویین دا تکھا ورو دھوی اے۔ 8-

کالیداس سنگار دے اندر لے موکش اتے زور دندا ہویا اس نوں مکتی دی پراپتی وجوں اجاگر کردا
ہے۔ وچ دا وچار ہے کہ بھرتھری دی کویتا تیبیر کامناواں توں سچیت کرواؤندی ہے۔ ویراگ اتے
سنگار اک دوجے دے پورک وجوں درشٹمان بندے بن۔ مہاکوی سریہرش دا وچار ہے کہ سنگار
کلپناواں دے سمان ہے تاں ایہہ ویراگ دا روپ ہے۔ کوی ماگھ دی رائی ہے کہ بھرتھری دی کویتا دا
پرسارتھ کنٹھت ہے۔ اس توں بعد کالیداس سپشٹ کردا ہے کہ بھرتھری دی کویتا بار دی گل نہیں
کردی، سگوں کال دی شکتی سنپن ستا نوں نردھارت کردی ہے جس اگے وڈے وڈے سوربیر وی
نہیں ٹک سکدے۔ اس توں علاوہ بھرتھری تے بھنگر ناتھ دی وچار-چرچا نویاں دشاواں دا گیان
کرواؤندی ہے جس وچ موت تے پاپ دے سنبدھ نوں ستھاپت کیتا گیا ہے۔ بھرتھری اپنے ترک نوں
سپشٹ کرن لئی اک نوجوان نوں آدھار بندو وجوں درشٹمان کردا ہے کہ جدوں منکھ نوں موت دے
نشچت سمیں بارے گیان ہو جاندا ہے تاں کوئی پاپ کرن بارے نہیں سوچدا، کیونکہ موت دا
نردھارت سمان منکھ نوں ہر پل ماردا ہے۔ اس کرکے اوہ پاپ کرن بارے سوچ ہی نہیں سکدا۔ جیکر
آدھونک منکھ نوں موت دے نردھارت سمیں دا گیان ہو جاوے تاں پاپ گھٹ جانگے۔ آدھونک منکھ
نیتکتا نوں وسار کے برے کرماں وچ گریسیا گیا ہے۔

ناول کار من موہن ناول دی سرجنا سمیں برتانت نوں پرمکھ ستھان دندا ہے۔ برتانت اندر برتانت دی
جگت کتھاواں راہیں روپمان بندی ہے۔ کتھاواں دا برتانت پاٹھک دی دلچسپی وچ وادھا کردا
ہے۔ ناول وچ پرمکھ کتھاواں اروشی-پروروا، گدھربھل، کتھا مچھیندر ناتھ، کتھا دیوی بھوانی،
رشی ریکو تے جنسروتی بن۔ اروشی-پروروا دی کتھا دا ذکر رگوید دے دسویں منڈل دے سولویں

سوکت وچ درج ہے۔" اس نوں منکھی اتہاس وچ سبھ توں پہلا استری-پرش سنواد دا درجہ پراپت ہے۔" اروشی-پروروا وچ سنتشٹی تے اسنتشٹی دی جیون جاچ دا برتات :

استریاں دی مترتا ہندی نہیں ستھانی۔ استریاں تے لومبڑیاں دے بردے اکو طرحاں نال کٹھور ہندے۔ چار ورھے میں تیرے سنگ ربی پروروا تیرے تیز تے سیج دا آند دن 'چ کئی وار مانیامیں تان اس سنتشٹی دے ساغراں وچ ہی ڈبی پئی آن۔ 9

کاو میماساں 'چ وچتر ویرہ، وکٹنتبا اتے چارودت وچکار پریم پرسنگ وچ وچترویری دی ہتیا دے پچھے چارودت تے وکٹنتبا ذمہ وار سن۔ 'راجا گدھریہل' دی کتھا رابیں منکھی کام-واشناواں دا ذکر کیتا گیا ہے۔ اس دی ولکھنتا سی کہ اوہ گدھے دی بھیانک آواز کڈھدا جس نال لوک سہم جاندے۔ مچھیندر ناتھ بارے ذکر ملدا ہے کہ اس دے ور نال ہی گورکھ ناتھ دا جنم ہویا سی۔ اتھے سپشٹ طور 'تے بھارتی سنسکرتی دی امیرتا دے درشن ہندے ہن۔ یوگ سادھنا نال سرت جوڑ کے جون دا ہر پل سادھیا جاندا ہے تے اوہناں دے کہے بچن پورے ہندے ہن۔ پنڈتانی دا بھرم عام منکھ دی سماجک برتی نوں سپشٹ کردا ہے۔ اس توں علاوہ کال پرسنگ وچ وی دسیا گیا ہے کہ جو کجھ واپرنا ہے اس واپر کے ہی رہنا ہے :

منکھ چاہے جل 'چ غوتے لاوے۔

چاہے سمیر پربت 'تے جا چڑھے...

پھر وی جو نہیں ہونا اوہ نہیں ہونا۔

جس ہونا، اس نوں کوئی روک نہیں سکدے۔ 10

ناول وچ رشیاں دے سنمانجنک ستھان دا ذکر کیتا گیا ہے۔ بھارتی سنسکرتی وچ ودوان رشی وشیش ستھان رکھدے سن۔ رشی عام منکھ توں راجے تک دی دشا نردھارت کردے سن۔ رشی نیم تے آچرن وچ پرپکتا دے دھارنی سن۔ رشی ریکو نے راجا جنسروتی نوں وایو گیان دی سکھیا پردان کیتی۔ ساڈی بھارتی پرپیرا دے اتہاس توں سپشٹ ہو جاندا ہے کہ ہزاراں سال پہلاں وی ساڈی بھارتی پرپیرا دے ودوان اچکوٹی دے کھوج کرتا سن۔ لوکک تے پرالوکک دے ریس نوں سمجھن لئی "وایو گیان" دا ذکر ملدا ہے :

جیون ہوا، جیون دا لکش وی ہوا۔ دھن ویبھو سبھ ہوا۔ جیون دی ہر اپلبدھی ہوا۔ سودری، جوہن،

کروپتا، دکھ سکھ سبھ ہوا۔ 11

ہوا منکھی سرشٹی دے آدی توں انت تک دے سفر نوں روپمان کردی ہے۔ اس توں علاوہ کتھا "رکت بیج تے دیوی بھوانی" دا ذکر کیتا ہے۔ رکت بیج دا انت دیوی بھوانی نے کیتا سی۔ ولکھنتا ایہہ ہے کہ دیوی بھوانی دے شکتی سنپنّ سروپ دے ساہمنے رکتبیج نوں وی شکتی شالی دکھایا گیا ہے۔ رکتبیج دی بہادری دی پرسنسا کیتی گئی ہے۔ آدھونک یگ، وگیانک وکاس اتے پچھم دیاں ایلبدھیاں بارے وکھیان کرن والیاں نوں بھارتی پرمپرا دے اتہاس نوں وی واچنا چاہیدا ہے۔ بھارتی پرمپرا دے ادھنین ولّ وشیش دھیان دین دی لوڑ ہے تاں جو ورتمان پرستھتیاں وچ نیتک ملّ۔ ودھان ستھاپت کیتے جا سکن۔

بھارتی پرمپرا وچ گیان تے گیان وان ہون اتے زور دتا گیا ہے۔ چار وید رگوید، ساموید، یجروید، اتھرو وید منکھ دے وسیع گیان دا پرمان بن۔ تکشلا یونیورسٹی اتے مدرسیاں وچ منکھ نوں سچیت روپ وچ گیان وان بناؤن دے یتن کیتے جاندے سن۔ منکھی جیون وچ منکھ بندو توں برہمنڈ تک دی یاترا کرکے اپنے گیان دوارا بدھی نوں اچّ منڈلاں تک پہنچاؤندا سی پر آدھونک یگ وچ منکھ باہری دکھاوے تک سمٹ کے رہ گیا ہے۔ لوک اپنے باہری دکھاوے لئی انیک طریقیاں دے سمٹ ورق دی ورتوں کردے بن پر سارتھک ادھنین نہیں کردے۔ جس کارن اوہناں وچ ہومے تے بنکار سدا قائم رہندا ہے۔ ناول کار نے بھارتی پرمپرا دی سارتھک ودوتا دا حوالہ دے کے آدھونک کھوکھلے اکھوتی ودواناں اتے وینگ کسیا ہے۔ ایہہ اکھوتی ودوان بریک ستھان 'تے موزود رہندے بن۔ ناول کار من موہن نے گیانتا تے اگیانتا نوں ڈٹائن کیتا ہے :

الپ گیانی ساں جد

تاں سی متوالے باتھی وانگ مدمست

ہویا گیانی تاں ہو گیا ابھیمانی

پر مہاکال جہے ودوان دی سنگت 'چ

اتر گیا زور مد...-12

آدھونک پدارتھواد دے یگ وچ ویکتی نچّ تک سمٹ کے رہ گیا ہے۔ وستواں دی دوڑ وچ نیتک ملّ۔ ودھاناں توں سکھنا بندا جا رہا ہے۔ نجتا والی سوچ سماجک سسٹم وچ وکرال روپ دھارن کر رہی ہے۔ جیکر کجھ منکھ منکھتا دے حق سچ دی گلّ کردے بن تاں اوہناں دا ورودھ کیتا جاندا

ہے۔ویکتیواد، نہواد، وستومکھتا، بھٹکنا، اکلتا، ایرخا، دويس آدی تون چھٹکارا پاؤن دا رستہ وی
نیتی شتک تون پراپت کیتا جا سکدا ہے :

نیتی کرے نندا جان پرسنسا

سمپتی آوے جان جاوے

موت کلہ آوے جان اج

دھیر پرکھ پر نہی بندے

اجت راہ تون وچلت۔۔13

جیکر آچاری واتسایان دے کامسوتر دی گلّ کیتی جاوے تاں 'کامسوتر گرنتھ' جیون دیاں یتھارتھک
پرستھتیاں دا چترن کردا ہے۔ زیادہ تر جن۔سنکھیا کامسوتر پستک نون کام وشنا وجوں ہی پڑھدی
ہے۔ اس دا ایہہ نتیجہ نکلیا کہ ویکتیاں وچ وگاڑ پیدا ہو گیا۔ عورتاں نون کال پورتی دا سادھن
سمجھیا جان لگا۔ جیکر بھارتی پرمپرا دی نیتک مل۔ ودھان پدھتی انوسار کامسوتر نون واپیا جاوے
تاں اس وچ منکھ دے گربستھی جیون دی ہر سمسیا دا سمدھان دتا گیا ہے۔ اس تون علاوہ رشتہ۔
ناطہ پرنالی وچ پرپکتا قائم رکھن لئی کامسوتر وچ نیم دتے گئے بن۔ پچھم دی سبھیتا نالوں بھارتی
سبھیتا امیر گناں دی دھارنی ہے۔ پچھمی سبھیتا نے منکھ وچ بھٹکنا تے وگاڑ ہی پیدا کیتا
ہے۔ کھوجی برتی نال بھارتی پرمپرا دا ادھنین کرکے سکارا تمک نتیجے پراپت کیتے جا سکدے بن۔
ناول کار من موبن نے آدھونک ودواناں دے دکھاوے والے گیان دا ذکر کیتا ہے جو باہری دکھاوے
وچ کھچت ہو گئے بن پر اندرون کھوکھلے بن۔ 'سماٹ ورق' دے ناں اتے آدھونک اکھوتی ودوان
اک دوجے نون نیواں دکھاؤن دی کارجشیلی اپنا رہے بن۔ کھوج تے ادھنین دی برتی ختم بندی جا
رہی ہے، کیونکہ سادھنا، اکاگرتا، سوخمتا، سرلتا، سادھین تے سپشٹا منکھ تون کوہاں دور چلی
گئی ہے تے ودوان خلاء وچ بھٹک رہے بن۔ سیمیناراں وچ وچار۔ چرچار دے ناں اتے واد۔ وواد دا
سلسلہ چل پیا ہے۔ اس تون علاوہ خسامدی تے چاپلوسی دی دوڑ وچ ہر کوئی شامل ہو رہا ہے جس
نال چھیتی ترقی پراپت کیتی جا سکدی ہے۔ ناول کار نے بھرتھری دے "نیتی شتک" مثال دیندے
ہوئے آدھونک ودواناں دے اصل چہرے نون نشر کیتا ہے :

جو نہ جانے، سمجھاؤنا سرل اسنوں

سمجھاؤنا سمجھدار نون سوکھا پور وی

جان چار اکھر جہڑا ہنکار جاوے

اوہ نہ سمجھ پائے آ جاوے برہما بھاویں۔۔14

بھارتی پرمپرا وچ پرکانڈ ودواناں دا ذکر ملدا ہے جہناں سماجک بھلائی بت سارتھک بھومکا
نبھائی پر آدھونک منکھ بابری وکھاوے تک سمٹ کے رہ گیا ہے۔ کتھنی تے کرنی وچ انتر ہون
کرکے سارتھک سٹے پراپت نہیں ہو سکے۔ ڈاکٹر۔ من موہن دی تزرہیکار جیون شیلی نے آدھونک
ودواناں نوں سہجنا دا جیون اپناؤن دی جگت دسی ہے۔

بھارتی پرمپرا وچ 'کجے وچ سمندر بند کرنا' دی دھارنا قائم رہی سی۔ تزرہیکار منکھ چاہے اوہ ان
پڑھ ہووے اس کول کہاوٹاں دا انمول سرمایہ پیڑھی در پیڑھی وکاس سفر کردا ہے۔ ناول کار نے
کہاوٹاں راہیں جیون دیاں اٹل سچائیاں نوں روپمان کیتا ہے۔ اس نال ناولی برتانت دی پرہاوکتا قائم
رہندی ہے۔ پرستھتیاں دی سمجھ پردان کرن لئی ایہہ اکان مہنتا دے دھارنی بندے بن۔ مثال دے طور
'تے :

مرے نوں جیوایا، مورکھ نوں ودوان اتے گدھے نوں گھوڑا نہیں بنایا جا سکدا۔15

شیر ورگی جیون شیلی 'تے زور دینا :

شیر بھاویں ہووے بچہ ہی پر کرے

سدا پرہار متھے 'تے باتھی دے

بندے شکتیشالیاں دا ایہو سبھاء...16

دوند جاں سندھیح دی مانسکتا :

جس سونے دی پراپتی وچ سندھیح ہے، اس نالوں اوہ تانبہ چنگا جو سندھیہین روپ 'چ مل رہا

ہووے۔17

ناول کار من موہن دی گیان درشتی نے ناول نوں کھوجمئی درشتی پردان کیتی ہے۔ بھارتی پرمپرا
دی پرشنوتری دی ٹرم نوں ناول کار نے ناول وچ پرمکھتا وچوں درشتیگوچر کیتا ہے۔ آدی کال توں
ہی منکھ دی جانن دی اچھا نے منکھی مانسکتا نوں کھوجی بنا دتا۔ ناول کار نے ناول وچ راجا
بھوج، مہامنتری ماگھ اتے بڈھی مائی وچکار پرشنوتری دا برتانت چترت کیتا ہے۔ ایہہ پرشنوتری
گیان دی اسیمتا دا پرمان ہے۔ منکھ انتم ساہ تک سکھدا رہندا ہے۔ درشن شاستر وچ اجیہے انیک
پرمان ملدے بن جنھاں نے منکھی جیون دا رستہ نردھارت کیتا۔ بڈھی مائی، راجا بھوج تے

مہمانتری ماگھ وچکار 17 دشاواں بارے وچار-چرچار بوئی-ایہناں وچکار پرمکھ وچار سن- راہ، پاندھی، پرہنے، پردیشی، بھورے، غریب، نربل، بہادر، ٹھگ، چور، ہٹھیلے، متوالے، مہا جھوٹھے، گیانی، ہارے ہوئے، سہنشیل، نیٹ مورخ آدی-ایہہ وچار-چرچار جان پرشنتوری جیون دیاں سرپیکھی دشاواں نوں درشتیگوچر کردی منکھ نوں اصل گیان دے درشن کرواؤندی ہے۔ وچار-چرچار دا ایہہ پیمانہ بہت ہی سرل، سپشٹ پر پربھاوکتا دا لکھائک ہے۔ مہمانتری ماگھ نے بڈھی مائی نوں چار پرشن پچھے جس دے مائی نے سپشٹ تے سارتھک اتر دتے۔ راجا بھوج تے مہمانتری ماگھ گیان وان ہستی بڈھی مائی آگے سر نواؤندے ہن پر جے اج دا کوئی راجا جان منتری ہندا تاں اوہ اپنے آپ نوں گیان وان سدھ کرن لئی بڈھی مائی ورگیان نوں موت دے گھاٹ اتار دندا۔ کتھا توں سپشٹ ہو جاندا ہے کہ "گیان دا برہمنڈ" منکھ دے اندر ودمان ہے جس دی تہاہ پاؤن دی ضرورت ہے۔ اچی ذات، کل، تخت، ستاوادی ہون دا بہرم ٹٹیا ہے۔ گیان دا سنبندھ شکتی سنپن شکتیاں نال نہیں سگوں ایہہ عام سادھارن منکھ کول وی موزود ہے۔ بھارتی پرمپرا 'تے فوکس کیتیاں سپشٹ ہو جاندا ہے کہ اتھے انیک ودواناں نے جنم لیا جنہاں دی جیون شیلی سادھارن منکھ وانگ سی-اس وچار-چرچار وچ اکھوتی ودواناں اتے وینگ کسیا گیا ہے :

جنہاں دا کجھ سوارتھ بندے، اوہناں نوں بی اپنا گیان منواؤن دی لوڑ بندی اے۔ 18

ناول کار من موہن نے ناول وچ ذکر کیتا ہے کہ "وگیان بھیرو" وچ 112 سوتر درج بن-جنہاں وچ شو دی دب درشتی بارے جانکاری پراپت بندی ہے۔ پاروتی دوارا سمسواواں دے سمادھان لئی پرشن پچھے جاندے ہن۔ شو دوارا دسیا مارگ منکھتا دے وکاس لئی ہوند گربن کردا ہے۔ ہریک منکھ دے من مستک وچ انیک پرشن اتین بندے ہن۔ ایہناں پرشناں دے جواب ہتّ بی "وگیان بھیرو" وچ 112 سوتر اچارے گئے ہن۔ جیون جگت دا ایہہ برہمنڈ بھارتی پرمپرا دی دین ہے جس نے منکھی حیاتی دی مانسکتا نوں شانت، سہج تے آند دی اوستھا پردان کیتی :

باہر جاندے ساہ اندر آؤندے ساہ

دوواں دے وچکار ٹھہر جا

امرت نوں جا ملینگی۔ 19

ناول کار من موہن دے ناول دی خوبصورتی ایہہ ہے کہ اس نے برتانت دی روچکتا نوں قائم رکھن لئی کاؤ-جگتیاں دی ورتوں کیتی ہے۔ کویتا دل دے ولولیاں دی بات پاؤندی ہے۔ منکھی سماج سمجھداری تے مورختا دے چکروویو وچ الجھیا رہندا ہے۔ کویتا ایہناں دونداں توں مکتی دا راہ دکھاؤندی ہے۔ کویتا راہیں 'بٹھی منکھ' دے ووبار کے کارج-شیلی نوں بیان کیتا گیا ہے۔ چنگی کویتا

راج ستا توں وی اپر بندی ہے، کیونکہ کویتا لوکائی دی بات پاؤن دی سمرتھا رکھدی ہے۔ اس لئی کوی دے وچار بندشاں توں ربت ہونے چابیدے بن بھرتھری دی اک سلوک والی کویتا دا ذکر ملدا ہے جس دے پر بدھ پاٹھک بن کویتا منکھاں وچ سہج گن دھارن کرن اتے زور دیندی ہے :

نہیں ملیگا اس توں زیادہ۔

چھڈیئے پھر کیوں دھیرج جی۔

کھوہ ہووے کہ ساگر ڈبوئیے گھڑا۔

بھریگا اس 'چ پانی ہی۔ 20

کاؤ راہیں ہی منکھتا نوں سوخم تے یتھارتھی اٹل سچائیاں توں جانو کروایا گیا ہے۔ سوخم توں ستھول تک دی یاترا، درش توں ادرش، لوک توں پرلوک دی درشتی کویتا وچ ودمان ربندی ہے۔ بھگت سوم نے شو دی استت لئی سوخم توں ستھول تک دی اڈاری لگا شو دے سروپ نوں روپمان کیتا ہے :

ہماچل توں رمیسورم تک، ساگر توں مہاساگر تک۔۔

چتا دا بیدناتھ وی توں ہی این۔ شوالے دا دھومکیش وی توں ہی این۔ 21

اس کاؤ پرسنگ وچ مہاکال دے پرسدھ مندران دا ذکر کیتا گیا ہے۔ 'سومناٹھ دا مندر' بھارت دے بارہاں جیوتیلنگاں وچوں پہلا تے پر مکھ مندر ہے۔ محمود غزنوی نے 1024 ای۔ نوں سومناٹھ اتے حملہ کر کے اتھوں دی بے شمار دھن دولت نوں لٹیا۔ 'ملکارجن دا مندر' آندھرا پردیش دے سریشیلیم وچ ستھت ہے۔ بارہاں جیوتیلنگاں وچوں اک ہون دے نال۔ نال 18 شکتیپیٹھاں وچوں اک ہے۔ ایہہ مندر دوجی صدی عیسویں وچ بنایا گیا سی۔ اس مندر وچ مہا شوراتری تے نوراتری دے پر مکھ تیوبار منائے جاندے بن۔ 'چامیشور مندر' مدھ پردیش وچ ستھت ہے۔ ایہہ نرمدا ندی دے اوم آکار دے ٹاپو 'تے ستھت ہے۔ وندھیا، وندھیاچل شرینیاں نوں نینترت کرن والا دیوتا، اپنے پاپاں توں مکتی لئی بھگوان شو دی پوجا کر رہا سی۔ اس نے ریت اتے مٹی دا اک لنگم بنایا۔ اس بھاونا توں خوش ہو کے شو دو روپاں وچ پرگٹ ہویا 'اومکاریشور' اتے 'امریشور'۔ اوہ مورتی اوم دی شکل وچ سی اس لئی اس ٹاپو دا ناں "اومکاریشور" ہے گیا۔ 'کیدارناتھ دا مندر' اتراکھنڈ وچ منداکنی ندی دے نیڑے گڑھوال پربت لڑی 'تے ستھت ہے۔ اتھے چھ مہینے پوجا بندی ہے پھر اس نوں 'اتھیا' لجایا جاندا ہے جتھے اگلے چھ مہینے پوجا کیتی جاندی ہے۔ ایہہ مندر پانڈواں دوارا بنایا گیا سی۔ شو دے مندران وچوں ایہہ سبھ توں پوتر ستھان منیا جاندا ہے۔ 'کاشی و شوناتھ مندر'

اتر پردیش دے وارانسی وچ ستھت ہے۔ ایہہ بارہاں جیوتیلنگاں وچوں اک ہے۔ وشوناتھ دا نام کاشی وشوناتھ لکھیا گیا ہے۔ ایہہ مندر مہارانی اہلیا بولکر نے 1780 وچ بنایا سی۔ 'گومتی دا ترسبکیشور مندر' مہاراشٹر دے ناسک ضلعے وچ ستھت ہے۔ اس مندر دی آرکیٹیکچرل شیلی 'ہیماڈ پنتھی' ہے اتے اس نوں پیشوا باجیراؤ دوارا بنایا گیا۔ ایہہ شو دے تَن روپاں برہما، وشنو اتے شو نوں درساؤندا ہے۔ ایہہ برہمگری، نیلگری تے کلاگری پہاڑیاں وچ ستھت ہے۔ 'بیدیاناتھ دا مندر' جھاڑکھنڈ دے سنتہر پرہنا دے دیوگھر ضلعے وچ ستھت شو دے بارہاں جیوتیلنگاں وچوں اک ہے۔ ایہہ مندر راجا 'پرانمک' نے بنوایا سی اتے ایہہ شرونی میلے لئی جانیا جاندا ہے۔ اس مندر دا نام اس سمیں پیا جد شو، راون توں خوش ہویا اتے اس نوں ڈاکٹر بنا کے ٹھیک کیتا ادوں توں اس نوں بیدیاناتھ کیہا جاندا ہے۔ 'مہاکالیشور مندر' مدھ پردیش دے اجین شہر وچ ستھت ہے۔ ایہہ دو جیوتیلنگاں وچوں اک ہے۔ ایہہ مندر پوتر شپرا ندی دے کنڈے ستھت ہے۔ مندر وچ ستھت مورتی نوں 'دکھن مکھی' وچوں جانیا جاندا ہے۔ مندر دے اندر گنیش، پاروتی تے کارتیکئی دے چتر ہن۔ اتھے ناگچندریشور دی مورتی وی ہے جو ناگ پنچمی دوران ویکھی جا سکدی ہے۔ ایہہ مندر بھارتی پرمپرا دی دھروہر بن۔

تتھک وچار منکھ دے جیون دی دشا نردھارت کردے بن۔ ایہہ وچار جیون تزرہیاں، گرنتھاں اتے موکھک روپ وچ آدھونک سمیں وچ وی موزود بن۔ ایہہ وچار جیون دیاں اٹل سچائیاں نوں روپمان کردے بن۔ منکھ دی جانن دی اچھا، ادرشٹ نوں درشٹمان کرن دی جگتی وچوں بی وچار بوند گرہن کردے بن۔ اندرلے برہمنڈ دی تھاہ پاؤن دی جگت :

جس کھن تینوں سمرن نہ رہے کہ تیرے تے دھارا 'چ کوئی بھید اے، اوسے گھڑی توں جان جاوینگا کہ توں پرمانما دے بہت نکٹ این۔۔۔ 22

اس توں علاوہ ناول کار نے ناول وچ مہابلیاں بارے وی جانکاری دتی ہے جس وچ راہو، سورج تے چندرما بارے دسیا گیا ہے۔ 'راہو' بھاویں سورج تے چندرما توں چھوٹا ہے پر مسیا، پنی اتے اپنی ہوند دا پرگٹاوا کرواؤندا ہے۔ 'کال' دے وکاسمکھی روپ بارے وی چرچہ ہونی ہے۔ کال سمیں دی گتیشیلتا دا پرمان دندا ہے۔ منکھ دے 'کرم سدھانت' اتے وی فوکس کیتا گیا ہے۔ منکھ نوں پشو۔ برتی دا تیاگ کرکے بدھببیک درشٹی دھارن کرنی چاہیدی ہے۔ ناول وچ کلاتمک گن وچوں لوککتا توں پرالوککتا تک تتھک وچار درشٹیگوچر بندے بن۔

ناول سہج گپھا مہہ آسن " وچ سمیں اتے پرستھتیاں انوسار فیصلہ کرن اتے وی زور دتا گیا " ہے۔ ناول وچ پرکانتھ ودوان 'واراہمہر' دا ذکر ملدا ہے کہ اس نے 'برہت سنہتا' دی رچنا کیتی۔ اوہ

اجین راج دے نوں رتناں وچوں اک سن۔پرکانڈ گنت شاستری جس دا ہر پل ہر چھن نیم بدھ سی۔اپنی اچّ ودوتا دا اوہ خود پرمان سی۔اس دا ویاہ نہ ہون دا کارن اسدی سوچ وچار کرن دی جیون شیلی سی۔اوہ کدی وی ہاں جاں ناہ وچ جواب نہیں دندا سی۔اوہ سوچ وچار کے ٹھیک فیصلہ کردا۔ناول کار نے بھرتھری دے وچار نال سمجھایا ہے کہ سوچ وچار دے نال نال سمیں اتے پرستھتیاں انوسار فیصلہ کرن دی جگتی ہونی چاہیدی ہے :

سوچ سوچ جیوینگا تاں بندو 'چ سمٹ جاوینگا۔سیمت ہونا بھاؤ سماپت ہونا۔وڈے انوبھو لئی وراث 'چ چھلانگ لاؤنی پویگی۔23

ناول کار نے پہلے استری پرش سنواد راہیں پریم بارے وچار دتے ہن۔اروشی۔پروروا وچکار ہوئی دارشنگ گل بات نوں اتہاس دے پہلے استری۔پرش سنواد وجوں درشتیگوچر کیتا ہے۔راجے پروروا دی مانسک ستھتی دا بھاوپورت طریقے نال ذکر کیتا ہے۔ناول کار نے اروشی دی سنتشتی دا بمب اساریا ہے جدکہ پروروا، اروشی دے بناں بھٹکنا دا شکار ہو جاندا ہے۔ایہہ درشتانت مرد۔ عورت دے اندر لے تے باہری سبھاء دی ویاکھیا کردا ہے۔اس توں علاوہ پریم دی یتھارتھک سر ابھر کے آؤندی ہے۔بہت سارے لوکاں دا وچار ہے کہ پریم وچ ڈبیا ویکتی انھا ہو جاندا ہے پر پریم دی سارتھک سچ تک کوئی ہی پہنچ سکدا ہے :

پریم تاں درشتی دندے۔اس نوں اسو شکتی نال نہیں ماپیا جا سکدا۔پریم نہ تاں ڈبودا ہے نہ ہی ڈیگدے۔پریم سکھر 'تے لے جاندا۔شرط ہے کہ اوہ پریم ہووے۔24

سماجک سسٹم نوں قائم رکھن اتے نیتک ملاں ودھاناں دی پرپکتا لئی استریاں دی سماج وچ اہم بھمکا ربی ہے۔سماج دے وکاس لئی ناری دی سوے۔ہوند ضروری ہے۔بھارتی پرمپرا توں آدھونک سماج تک اورت نے داسی توں لے کے راج چلاؤن والی کارج۔کرتا دے روپ وچ اپنی پچھان قائم کیتی ہے۔ایہہ پچھان بدلدیاں پرستھتیاں انوسار تبدیل بندی ربی ہے۔جیکر بھرتھری دے یگ 'تے فوکس کیتا جاوے تاں رانی، پٹرائی، گنکا، داسی وجوں ناری روپمان بندی ہے۔کملنانی، رانی نسانگ، رانی پنگلا تے منگلا دا وشیش ستھان سی۔کجھ پرستھتیاں وچ رانی نسانگ دی ستھتی وی وستو سمان سی۔اوہ بھرتھری لئی بھوگن والی وستو سی۔بھرتھری دی بھوگن والی مانسکتا دا رانی نسانگ اتے برا پر بھاو پیا :

اوہ اجین دی مہارنی نہیں بلکہ داسی ہووے جاں کوئی ویسیا جس کول دیہہ دا ہی ویبھو ہے۔دیہہ توں ودھ ہور کجھ نہیں بھوگے جانا ہی جس دی پرنیتی۔اس دی کسے بھاونا دا کوئی مل نہیں۔25

بھرتھری دی چنچلتا جاں مرد ہاؤں نے کمناننی دی جان لے لئی۔ اس وچ بھرتھری دے چنچل سبھاء دے نال-نال اوسواش دا ذکر وی ملدا ہے۔ مرد دی اپنے آپ نوں ٹھیک سدھ کرن دے سبھاء نے عورت نوں آتمداہ کرن لئی مجبور کر دتا۔ بھرتھری دا پشچاتاپ دا دکھاوا اس اتے پرشن چنہ لگاؤندا ہے۔ اس سمیں وی سستی پرتھا دا بول بالا سی جس کارن پتی دی موت توں بعد عورت سستی ہو جاندی جاں زبری سستی کر دتی جاندی۔

ناول کار ڈاکٹر۔ من موہن نے استری دی رانی، پٹرائی، گنکا، داسی والی سستھتی نوں "چڑی دی قید" وجوں پرہاشت کیتا ہے۔ چڑی دی کوملتا تے نرمل ہردے دی پرواہ نہیں کیتی جاندی۔ سونے دے 'پنجرے وچ رین بسیرا' وی چڑی دی قید بھرے جیوں نوں درشتیگوچر کردا ہے۔ استری وی ہر یگ وچ غلامی بھریا جیوں لئی مجبور ہے۔ داسی توں رانی تے مہارانی تک دی جیوں حیاتی وچ اس دی سستھتی 'چڑی دی قید' سمان ہی رہی ہے۔ ناریتو اتے فوکس کردے ہوئے ناول کار نے ناری سندرتا دا وشیش دھیان رکھیا ہے۔ ناری سندرتا نوں چار چن لاؤن لئی پہراوے تے گہنیا دا ذکر کیتا ہے۔ ایہہ گہنے تے قیمتی پہراوے استریاں دی سندرتا نوں ودھاؤن لئی ضروری وستواں ہن۔ ناریاں آلے۔ دوآلے پرتی چنتشیل بھومکا وی نبھاؤندیاں ہن۔

بھارتی پرمپرا وچ عورت دا سماج وچ ستھان اولاد دے پیدا کرن اتے وی نشچت کیتا جاندا سی۔ بھارتی پرمپرا توں آدھونک سمیں تک وی عورت دا سنتان پیدا کرنا ضروری رہا ہے۔ اس دے نال-نال پتر پراپتی دی کامنا وی ضروری رہی ہے۔ "امرپھل دا سنکلپ" وی پتر پراپتی اچھا نوں روپمان کردا ہے۔ رانی پنگلا تے براہمنی دے برتانت دوارا پتر پراپتی اچھا درشتیگوچر بندی ہے۔ رانی پنگلا دی ہر دیویدک ہوک سچائی تے سماجک سسٹم دا پرمان ہے :

ماں بننا ہی ہندے ناری دا اتم دھرم پتر بھگوان دی امل دات تلیت بندے پتی دا ونش۔ ونش ویل اتھوں ہی ترنا ہندے۔ 26

بھارتی پرمپرا وچ نرتکیاں تے گنکاواں دا مہتوپورن ستھان رہا ہے۔ ایہناں نے راجتنتر نوں چلاؤن لئی راجنیتک کارجاں وچ وشیش بھومکا نبھائی۔ گنکاواں راجشابی وچ ناچ قلعواں دے نال-نال بھوگن دے سادھن وجوں درشتیگوچر بندیاں بن پسیگنڈھا دی راج وچ پرسدھی قائم سی۔ پسیگنڈھا کول وی امرپھل پہنچیا پر گنکا دے نرک بھرے جیوں توں مکتی لئی اس نے ایہہ پھل گرہن نہیں کیتا۔ اوہ نہیں سی چاہندی کہ ایہہ نرک بھریا گنکا دا جیوں سدیویں رہے۔ اس دے تراسدک جیوں دا پرگٹاوا اس دے بولاں توں اجاگر بندا ہے :

میں نہیں چاہندی سدا گنکا دی جونے پئی رہاں۔ کَل سنسار دے بھوگ دی وسط بنا۔ میرا ایہہ سو دری
تے سندر دیہہ تاں میرے لئی سراپ اے۔ ہتھیرا بھوگ لیا نرک اس جیون 'چ...27

بھرتواڑ دی پرسدھ نرتکی 'چارولتا' سی جس دی سادھنا نے دور۔ دور تک اس کلا دی آواز دا ڈنکا
وجایا۔ بھرتواڑ دے دربار وچ چارولتا نے بھرتھری دے سنمکھ اپنی کلا نوں پردرشت کیتا۔ 'سنگیت
تے چارولتا، سادھنا تے کلا کرکے' آپس وچ ابھید ہو گئے۔ راگُ کلیان، ابیر بھیرو اتے چارولتا دی
کلا سادھنا نے بھرتھری نوں منتر مگدھ کر دتا۔ اس دیش وچ ویسی، دیوداسی، سرو بھوگی،
روپجیوا، ورتاگنا، نگرودھو، وراگنا آدی دا ذکر ملدا ہے۔ چارولتا دی ادبھت کلا سادھنا کرکے
بھرتھری نے چارولتا دے چرن سپرش کیتے۔ ایہہ درش گیان وان ویکتتو دے گیان پرتی ووبار تے
سکھن دی برتی نوں پردرشت کردا ہے:

صرف گیانی ودوان توں ہی نہیں کسے گنکا جاں ویسیا توں وی اپدیش مل سکدے۔ جیون جیون دا
نواں ادیش پراپت ہو سکدے۔ ایہہ بھید سچے گیانی کول آ ابید ہو جاندا ہے۔ 28

جیکر ورتمان ودواناں دی گل کیتی جاوے تاں اوہ اپنی ودوتا نوں منواؤن لئی وچار۔ چرچار نوں
واد۔ وواد وچ تبدیل کر دیندے ہن۔ آدھونک سمیں وچ سکھن دے کلاتمک گن ختم ہو رہے ہن اتے
"میں ہی ودوان" دی دھنی گونجی ہے۔ اس توں علاوہ ناول کار نے اٹھ پرکار دیاں نائکاواں دا ذکر
وی کیتا ہے۔ جویں سوادھینپتکا، کھنڈتا، ابھسارکا، کلہانترکتا، وپرلبتا، پریشپتیکا، واک سجا،
وروبکنٹھتا آدی ہن۔

بھرتھری اپر یوگ پورن پرہاوا پا چکا سی۔ اوہ تے یوگ اکمکتا دا ثبوت سن۔ اس نے اپنی بھین
مالوکا دے در توں وی بھکھیا پراپت کیتی بھین، بھرا دی اس ستھتی نال ویاکل ہو گئی، کیونکہ راج
بھاگ، تیجسو، پرہوستا توں لے کے اک جوگی دے روپ وچ منگ۔ منگ کے کھان تک دی یاترا
دیکھ کے حیران سی۔

ناول وچ من دیاں اڈاناں، فلاسفی تے یتھارتھ دا سمیل ملدا ہے۔ من دیاں اڈاناں دی تھاہ پاؤنا کٹھن
ہے۔ من دی اچی ممٹی 'تے پہنچن لئی لگاتار ینٹشیل ہونا ضروری ہے۔ سادھنا تے کھوجی برتی
رابیں من دیاں پرتاں نوں جتیا جا سکدا ہے۔ پنگلا تے چندرکا نے بالپن توں جوانی تک اکٹھیاں
جیون بتیت کیتا سی۔ اس کارن آپسی پیار تے سنیح ہونا لازمی سی۔ چندرکا دے من دیاں انیک پرتاں
درشتیگوچر ہندیاں ہن۔ ایہہ من دیاں پرتاں پرتیکمئی تے اندسدا سنسار سرجدیاں ہن۔ جویں مشری
ددھ تے بچی، میدان تے دوڑ، پہاڑ چڑنا تے ڈگنا، سمبل رکھ، روں دے پھمبے تے ہوا، اخروٹ،
کنک دا دانہ تے دھپ، مٹی۔ پانی تے ہوا، کرونبل، بلی، چینی مٹی دی کٹوری تے تھالی، چنکرا دیوا

لال رنگ دا آدی بن۔ اس پرکار من نوں مارن تے سادھن دے پرشن وی پیدا ہندے رہے بن۔ اس من دی اچی مٹی 'تے پہنچن لئی یوگ۔ سادھنا اتے زور دتا گیا ہے :

جو وی دھیان 'چ اتردے، اسدی پرلی ہو جاندی اے۔

جو وی دھیان 'چ لہندے اسدی تاں کی دھیان دی وی پرلی ہو جاندی۔

دھیان ہے موت من دی مرتیو، میں دی مرتیو، وچار دا انت۔ 29

ناول کار من موہن نے ناول 'سہج گپھا مہ آسن' وچ برہا تے برہنی دیاں قسماں دا ذکر کیتا ہے۔ برہا دیاں قسماں باہرا، پرستھتیجنک، آترک، منوستھتک اتے برہنی دیاں قسماں انوڑا، اوڑا، مگدھا، پروڈھ آدی بن۔

ناول کار نے اتہاسک تنہاں اتے فوکس کردے ہوئے اوتکا، اجین دے کھیتراں دا وستھارت ادھین کیتا ہے۔ اتھوں دے وایومنڈل دے یتھارتھ نوں چتریا ہے۔ آونتکا دے اتر۔ پچھم وچ مرو دیش دے سرسکا کھیتر دے پتھریلیپن دا ذکر کیتا ہے۔ ماروتھل ہون کرکے، ویران کھیتر دا درشٹانت، دھوڑ بھریاں ہواواں، پتھر، ریتیلے ستھان، پہاڑیاں، ات دی گرمی، پانی دی قلت، کنڈیالیاں جھاڑیاں تے خاص طور 'تے بھاشا دے کھروپین دیاں دھنیاں /ڑ/ تے /ڈھا/ بن۔ سرسکا توں تھوڑی دوری اتے راٹھور جاتی دے لوکاں دا رہن بسیرا سی۔ اتھوں دے لوکاں نے جینمت اپنا لیا سی۔ دھن کماؤن وچ جینیاں تے مارواڑیاں دا سبھاء اکو جیہا سی۔ راٹھور جاتی بہادر ویراں دی جاتی سی۔ "دشپر" بارے وی ذکر ملدا ہے جتھے کالی ماں دا پرسدھ مندر سی۔ اتھے ہریاول گھٹّ ہی نظر آوندی سی۔ پپلاں نال مولیاں بنیاں ہوئیاں سن۔ اتھوں دی ذات پرناالی دا روپ کٹڑ سی۔ براہمنان دوارا اپنے آپ نوں سریشٹ سدھ کرکے چنڈالاں دا ترسکار کیتا جاندا سی۔ پاٹلیپتر گنگا کنارے وسیا اتہاسک نگر سی۔ ایہہ سبھیتا اتے سنسکرتی دا پرمکھ کیندر ہون کرکے جینمت دا پرچار تے پرسار ہویا۔ اتھے ہی بودھمت تے جینمت دے وچاراں دی دنی گونجی رہی سی۔ 'ویشالی' پرسدھ اتہاسک ستھان ہے جتھے بدھ نوں 'بیلچا' نامی ستھان اتے "مہاپرنروان" پراپت ہویا سی۔ آمرپالی وی ویشالی دی پرسدھ نرتکی سی جس دی پرسدھتا دا ڈنکا دور۔ دور تک وجدا سی۔ اس نے وی بدھ مت دھارن کر لیا سی۔ مہاتما بدھ دے وچاراں دا ناد ویشالی دے کن۔ کن وچ سنائی دندا ہے۔ مہاتما بدھ دا وچار ہے :

اپنی بھکھ دی پورتی اس تتلی وانگ کرو جو پھلّ دی سوگندھ جان سبھاء نوں ہانی پہنچائے بن اسدا مدھوپان کردی۔ سادھو مارگ 'تے چلو۔ پاپ ورو دھ سنگھرش جاری رکھو۔ چرنجن دی کھوج

کرو۔ کرمشٹھ ہو موکش دا پریاس کرو۔ 30

ناول کار ڈاکٹر۔ من موبن نے 'کاشی' بارے و سترت جانکاری تتھاں ادھارت مہیا کروائی ہے۔ اتھے "درناتھ" دا پرسدھ مندر ہے۔ کاشی وچلے گھاٹاں دی اپنی ولکھن پرمپرا تے کارجشیلی ہے جو آدھونک یگ وچ وی جیو دی تیوں قائم ہے۔ بھرتھری دی متر سچترنیلما کافی سمیں توں کاشی وچ رہی سی۔ سچترنیلما سروگن سنپن استری سی۔ اوہ درشن شاستر، سنگیت، سودری، سومیتا آدی گناں نال دھر اندر تک پرنائی ہوئی سی۔ ناول کار دوارا بھرتھری تے سچترنیلما وچکار گوسٹ دا برتانت سرچ کے 'جیون حیاتی دے سچ' نوں پاٹھکان تک پہنچایا ہے۔ سچترنیلما دے ادھیاتمواد دوارا ناول کار استریاں اچی ستھتی نوں روپمان کردا ہے۔ بھرتھری نے سنیاسی دا بھیس دھارن کرکے تھان-تھان بھٹکدے ہوئے یوگ سادھنا کیتی پر سچترنیلما نے درڑھ نسچے نال گھر وچ ہی یوگ سادھنا کرکے جیون دے ریس نوں سمجھیا۔ اس دا وچار سی :

رت 'چ رہ کے ورت ہو سکدے ہو تے ورت 'چ رہ رت۔ انوراگ 'چ رہ کے وراگ 'چ ہو سکدے ہو تے وراگ وچ رہ کے انوراگ 'چ وی۔ گربستھ 'چ رہ کے سنیاس تے سنیاس 'چ رہ کے گربستھ 'چ ہو سکدے ہو۔ ایہو سچ اے... کتے کوئی سدھی ریکھا نہیں۔ 31

ناول کار من موبن نے 'سہج گپھا مہ آسن' وچ بھرتھری تے وکرمدت دے دربار وچ سشوہیت نوں رتناں دا ذکر کیتا ہے۔ ایہناں دا دربار وچ وشیش ستھان سی۔ دربار دی شکتی سنپنتا تے کارج۔ پرنائی وچ ایہناں دے وچاراں نوں وشیش اہمیت دتی جاندی سی۔ 'سابت توں برہمنڈ تک' دے بریک وشے بارے ایہناں دی وسیع جانکاری سی۔ نوں رتن کالیداس، واراہمہر، ورج، آریا بھٹ، و ساکھادت، دھونتری، بھارو، بھابھوت تے سرپرش سن۔ کالیداس سنسکرت بھاشا دے سبھ توں مہان کوی تے ناٹک کار سن۔ اوہناں نے بھارت دیاں پراچین کاتھاواں اتے درشن نوں آدھار بنا کے رچناواں کیتیاں۔ کالیداس دیاں پرمکھ رچناواں ابھگیاناشاکنتلم، مالوکاگنترم، رگھوونش، کمار سمبھو، میگھدوت، رتسنہار بن۔ کالیداس دا ستھان والمیک ات ویاس دی پرمپرا وچ شامل ہے۔ 'واراہمہر' بھارتی کھگول شاستری، گنت ودوان اتے جوتسی سی۔ واراہمہر دیاں پرمکھ رچناواں پنچسدھانتکا، برہت سنہتا، برہت جاتک، لگھو جاتک، سماس سنہتا، برہت یوگ یاترا، ٹکنک یاترا، برہت وواہ پٹل، لگھو وواہ پٹل، لگن وراہی، کوتوبل منجھری، دیوجن ولبھ سن۔ 'آریا بھٹ' گنت اتے بھارتی خگول دے چنتک سن۔ اس دی پرمکھ رچنا 'آریابھٹی' سی۔ 'بھارو' ارتھ دی گورتائلی پرسدھ سن جس دی پرسدھ رچنا 'کرتارجنیا' مہاکاوی سی۔ دربار وچلے نوں رتناں دیاں رچناواں توں سپشٹ ہو جاندا ہے کہ سابت، مورتی کلا، گنت، وگیان، راجنیتی ویوپار بھاو کہ ہر کھیتر وچ ودواناں ولوں کرانتی کاری کھوج جاری سی۔ گیان تے کھوج اتے کھلیاں گوسٹیاں ہندیان سن۔ ایہناں ودواناں دا جیون اتے کارجشیلی منکھتا دے وکاس لئی اتے نیتک مل۔ ودھاناں دی پرپکتائلی لاہے

وند سدھ ہوئی۔ ناول کار نے کرانتی کاری یگ دے کرانتی کاری ودواناں بارے جانکاری دتی ہے۔ ایہناں ودواناں نے 'شبدان شکتی' دا پریوگ کیتا۔ ناول وچ سنسکرت شبدان دی ورتوں، سنکھپتا، سپشتتا، شبدان دیاں پرتاں دے کلامک گن موزود بن۔ پاٹھک آدھنک یگ وچ ناولی برتانت پڑھدا ہویا، اس سمیں دے و اتاورن وچ وچردا محسوس کردا ہے۔

ناول کار نے ناول دے برتانت وچ ڈیرے، مٹھ، آشرم وچ آوندے کھوجی برتی دے سکھیا رتھیاں دا ذکر کیتا ہے۔ اتھے ہریک پرکار دی سکھیا پردان کیتی جاندی ہے جس نال منکھ نیتکتا دا دھارنی بندا ہے۔ اس یگ وچ سکھیا دے پرمکھ کیندر ڈیرے، مٹھ، آشرم سن۔ ایہہ آشرم قدرتی و اتاورن نال پرنائے سن۔ ناول کار نے سری کلپتی پنگلا دے آشرم دی بڑی سندر تصویر کشی کیتی ہے۔ ڈیرے دے آلے۔ دوآلے دا پراکرتک ماحول سکھد و اتاورن نوں روپمان کردا ہے۔ مچھیندر ناتھ دے ڈیرے دا ذکر وی کیتا گیا ہے۔ مچھیندر ناتھ، گورکھ ناتھ دا گورو سی۔ مچھیندر ناتھ نے گھور تپسیا کیتی۔ اسدی تیاگمنی جیون شیلی دے درشن بندے بن۔ مچھیندر ناتھ نے گورکھ ناتھ نوں تپسیا دا منتر دتا جد اوہ سفل ہویا تاں اوہ اپنے چیلے گورکھ ناتھ توں آگیا لے کے مڑ گیاں دے ربساں نوں سمجھن لئی تر پیا۔ گورکھ ناتھ دا جنم مچھیندر ناتھ دے ور کرکے ہی ہویا سی۔ گورکھ ناتھ نے گھور تپسیا کیتی اتے جیون دے بہملے ربساں نوں سمجھیا۔ گورکھ ناتھ نے بھرتھری نوں یوگمت وچ شامل کیتا۔ گورکھ ناتھ نے سنسار توں برہمنڈ تک دا گیاں دے کے بھرتھری نوں رانی پنگلا کولوں بھکھیا منگن لئی بھیجا۔ جیکر 'پورن بھگت' دے یوگمت دے جیون دا ذکر کیتا جاوے تاں اوہ وی گورکھ ناتھ دا ہی چیلہ سی۔ گورکھ ناتھ نے اسنوں وی یوگ دین توں بعد رانی سندران کولوں بھکھیا منگن لئی بھیجا سی۔ رانی کولوں بھکھیا منگن دی کسوٹی 'یوگمت وچ پرمکھتا و جوں روپمان بندی ہے۔

بھارتی پرمپرا وچ کبوتران دا اہم ستھان رہا سی۔ ایہناں دی ورتوں گپتچر سندیشوابک و جوں عام کیتی جاندی سی۔ عام چٹھی۔ پتر و بار لئی کبوتران دی ورتوں کیتی جاندی سی۔ عام منکھ توں لے کے راجے، مہاراجیاں تک، امیراں۔ وزیراں تک کبوتر رکھن دا شوق درشتیگوچر بندا ہے۔ اس یگ وچ کبوتران دیاں پرمکھ قسماں شستری، کاشنی، جوگیا، کمری، گولہ چرکھ، لوٹن، موہنا آدی سن۔ ایہہ بھارتی پرمپرا دی نویکلی تے ولکھن جگت آدھونک سمیں وچ وی قائم ہے۔ لوک کبوتران دیاں انیک قسماں نوں پالدے تے شوق و جوں مقابلے بازی وی کرواوندے بن۔

ناول کار نے 'سہج گپھا مہ آسن' وچ کئی پرکار دے وستراں دا ذکر کیتا ہے۔ سپشت ہو جاندا ہے کہ پراچین کال توں آدھونک کال تک عورتاں وچ سندر دسن دی اچھا قائم رہی ہے۔ اس لئی ہریک وچ پہراوے، گہنے، ہار۔ سنگار دیاں وستواں دی ورتوں کیتی جاندی ہے۔ پرمپرک سندر بھ وچ امیر عورتاں پہراوے و جوں سونے، چاندی، بیرے، پنیاں نال جڑے پہراوے پہنڈیاں سن۔ 'آدھھی' پہراوا

چھیک کر کے پہنیا جاندا سی۔ تاڑی، کنڈل، بالے، نیندھنی، انگد، کرگھنی، چوڑمنی، پرہاتی، ابھرا، کٹک، منزیر، مالا، بار، نکشتر، ملکہ آدی پہراوے بارے وسترت جانکاری پراپت بندی ہے۔ اس توں علاوہ پر مکھ گہنے لہسونیا، لال یا قوت، موتی، پنے، نیلم، لازورد آدی دا ذکر ملدا ہے۔ نرتکیاں وشیش طور 'تے اپنے بار۔ سنگار تے پہراوے دا خیال رکھدیاں سن تاں جو اوہ راجیاں، امیراں۔ وجیراں، سینکاں نوں موہ سکے۔

ناول کار من موہن نے ناول وچ پرسنتا اتے برتیاں بارے تتھک جانکاری دتی ہے۔ ناول کار نے جیون تجربے اتے گوڑ گیان رابیں تتھک سروت ناول وچ دتے ہن۔ جس نال پاٹھکاں دی جانکاری وچ تتھک وادھا ہووے گا۔ اوہ ہوا وچ گلاں کرن نالوں تتھک جانکاری دے حوالے نال اپنا پکھ رکھنگے۔ پرسنتا دی پراپتی دا سنبندھ منکھ دی برتی نال ہے کہ اس نوں پرسنتا کتھوں پراپت بندی ہے۔ پرسنتا نوں سدویوں قائم رکھن لئی ایہہ ضروری ہو جاندا ہے کہ ساڈے اندر پرسنتا دا سنبندھ کس نال ہے۔ 'آدی ناتھ' نے بھرتھری نوں پرسنتا بارے ریس دسے ہن :

سارا سنسار وشو ناپ لے ہو سکدے پرسنتا پراپت ہو جاوے۔ پرنٹو ضروری نہیں کہ پرسنتا ستھانی ہووے۔ جویں ہی سنسار توں سادھن گم ہوئے پرسنتا وی بھاف بن اڈ جاوے گی۔ 32

اس توں علاوہ اوگھڑ ناتھ نے وی پرسنتا دے پنج رستے دسے سن۔ پہلا جم کے بھوگو، دوجا ستھگت کرو، تیجا دکھ 'چ بدل دیو، چوتھا پرسنتا وچ وادھا کرو، پنجواں پرسنتا نوں سونی نال جیو۔ اس دے نال۔ نال منکھ دیاں چار برتیاں دا ذکر کیتا گیا ہے۔ ایہہ برتیاں ہن۔ دیو برتی، منکھی برتی، پشو برتی تے سنت برتی۔ "سنت برتی" تک پہنچن لئی سادھنا دی وشیش لوڑ بندی ہے۔ جس وچ دکھ تے سکھ اک سمان ہو جاندا ہے۔

ناول کار نے اس یگ دے اپرادھ جگت دا وی ذکر کیتا ہے۔ آیات۔ نریات دے سمیں وپاری اک ستھان توں دوجی تھان پیدل، بیل گڈیاں جاں بور سادھناں نال یا ترا کردے سن۔ وپاری ورگ اپنی رکھیا لئی سینک وی رکھدے سن۔ بھرتھری نال واپری گھٹنا وچ عام پہراوے وچ چھپے بٹمار، ٹھگ تے تسکراں بارے جانکاری ملدی ہے۔ ایہہ اپرادھ کرن توں بعد بنھان کسے ڈر جاں بھے دے اپرادھ دے نشان تک مٹا دیندے سن۔ اپرادھ جگت دا کوڑا انوبھو بھرتھری دے مستک وچ وچاراں دا سنچار کردا ہے جس نال بٹماراں دے اتھاسک پچھو کڑ بارے پتہ چلدا ہے۔ کوی بردا بر گھٹنا بارے اپنے انوبھو پیش کرن دے سمرتھ بندا ہے۔ کویتا وچلا ورو دھابھاس دوست تے دشمن دا ذکر کر کے جیون دے یتھارتھ نوں چتردا ہے :

لیاؤنا چاہندے دشتاں نوں مدھر بچناں نال سمارگ 'تے

بننا چابندے مدمنت ہاتھی نوں کمل پھلّ دی نال سنگ

کٹنا چابندے بیرے دی کئی نوں سریش دی پنکھڑی نال

کرنا چابندے ساغراں نوں مٹھا اک بوند شہد نال-33

اجین وپار اتے ونج لئی بہت پرسدھ ستھان سی۔انیک رستیاں توں چل کے اتھے مال اسباب اکٹھا کیتا جاندا سی۔وپار کرن لئی دوہاشینے وی مدد کرن لئی ہندے سن۔کٹھاواں سناؤن والے تے نچن والیاں گنکاواں وی سفر وچ ساتھ ہندیاں سن۔ایسپرستی دا ساجو۔سامان وی نال۔نال چلدا۔ناول کار ونج تے وپار دیاں وستاں دا بیورا دندا ہے۔وستواں وچ مکتے دے مانک، گومید دے نیلم، ہیرک تے پربال آدی تیرھاں رتن۔وجر، مکتا، پدمارگ، مرکت، اندرنیل، ویدر، پسرراگ، کارتکی، پلک، رادھیراکس، بھیسم، سپھٹک، پروالی آدی سن۔سونے دے روپ وچ جابنود، شاتکومبھ، ہاٹک، ویشنو، شمگی، شتکج، جاتروپ، رسوورد تے آکر دوگتا۔اس پرکار دے ناواں تے قسماں دا ذکر تزرہیکار کھوجی برتی والا، گہن ادھنین کرتا ڈاکٹر۔ من موہن ہی کر سکدا ہے۔ایہناں وستاں دی سرکھیا لئی شستردھاری سینکاں دا قافلہ وی نال ہی ہندا سی۔ہر پرکار دی سرکھیا دا پرہندہ سی۔

اپروکت وچار۔چرچار توں سپٹ بو جاندا ہے کہ ناول کار ڈاکٹر۔ من موہن نے ناول "سہج گپھا مہہ آسن" وچ تھک جانکاری دتی ہے۔بھرتھری دے راج دربار وچ سابت دے روپ، مورتی کلا، گنت، وگیان، خگول، تارا منڈل وگیانی، ویوپار دے ڈھنگ، راجنیتک کارج۔پرنالی، گیان تے سکھیا دے کرانتی کاری کھوجی موزود سن۔گنکاواں دی راج دربار تے سماجک سسٹم وچ اہم بھومکا وی درشتیگوچر بندی ہے۔سنسکرت دی درلبھ پرمپرا دے شبد تہانوں کوش دیکھن لئی مجبور کردے بن، کیونکہ آدھونک سمیں وچ پراچین شبدان دی ورتوں بہت گھٹ کیتی جاندی ہے۔ناول کار من موہن دا "امرپھل دا میٹافر" برتانت دی کلامکتا وچ وادھا کردا ہے۔"امرپھل" جس وی ویکتی کول جاندا ہے، جویں سوم تے اسدی پنتی منگلا، بھرتھری تے اسدی پنتی پنگلا، پنگلا تے چندرکا داس، چندرکا تے پسپگندھا، پسپگندھا توں بھرتھری ہری آدی تک دی یاترا کردا ہے پر سنتست کوئی وی نہیں بندا۔بریک ویکتی دی سوچن شکتی تے کارج۔پرنالی "امرپھل" پرتی اسنتشتی توں اپجی ہے۔کوئی وی منکھ اپنی ورتمان سماجک ستھتی توں سنتشت نہیں ہے۔ایہو کارن ہے کہ منکھ بھٹکنا دا شکار ہو جاندا ہے۔ہر کوئی بدلاو تے وکاس چابندا ہے۔ورتمان سمیں وچ وی ایہو سمسیاواں واپر ریاں بن تے خطرناک روپ دھارن کر چکیاں بن۔پدارتھوادی سسٹم وچ منکھ دا مشینیکن ہو گیا ہے۔بھٹکنا تے اسنتشتی نے اس وچ کھلبلی پیدا کر دتی ہے۔ناول کار نے ناول وچ منکھتا، بھائیچارک سانجھ، امیر بھارتی پرمپرا، سنسکرتی تے کارجشیلی دا ذکر کیتا ہے۔بھرتھری

نوں سننشی تے سہج اوستھا دا آند جھوڑی وچ رہ کے ، سچ دے گیان دی پراپتی توں بعد بندا
بے۔آدھونک پدارتھواد توں چھٹکارا پاؤن لئی سانوں اپنی امیر پرمپرا نال جڑنا پویگا۔

حوالے اتے ٹپنیاں

8. 177 پنہ 2021، چیتنا پرکاشن لدھیانہ، من موہن، سہج گپھا مہہ آسن،
9. 12 پنہ اوہی،
10. 198 پنہ اوہی،
11. 200 پنہ اوہی،
12. صاحب سری گورو گرنٹھ صاحب جی، انگ: 727
13. 24 پنہ 2021، چیتنا پرکاشن لدھیانہ، من موہن، سہج گپھا مہہ آسن،
14. 68 پنہ اوہی،
15. 207 پنہ اوہی،
16. 74 پنہ اوہی،
17. 154 پنہ اوہی،
18. 196 پنہ اوہی،
19. 39 پنہ اوہی،
20. 163 پنہ اوہی،
21. 131 پنہ اوہی،
22. 99 پنہ اوہی،
23. 84 پنہ اوہی،
24. 43 پنہ اوہی،
25. 136 پنہ اوہی،
26. 162 پنہ اوہی،

27. اوبى، پنه 36
28. اوبى، پنه 38
29. اوبى، پنه 166
30. اوبى، پنه 63
31. اوبى، پنه 104
32. اوبى، پنه 47
33. اوبى، پنه 14
34. اوبى، پنه 92
35. اوبى، پنه 146
36. اوبى، پنه 87
37. اوبى، پنه 164
38. اوبى، پنه 177
39. اوبى، پنه 149
40. اوبى، پنه 159



ڈاکٹر: ہرندر کور سوہل، سہانک پروفیسر، سکول آف پنجابی سٹڈیز، گورو نانک دیو یونیورسٹی، امرتسر کول 15 سالوں دا ادھیان اتے کھوج دا تجربہ ہے۔ اوہ کوآرڈینیٹر، نانک سنگھ سینٹر، گورو نانک دیو یونیورسٹی، امرتسر ہے۔ اسنے راشٹری اتے انٹراشٹری پرسدھی والے مشہور رسالیاں وچ 40 پیپر پرکاشت کیتے ہن اتے 3 کتاباں لکھیاں ہن۔ اوہ لوکدھارا اتے سبھیچارک ادھنین دے کھیتران وچ ماہر ہے، اتے اس دے نام دیاں 3 ای سمگری کتاباں ہن۔ اسنے 50 توں ودھ کانفرنساں وچ حصہ لیا ہے۔

بازار، میڈیا تے ماس/ پاپولر کلچر

ہرندر کور سوہل (ڈاکٹر.)-

گورو نانک دیو یونیورسٹی، امرتسر

اج سنسار منڈی نال جڑ کے اک وکھری بھانت دا سبھیچار سرج رہا ہے۔ منافعے دی جنگ وچ الجھیا ویکتی جیون دے سبھ سدھانتاں نوں اپنے طریقے نال گھڑدا ہے۔ اجوکا یگ منڈی دا یگ ہے۔ جس وچ وستاں دی وکری زیادہ مہتو رکھدی ہے۔ پونجیواد دے پرویش نال اک وکھری طرحاں دا کلچر پیدا ہون لگا جس نوں ماس کلچر دی سنگیا دتی جاندی ہے۔ 'ماس' نوں 'جن' وچوں پرہاشت کیتا جاندا ہے۔ ماس اندر وچردے لوک میڈیا دی مدد نال اک دوجے نال جڑے بندے بن پر اصل وچ اوہ اکٹھے دے روپ وچ نہیں وچردے۔ جن سبھیچار (ماس کلچر) نوں جن سماج (ماس سوسائٹی) دا کیندر بندو نشچت کیتا جاندا ہے۔ بلیکول ڈکشنری آف سوشالوجی وچ ماس (جن) نوں پرہاشت کردیاں لکھیا ہے: "ماس سماجک سبھا دی اک قسم ہے، جو بھیڑ اتے اکتاں وچ شامل بندی ہے۔ بھیڑ اجیہے لوکاں دا اک عام اکٹھے ہے، جو اک سمیں تے کجھ دیر لئی اکٹھے بندے بن۔ اس لئی ایہہ اک دوجے نوں پرہاشت کردے وی بن تے اک دوجے توں پرہاشت بندے وی بن۔ اسے طرحاں تھیٹر دا سروتا اجیہے لوکاں دا اکٹھے ہے، جہڑے اک گلی دی نکر وچ اکٹھے ہو کے لگی اگ دیکھدے بن۔ ماس اکٹھے جاں بھیڑ نالوں بھنّ ہے، اتھے لوک اک سانجھے موقعے نوں اکٹھے ماندے تے پرہاشت بندے بن پر ایہہ اک دوجے دے سمپرک وچ سرپرک پدھر تے نہیں آوندے بھاؤ دور دور وچردے بن۔ 1

ماس توں بعد کلچر نوں سمجھنا وی اونا ہی ضروری ہے۔ "انتی اتے انتی ولّ ہو رہے پرورتن، یتن اتے اس دے فلسروپ بنے آدھونک جیون دا دوجا ناں ہی سبھیچار ہے۔" 2 سبھیچار اک بھیکھی تے جٹل پرکریا دا دھارنی جیہا ورتارا ہے جس وچ منکھی قدراں قیمتاں تے اوہناں نوں نشچت کردے پیٹرن آ جاندا ہے بن۔ اپنے سبھ توں پہلے لیکھ دا "The idea of a standard perfection وچ ریمنڈ ولینمز نے کلاسیکل سبھیچار نوں سمجھن تے پرہاشت کرن دا اپرالا کیتا تے بعد وچ culture and society وچ سبھیچار دے چار وکھرے ارتھ درسائے جس وچ سبھ توں پہلاں منکھی من دی ویکتی گت پدھر دی حالت، کسے وسترت سماج دا گیان وردھک وکاس: جویں کہ کلا تے کسے سموہ وچ وچردے لوکاں دے جیون ڈھنگ نوں شامل کیتا گیا۔ 3 اصل وچ

سبھیچارک دائریاں نوں سمجھن لئی بہت سارے پکھاں نوں دھیان وچ رکھنا پیندا ہے جس وچ سبھ توں پہلاں سبھیچار دا گھیرا جیہا دائرہ، دوجا سبھیچار دی پرکرتی دا نردھارن، تیجا سبھیچار نرول منکھ نال سانجھ، چوتھے پکھ وچ سبھیچار دے اصل نوں جانن دا اپرالا کیتا جاندا ہے۔⁴

اسے طرحاں جدوں اسیں ماس کلچر دے حوالے نال گلّ کردے ہاں تاں اس سبندھ وچ ماس کمیونیکیشن (Mass communication) جاں جن سنچار دے سنکلیپ نوں سمجھنا وی انواری ہو جاندا ہے۔ جن سنچار وشال دائرے وچ پھیلیا اجیہا مادھنم ہے، جس وچ منکھ نوں جتھے سوچنا تے جانکاری حاصل بندی ہے، اتھے ایہہ سماجیکرن دی پرکریا دے تحت وچردا ہویا منکھ دے سبھیچارک وکاس وچ یوگدان وی پاؤندا ہے۔ آدھونک سماج وچ اسدا مکھ منتو گیان، قدران قیمتاں تے ویاپک ملاں نوں ستھاپت کرنا اتے لوکاں دا منورنجن کرنا ہے۔ جن سنچار سمیں سروتے دی بھاگی داری % ضروری نہیں منی جاندی۔ جپ سنچار نال جدوں جن بھاو ماس (mass) جڑ جاندا ہے تاں اسدا ارتھ “پورن روپ وچ ویکتیواد دا انت ہندا ہے۔ جن/ سموہ /بھیڑ/ جنتا توں بھنّ پرکرتی دا ہندا ہے، اس وچ ویاپک بھنتا نوں سپیشٹ کیتا جا سکدا ہے۔ سموہ دا نردھارن سمان بتاں/ملاں دی پورتنی لئی سنگٹھت اتے انتر کریاواں دے ادھار تے ہندا ہے۔ انت جن توں سموہ بھنّ ہے۔ اسے طرحاں بھیڑ اک جگہ تے کسے گھٹنا جاں درگھٹنا تے بھاوکتا دے ادھار اپر آستھانی طور تے اکثر بندی ہے۔ اس پرکار ایہہ وی جن (Mass) توں بھنّ ہے جنتا اتے جن وچ وی انتر ہندا ہے۔ جنتا دا آکار وشال ہندا ہے۔ اس دا اک ادیش جاں کارن طور طریقہ سماجک جیون نال جڑیا ہندا ہے۔ اس دا مکھ ادیش رچینگت راجنیتک پرورتن ہندا ہے۔ 5 جتھے سنچار دی پرکریا دے تحت دوویں دھراں سروتا تے وکتا موجود رہندیاں ہن۔ اتھے جن سنچار سمیں اک دھر غیر حاضر رہندی ہے۔ اجوکے سمیں انٹرنیٹ دی تکنیک نے ایہہ سودھا وی لبھ ربی ہے۔ جو سمگری جن سنچار دوارا پرستت کیتی جاندی ہے، اس دا پرسارن تاں بھاویں اک سمیں ہو رہا ہندا ہے پر سروتا ورگ اپنی پسند نوں دھیان وچ رکھدیاں کسے وی جن سنچار مادھنم نوں اپنے منورنجن دا ادھار بناؤندا ہے۔ جن سنچار دا سروتا بھاویں بھنّ۔ بھنّ جگہ تے حداں سرحدوں توں پار پھیلیا ہندا پر جن سنچار دی پرکریا دے تحت اکو ویلے آپس وچ بناں دیکھیاں، انویہو کیتیاں میڈیا تکنیکاں دے ذریعے اک سانجھ سرجدے ہن۔ جن سنچار دا سبندھ کسے اک ویکتی نال نہیں ہندا سگوں اکو ویلے سمیں تے سیما توں پار بہت سارے لوک اس نال جڑے بندے ہن۔ جتھے سنچار دے ادھین سروتیاں جاں پیشکاراں دی گنتی نوں گنیا جا سکدا ہے۔ اتھے جن سنچار دی پرکریا دے تحت ایہہ سروتا

ورگ ماس/جن دی سنکھیا نردھارت نہیں کیتی جا سکدی کیونکہ ایہہ اکو ویلے دیس پردیس دیاں حدان توں پار وچردا ہے۔

سو جن سنچار، ماس کلچر دیاں ایہہ پرہاشاواں ماس کلچر دے ودھدے پرچلن نوں سمجھن لئی سہائی ہندیاں بن۔ سبھیچار وچ اج ماس کلچر/جن سبھیچار نوں سبھ توں مضبوط سویکاریا جاندا ہے، جتھے وسط/پدارتھ توں اگانہ میڈیا دے ذریعے منڈی دی نیتی دے تحت بندے اتپادن مہتوپورن بندے بن، اتھے جن سبھیچار (ماس کلچر) نوں آدھونک تکنیک دا پریوگ کرکے رچنا نوں پنر۔ اتپادت کر دیندی ہے۔ اجیہے کارج دی پورتنی منورنجن دے عاش دے ادھین کیتی جاندی ہے، جو بابروں دیکھن نوں سبھج پرکریا جاپدی ہے پر اصل وچ بہت ہی گنجھل دار٪ اڑاؤنی ہے۔ اس پرکریا دے ادھین منورنجن نوں بازار دیاں شکتیاں دے ادھین کر دتا جاندا ہے۔ اتھے منورنجن اک مال بن کے کلا دے اصل سبھج نوں لپت کر دیندا ہے۔ اس پرکریا دے تحت وسط توں جسورتارے تے ورتارے توں پھر وسط دا روپ دے کے ایہناں نوں نفعے دی نیتی دے تحت کھٹیا، ویچیا تے وٹیا جاندا ہے۔ “ریمنڈ ولینمز نے ‘ماس کلچر’ دا ارتھ اجیہی سبھیچارک وستو توں منیا ہے، جسنوں شریشت سبھیچار دی تلنا وچ گھٹیا کیہا جاندا ہے۔ ایہہ اجیہی رچنا ہے، جو سچیت روپ وچ جنتا وچ لوکپریتا دے لئی رچی جاندی ہے۔6

جن کلچر دے ادھین دی امریکی پدھتی تے امریکی مادھنم و شیشگ لاسویل دا گہرا پرہاو رہا ہے۔ امریکی چنتکاں دی رائے انوسار ‘جن کلچر’ دا پر مکھ آدھار جنم مادھنم ہے (ماس میڈیا) ہے، ایہہ جن سنچار دے بغیر وکست نہیں ہو سکدی۔ ‘جن کلچر’ ہمیشہ جن سنچار دے کھیتر دے روپ وچ ہی بھومکا نبھاؤندا ہے۔ “7 ماس کلچر تے پاپولر کلچر اجیہاں دو دھاراواں بن، جو الگ – الگ ہندیاں ہویاں وی اک دوجے توں نکھیڑ کے نہیں ویکھیاں جا سکدیاں۔ “ماس کلچر تے پاپولر کلچر نوں پرہاشت کرن وچ پھرینکپھورٹ سکول دا و شیش یوگدان ہے۔ کلچر نوں ادھین دا وشا 1920 وچ بنایا گیا، جد بہت سارے جرمن سدھانتکاری مارکس بورمکھیمر (Max Horkheimer) ٹی. ڈبلیو ایڈرنو (T.W Adorno)، ایرچ پھروم (Erich Fromm)، لیو لوئیتھل (Leo Lowenthal)، ہرٹ مارکیوس (Herbert Marcuse) اتے واٹلر بینجامن (Walter Benjamin) آدی جدوں ایہہ سوویت دیس توں تبدیل ہوئے تاں ایہناں نے امریکہ دے ماس کلچر دا ادھین آرنبھیا۔ ایہناں سدھانتکاریاں دے گروپ نوں ‘پھرینڈپھورٹ سکول’ وچوں جانیا جاندا ہے۔ ... پھرینکپھورٹ سکول نے 20 ویں صدی وچ ماس کلچر نوں ہیجمنی دی کنجی پروانت کیتا ہے۔ 8 ماس کلچر دے انترگت میڈیا اپنیاں شکتی شالی دھارناواں دے تحت نقلی دنیاں دی سرجنا کرکے اس نوں اجیہے کلا تمک طریقیاں نال درشک ورگ ساہمنے پیش کردا ہے کہ

جیون دے اصل ملاں اتے قدراں قیمتاں توں دھیان ہٹ کے ایہہ نقلی جیون ہی اصل پرتیت ہون لگدا ہے۔ ماس کلچر ساڈیاں پرمپراگت قلعواں نوں لگبھگ ختم ہی کر دیندی ہے، ہاں کسے نہ کسے پکھ اپر پرمپراگت قلعواں دے کجھ انشاں دی بھرمار ویکھی جا سکدی ہے، جو وستو دی وکری ہت اپنے منافعے دی نیتی دے تحت کیتی جاندی ہے۔ اچ پدھر دیاں لوک پرع قلعواں جس وچ مولکتا تے نج دی چھاپ ودھیرے بندی ہے، دے مقابلے وچ اصل تے اچ پائے دا بھلیکھا پاؤندیان وستاں تے ورتاریاں دی سرجنا کرکے ودھ توں ودھ اپبھوگک پیدا کرنا ہی اس ورتارے دا اصل منتو بندا ہے۔ جن کلچر اصل وچ نویں مادھنم دوارا ورتارے دا پندر اتپادن کردی ہے۔ ایہہ پونجیواد یگ دا کلچر ہے، جس وچ عام سدھارن لوکاں نوں ماس وچ تبدیل کر دتا گیا ہے تے اس تبدیلی پچھے سبھ توں حاوی بھومکا ریڈیو، ٹی.وی تے اچ کل انٹرنیٹ نبھاؤندا ہے۔ “پونجیواد دوارا اوت پوت اکھوتی لوکنتری اوستھا وچ بدھیجیویاں توں علاوہ ماس میڈیا اتے لوک سمپرک ادیوگ اجیہے مادھنم ہن جناں راہیں لوک من اتے نینترن کیتا جاندا ہے۔ پونجیواد ی لوکنتر کیونکہ مٹھی بھر سادھن سنپن لوکاں دی ہت پورتی دا راجکی پر بندھ ہے، اس لئی اس وچ جویں کہ اس دا سدھانتکار ایڈورڈ برنیز (Edward Bernys) کہندا ہے۔ جنتا دے وچاراں اتے عاداتاں نوں چیتن اتے بدھیمتا بھرپور طریقے نال قابو وچ رکھن دی لوڑ بندی ہے اتے اس لئی بدھی مان گھٹ گنتیاں نوں پرچارنتر دی نرنتر اتے یوجنا بدھ ورتوں کرنی چاہیدی ہے۔ پونجیواد دے انترگت اس پرچارنتر دوارا لوکاں دی سہمتی حاصل کیتی جاندی ہے اس توں علاوہ مکتی دے پریوگ راہیں وی ایہہ سہمتی پراپت کیتی جا سکدی ہے۔” 9

پوپ دے ادھین اوہ دھراواں جاں شاکھاواں نوں نردھارت کرن دی کوشش کیتی جاندی ہے، جو پاپولر کلچر دے ادھین پر بھاوی بھومکا نبھاؤندیان بن۔ پوپ دا سبندھ پھلماکن دی پدھر نال جوڑیا جاندا ہے۔ اچ ہر ویکتی نوں پوپ کلچر دی گرفت وچ ویکھیا جا سکدا ہے۔ “دوجا وشویدھ شروع ہون توں اکت سال پہلاں امریکی کلاکار اتے نرمانا “اؤرسن ویلس” نے اک ریڈیو ناٹک لکھیا، جو اک اپنیاس The War of the World دے اپر ادھارت سی۔ ویلس نے اپنیاس دے مول کتھانک وچ سنشودھن کیتے۔ ناٹک دے پرسارن دے سمیں انہونی گھٹنا واپری اتے ناٹک نوں سنن والے سینکڑے لوک ناٹک دی پھینٹسی نوں سچ سمجھ کے گھبرا کے اپنے اپنے فلیٹ توں بھجن لگے۔ مادھنم دے اتہاس وچ پوپ کلچر دے پر بھاو دی اتے جنتا وچ ایہہ پہلی گھٹنا واپری سی۔ کئی سال بعد منو وگیانیاں نے اس پھنومنے دا ادھین کرکے نشکرش کڈھیا کہ پرسار مادھنم دے پریگنڈا نال سدھارن لوک سہجے ہی پر بھاوت ہو جاندے بن۔ دھیان رہے کہ دوجے یدھ دے پہلاں ماحول وچ بے چینی، خطرہ، اسرکھیا دا بھاو سی، جسوں ریڈیو ناٹک نے ساکار کر

دتا۔ اس پرسنگ دے بعد درجنان ادھنین ہونے جس وچ پوپ سنسکرتی دے بارے وچ ایہہ سٹہ کڈھیا گیا کہ ایہہ سنسکرتی ویکتی دے اندرلے بھرم تے بے چینی دا شوشن کردی ہے۔” 10

پوپ کلچر دی، ودھی وت ڈھنگ نال شروعات سٹارٹ حال (Stuart Hall) تے پیڈی وینل (paddy whannel) دے یتناں صدقہ 1998 وچ ہونی، ایہناں دا وشیش جور پوپ میوزک انڈسٹری دوارا نوجوان اتے بھولے بھالے ورگ نوں اپنے بت لئی ورت ریاں ازاریدار کمپنیاں دی نیتی دا ادھنین کرنا سی۔ ایہہ دوویں چنتک اس گل نال سہمتی پرگٹاؤندے بن کہ پاٹھک اتے پیشکاریاں دا عام سدھارن لوکاں دوارا جو ارتھ کڈھیا جاندا ہے اس نالوں جو پروڈیوسر دوارا دتا جاندا ہے، اوہ زیادہ پر بھاوکاری بندا ہے۔” 11

رولان بارتھ جہے سترچناوادی چنتک نے پچھم وچ پاپولر ٹیکسٹ دے ادھنین دی گل کیتی تان بہت سارے مارکسوادیاں دا دھیان وی اسے پاسے ول کیندرت ہویا۔ اج پاپولر کلچر منڈی تے ادیوگ دے روپ وچ ساہمنے آ رہا ہے۔ پاپولر کلچر دے ادھنین دی پرت وچ وی ماس کلچر نوں پر بھاشت کرن والے پھریں کپھورٹ سکول دے مہان چنتکاں دی دین توں انکاری نہیں ہویا جا سکدا۔ انجھ، پوپ آرٹ دے دور دے اتین ہون دا سماں 1950 وچ یو۔ کے وچ رچرڈ ہملٹن (Richard Hamilton)، ایڈورڈو پائیولوجی (Eduardo paolozzi) اتے بور ایہناں نال جڑے ویکتیاں دوارا شروع بندا ہے۔ ایہہ اک اجیہا گروپ سی، جو پہلاں آزاد سی تے پھر اس نے اپنا سبندھ پیٹر بلیک (Peter Blake) (ڈیوڈ ہوکنے) (David Hockney) اتے امریکہ دے کلاکار ایڈی واربول کلیس (Andy warhol) کلیس اولڈنبرگ (Claes Oldenburg) اتے روئے (Roy) نال مل کے آرنہیا۔” 12 اصل وچ پوپ آرٹ دی شاکھا اچ پائے دے ماس کلچر، پردرشنکاری کلا اتے مشہوری نال سمبندھت ہے۔ اس نوں اتر آدھونکتا دے اک پر بھاوی دور وجوں سویکاریا جا سکدا ہے۔” 13

اپر دتے چنتکاں توں علاوہ، گرامسی دوارا دتا ہیجمنی (Hegemony) دا سنکلیپ جو اسنے بریٹیش کلچرل ادھنین بارے 1970 دے پہلے دہاکیاں وچ دتا پاپولر کلچر دے پندر وچار نال سمبندھت سی۔ اس ادھنین ادھین اسنے دو طریقیاں نوں اپنایا، پہلاں پاپولر کلچر دی راجنیتی بارے دوبارہ توں سوچنا اتے دوجا ہیجمنی نوں پاپولر کلچر دے ادھنین لئی اک کنجی دے طور تے پرواننا۔” 14 بریٹیش کلچرل سٹڈیز توں ملدی ہیجمنی دی پچھان پاپولر کلچر دے پندر وچار دے پرشن نوں ابھاردی ہونی دو مضبوط دھراں دے سبندھاں دی گل کردی ہے، ایہناں دو پرمپراواں وچ پہلی پرمپرا پاپولر کلچر نوں پاپولر انڈسٹری دے روپ وچ ستھاپت کردی ہے تے اجیہے کلچرل انڈسٹری دے سنکلیپ وچ لاپھ تے نفعے دی نیتی ودمان ہے، جو کہ پھریں کپھورٹ سکول دے

چنتکاں دا پاپولر کلچر سبندھی نجی بیان ہے دوجی پرمپرا دے ادھین کلچر دی کارج شیلتا وچ جو بیٹھلے پدھر توں اتے آؤن دا سلسلہ، جس وچ منیا ہویا تے سویکاریا folk (لوک) پھوک، کم - قاضی کلاس اتے بہو۔ سبھیچار دے ناں تے کلچر نوں سامراجی کلچرل انڈسٹری دوارا پیش کیتا جاندا ہے۔ گرامسی نے پاپولر کلچر نوں اجہیاں طاقت وچوں سویکاریا ہے جتھے لوک سبھیچار دی مدد نال کوں کلچرل انڈسٹری نوں فائدہ پہنچدا ہے؟ “کلچر انڈسٹری اجیہی شاکھا ہے، جس نوں ویونتن تے سمجھن دا سہرا وی پھریں کپھورٹ سکول دے سر جاندا ہے۔ ہور مکھیمر اتے ایڈرنو نے (1972) The Dialectic of Enlightenment وچ ماس کلچر دی پیداوار سبندھی اشارہ کردے کیہا ہے، ایہہ انتر ورو دھی شبد وکست پونجیواد دے اچ پدھری سنداں، وویک شیل اتے افسر شاہی سماج وں اشارہ کردا ہے۔” 15

پاپولر کلچر نے ہی اج کرتا تے بھوگک وچ پیدا بندی وتھ نوں لگبھگ ختم کر دتا ہے۔ اج کرتا ہی بھوگک دی بھومکا وی نبھا رہا ہے۔ جس کرکے جیون شیلی وچ بھاری پرورتن آیا ہے۔ پاپولر کلچر نوں اجو کے سمیں کلچرل سٹڈیج دے پرسنگ وچ رکھ کے ادھین دا چوکھٹا تیار کیتا جاندا ہے۔ ایڈورڈ ایس۔ حرمن اتے رابرٹ ڈبلیو دی میکچیسنے دے حوالے نال کمڈ شرما لکھدے بن: “میڈیا دے وشو پنڈ اتے وشال چرتہ دے کارن پاپولر کلچر پرتھوی دے ہر بھاگ وچ پہنچ گیا ہے۔ اس دی سرو ویاپی بھومکا وبھن دیسا دے لوکاں دے وچکار سمپرک بناؤندی ہے اتے اک ویشوک سنسکرتی دا پرچار کردی ہے... اس طرحاں نال وبھن سنسکرتیاں دے وچکار اک صحیح سمجھ وکست بندی ہے۔” 16

پاپولر کلچر نوں بہتے ودوان لوکپری سبھیچار دے روپ وچ پر بھاشت کردے بن۔ آکسفورڈ ڈکشنری دے انوسار “لوک پراء تے پاپولر اوہ ہے جو عام ویکتی نال سمبندھت ہووے، جس نوں عام آدمی بناوے، اوہی لاگو کرے، عام لوکاں دوارا سلابیا، سویکاریا اتے آدیوگ دا نام ہی پاپولر ہے۔” 17 اس پر بھاشا وچ اس پاپولر تا دی گل کیتی گئی ہے، جو منڈی دیاں نیتیاں دے پر بھاو توں بچی ہوئی ہے۔ پاپولر کلچر اجیہا بہو پساری پر پنچ ہے، جس دے تحت سدھارن پدھر تے ایہہ نرنا کیتا جاندا ہے کہ لوکاں نے کی خریدنا ہے؟ کس طرحاں دے کپڑے پہننے ہن؟ کوں اپنا وبلا سماں سوادلا بناؤنا ہے؟ تے کوں اپنے آپ نوں ماس سوسائٹی دا حصہ بناؤنا ہے؟

سن 1976 وچ میڈیا دے وشیشگان سین ڈیگو (San Diego)، ڈاکٹر۔ جیپھری کرچ (Jeffrey Kirch) اتے سوسین پولوک (Susan Pollock) نے پاپولر کلچر دا ادھین کرن والے بہت سارے چنتکاں نال گل بات کیتی، جنان وچ پرو۔ مارشل میکلبان (Marshall McLuhan)، رسل نی (Russel Nye)، جوسپ آرپیڈ (Joseph Arpad) آرتھر عصا برگر (Arther Asa)

(Berger) اتے ہور انیکاں شامل بن۔ ایہناں وچوں بہت گنتی نے ایہہ سویکاریا کہ پاپولر کلچر دی جڑھ لوک سبھیچار وچ بے پر ایہہ پرگٹ بون ویلے ماس سوسائٹی دا حصہ بن کے ساہمنے آوندا ہے۔ پاپولر کلچر نرنتر چلن والی اک اجیہے ڈائنامک پرکریا ہے، جس نوں اپنا کے لوک اپنی زندگی دے وطیرے تے وبار نوں بدلدے بن۔ بہتی وار گائک جان میڈیا و شیشنگ پوپ جان پاپولر نوں الگ الگ ارتھان وچ سویکار دے بن۔

ماس کلچر اتے پاپولر کلچر دا سبندھ اجیہی شرینی نال ہندا ہے جو پونجی دے ذریعے اپنے مال دے اپبھوگک پیدا کردی ہے۔ اجہیاں ازاریدار شرینیاں نوں Elite اچ وِرگ دی سنگیا دتی جاندی ہے، جو اپنے ہتاں دی خاطر پونجیواد نوں بڑاوا دیندے بن۔ بلیکول ڈکشنری آف سوشالوجی وچ Elite نوں اس طرحاں پرہاشت کیتا گیا ہے۔ ‘سماجک سرنچنا وچ Elite اک اجیہا سماجک گروپ ہے، جسنے پرہوسنا دی اپادھی حاصل کیتی ہونی ہے۔ 18 اجیہی ستاشیل دھر دے قابض ہون دی پرتندھتا نوں قبولدا ہویا نوم چومسکی اس نوں پونجیوادی سماج نال جوڑدیا ہویا لکھدا ہے: ‘پونجیوادی سماج سوچنا دے کھلے پرسار بدھیجیویاں نوں آزادی اتے وچار پرگٹاؤن دی کھل دے اولھے سرکاری پرچارتنتر تے ماس میڈیا دی ورتوں راہیں ستا سپن دھراں دے وچاراں دا ات لکھے ڈھنگ نال پرچار کردا ہے۔ اس نوں پچھاننا ہور وی اوکھا ہے۔ چومسکی انوسار واجب لوکتنتر وچ لوکاں دی سرگرم بھیالی اتے واستوک سہمتی دی ضرورت ہے تاں جو ایہہ لوکاں دیاں سنتنر اچھوان اتے سرجناتمک سمبھاونواں دا ترجمان ہووے۔ اس دے مقابلے پونجیوادی لوکتنتر پرچار اتے شکتی دی ورتوں کارن اک دمن دا پر بندھ بی ہے، جس وچ لوکاں دی سہمتی محض اک بھلاوا ہے۔ 19

سو کیہا جا سکدا ہے کہ ماس کلچر، پاپولر کلچر دی اودھارنا بیٹھ پونجیوادی Elite/اچ وِرگ دوارا اتپادن دی چڑت نوں خپت سبھیچار ادھین رکھ کے وچاریا جاندا ہے۔ پراپت سبھیچار ادھین وستاں دے اتپادن دی نیتی توں بعد وستواں نال جڑے اچ وِرگی لوک جو اوہناں وستاں دا ورتارا دے ذریعے اپنیاں لوڑاں دی پورتی ہت جو پراپیگنڈا کردے بن، اوہ زیادہ مہتوپورن ہے۔

1. Johnson Allan G 2nd Edition, Atlantic Publisher, USA, 2005 ,p.48.
2. ایس. ایس. امول، پنجابی سبھیچار دی روپ-ریکھا، دھنپت رائے پبلیشرز، دلی، 1969، پنه. 2
3. Terry Eagleton, The Idea of culture, Blackwell Publishers, Inc. Maldev, Massachusetts, USA 2010, p.45
4. Harnold B.Barclay, Culture The Human way, Western Publishers, Stn-B, Calgory,Canada,1986, p.18
5. Denis Mc Quail, Mass Communications theory, Sage Publishers,London,1983,P .35
- 6 جگدیشور چترویدی، جن مادھنم اور ماس کلچر، سارنش پرکاشن، دریاگنج، نویں دلی، 1996، پنه 6
47
7. اوبی.پنه 47
8. David Beer, The Media and Popular Culture, 2014, p.64
9. ڈاکٹر.سر جیت سنگھ، 'نوم چمسکی' سمدرشى، سمپا.ستندر سنگھ نور، پنجابی اکادمی دلی، صدر
تھانا روڈ، نویں دلی، 2001، پنه 95
10. چترویدی، ٹیلیوین، سنسکرتی اور راجنیتی، انامکا پبلیشرز، دریا گنج نویں دلی، 2004، پنه. 99
11. John Storey, Cultural studies and the study of popular Culture, Edinburgh University Press, Edinburgh,1996, P.116
12. Peter Brooker, A Glossary of cultural Theory, 2nd Edition , Oxford university Press, New York,2003,p.194
13. ibid, P. 4
14. John Storey, Cultural studies and the study of popular Culture, Edinburgh University Press, Edinburgh,1996,P.4

15. Key Concepts in Cultural Theory, (Ed by Andrew Edgar and Peter Sedgwick), Routledge Taylor & Francis Group, London and New York,2004, p. 103

بھومنڈلیکرن اور میڈیا، گرنٹھ اکادمی، نویں دلی، 2003، پنه. 16. 16

17.Oxford Dictionary, Volume -12(ed by R.W.Burchfield) Clarendon Press, Oxford,1989.

18. The Blackwell Dictionary of Sociology, 2nd Edition, Atlantic Publishers, USA, 2005, P.101

ڈاکٹر. سرجیت سنگھ، 'نوم چومسکی'، سمدرشى، سمپا. ستندر سنگھ نور، پنجابی اکادمی. 19. دلی، صدر تھانا روڈ، نویں دلی، 2001، پنه 96.

چیرمین دے ڈیسک توں پتر

سنیل بھائیادوارا پی. ایچ. ڈی



پنجاب دی ونڈ لئی کون ذمہ وار ہے؟

چھوٹی یادداشت اتے اپ-مہاندیپ بھارتی من دے ولکھن انمنکھی منوگیان دا معاملہ۔

گجراں والہ وچ اک مسلمان عورت دی گھریلو نوکر ساڈے گھر دی نوکر نہیں سی۔ اس دا پریوار میری دادی دی دریا۔ دلی کارن گزارا کر رہا سی۔ میرے دادا جی اپنی آمدن وچوں دس روپے مہیناوار اپنی پنتی نوں پاکیٹ منی دیندے سن۔ کسے نوں وی ایہہ پچھن دی اجازت نہیں سی کہ اوہ کتھے خرچ کر رہی ہے۔

جس پل اس نوں مہیناوار پیسے ملے، 'جینی' (اسدا اصلی نام زینب سی پر اسیں اس نوں ماسی کہندے سی) ناں دی گھریلو سہانک نے اس نوں اپنے بچیاں دی پڑھائی لئی فیس لئی دو روپے قرضہ دین لئی کہا۔ اس نے بناں پچھ گچھ کیتے رقم سونپ دتی۔ اک گوانڈھی نے اٹھ آنے منگے، "بھابی! اٹھ آنے دیویاں ٹوڈے بال ست لا کے آ گیا، ملہم پٹی کرا نی۔ جیووں آگے میں دے ڈانگا۔ اک ہور چاچا مولا بخش سی جسدا کم میری سہانکا دیاں روزانہ لوڑاں نوں پورا کرنا سی۔ دادا جی دا کم اسنے میری دادی توں پنج روپے قرضہ منگیا سی اتے اوہ دونوں دی ماڑی آرتھک ستھتی سی جس نے اوہناں نوں واپس کرن دی اجازت نہیں دتی۔

اک دن میرے پتا نے اپنی ماں نوں پچھیا، "کی تسیں کدے اوہناں توں اپنے قرضے دی رقم واپس پراپت کیتی ہے؟ اس نے کہا، "مڑے بندے ہیں، سدا فرض بن دا عنہ دی دھیک جھک دیکھ بھل کرنا، کی ہوا نہیں دیہہ سک دے۔

ایہہ ابھياس میرے دادا جی دے دھیان وچ لیاندا گیا اتے اوہناں نے اجیہی پرتھا بارے پچھیا۔ "کی ساہکڑی کھولی ہوئی"

میری دادی نے اس طرحاں جواب دتا کہ اسدا سوہرا اتے پتی دوویں حیران رہ گئے۔ “میں لاج پالن دے لاگی

میرے ٹھوٹے پہرے رہن ڈے”

اسدا جواب سن کے اوہ حیران رہ گئے اتے ترنت مہیناوار رقم دس توں ودھا کے پچی کر دتی گئی۔ اک دن مولا بخش رات نوں بہت پریشان من وچ آیا اتے دروازہ کھڑکایا۔ میرے دادا جی نے دروازہ کھولہدے ہی رونا شروع کر دتا اتے دسیا کہ اس دے پتر نوں تیز بخار ہے۔ میرے دادا جی اک پل برباد کیتے بناں اپنے گھر چلے گئے اتے اپنے وڈے پتر نوں اسدی دیکھ بھال لئی اک ستھانک پرسدھ ڈاکٹر دا پر بندھ کرن لئی کیہا۔ میری دادی وی پریشان ہو گئی اتے پرار تھنا کرن لگی۔ ڈاکٹر نے مریض دے آلے-دوآلے دے لوکاں نوں دسیا کہ اوہ آخری پڑاے تے ہے۔ اس دے بچن سچ ہوئے اتے سویر دے سمیں تک اسدی موت ہو گئی۔ دادا جی نے اس دے انتم سنسکار لئی سارے پر بندھ کیتے۔

جہڑا وی مولا بخش دے پتر دی موت بارے پچھ رہا سی، دادی کہہ رہی سی، “نکا جایا تپ آیا تیرا منڈا ہتھو چل گیا۔” اسدی سماپتی لائن سی “آئے آپ سی تیپ دا بہنا بن گیا۔”

میرے پتا جی جوان سن اتے مولا دے پتر دی موت توں بعد اوہناں نے کھانا لین توں انکار کر دتا۔ پھر، پتا دی دادی نے کہانی سنا کے گھر دے اداس ماحول نوں بدلن دی پوری کوشش کیتی۔ “ایک وار یم دینے بندے کہاں دے۔ اسی جیٹھ جانے پران لین لائی، سان لوکی دھیک طراح پیش نہ آنوندا تے، گالا کڈ نیا شور کر دے دے دے۔ تڑ ر ب نے کہیا اج دے بڈ توونو کوئی کج نہیں کہے گا۔ پہلے مکھ کرن بیجن گا پھیر توسی جانا۔ لوکی کرن ن کہاں تے تس آرام نال آ جانا۔

میرے پتا جی 14 سال دی عمر وچ 1947 وچ پاکستان بنن توں بعد کھیڈ دے میدان وچ اپنے بچپن دے دوستاں نال کھیڈ رہے سن اتے اچانک اوہناں دے آس-پاس دے لوک اوہناں نوں مارن لئی آ رہے سن۔ اس نے نیڑے دے ہائیویء توں پھلاں دا اک ٹرک لنگھدا دیکھیا اتے جنی تیزی نال اس دے دوستاں نے اس دا پچھا کیتا، بھجیا۔ اسنے کسے طرحاں ٹرک دی سواری کیتی اتے ڈرائیور دیالو سی اسنے اپنے ٹرک وچ سوار ہون تے کوئی اعتراض نہیں کیتا۔

اسنے اسنوں سوچت کیتا پتر! تہاڈی بھارت سرحد آ گئی ہے۔ میرے پتا جی ڈردے مارے بیٹھاں اترے اتے سکھ ڈرائیور نے سوال کیتا کہ “تیز ہتھیار پھڑے ہوئے لوک تہانوں کیوں مارنا چاہندے ہن؟ میرے پتا جی کوئی جواب نہیں دے رہے سن کہ نکر اتے بشرٹ پہنے کھڑے سن، جیب وچ پیسے

نہیں سن سوچ رہے سن کہ کتھے جاواں؟ اپنے پریوار نوں کویں سوچت کریئے؟ اس دے ٹکانے بارے میں بھارت اتے پاکستان دی منگ نہیں کیتی سی، جو کہ میرے نزدیکی لئی اس دا من خالی نہیں سی اتے نہ ہی کسے لئی دشمنی سی اتے اس دا چہرہ پاکستان ولّ سی اس دے اتیت دے کوڑے تڑبیاں نے اس نوں بھارت ولّ ودھایا جو اس کول اکّ ہی وکلپ سی، اس نوں یاد آیا کہ موت توں پہلاں موت نیڑے سی پر کوئی کارن نہیں سی میری بے وقتی موت پہلاں میری موت دا کوئی نہ کوئی کارن ضرور ہووے گا۔ اوہ اپنی زندگی وچّ بنان کسے وچار دے اگے ودھیا۔ اوہ 60 سال دا ہو گیا اتے 1948 وچّ بھارت پرواس توں بعد اکّ سرکاری نوکری توں سیوامکت ہویا اتے بلاتکار دے قتل اتے 25 لکھ پنجابی لوکاں دے قتل دی بے رحمی دا گواہ بنیا۔ اج تکّ کسے نے وی اجیہے قتل عام لئی کسے نوں دوشی نہیں ٹھہرایا۔ کسے وی سیاسی دھر نوں دوشی نہیں ٹھہرایا گیا اتے اوہناں نوں اوبی سنمان ملیا جو ونڈ توں پہلاں اوہناں نوں ملیا سی۔ اتھوں تکّ کہ قومی آگؤ وی اپیل لئی قتل عام دوران پنجاب نہیں آئے۔ اج تکّ کسے نوں دوشی نہیں ٹھہرایا گیا۔ اوہ بڑبڑایا:

واجہہ اے با-رنگی

اے گلزار کابو ن کابو ..

کون بے کتنا گناگر

کابو ن کابو ..

اوہ پہلاں 1943 دے بنگال دے اکال دی خبر توں دکھی سی جو پنجاب وچّ گھم رہا سی اتے اوہ بنگال اتے دکھنی بھارت وچّ اکال دا کارن نہیں لبھ سکیا جتھے 50 لکھ توں ودھ لوک بھکھمری کارن مر گئے سن۔ حیران کرن والی گلّ ایہہ بے کہ بند پئے اناج گوداماں دے ساہمنے لوکاں دی موت ہو گئی۔ اوہناں نے مرن نوں ترجیح دتی پر تالا توڑ کے لٹن دی ہمت نہیں کیتی۔ ایہہ لائل پور۔٪ اناج منڈی سی جس نے بنگال دے نیتاواں دی منکھی آدھار 'تے اپیل توں بعد بنگال دے اکال دیاں چنوتیاں دا ساہمنا کرن لئی کنک اتے چولان نال بھریاں 50 بوگیاں دیاں بہت ساریاں گڈیاں بھیجیاں۔

اس سمیں اپنی وڈی منکھ دوارا بنائی گئی تراسدی لئی کسے نوں دوشی نہیں ٹھہرایا گیا سی اتے زندگی عام وانگ ہو گئی سی کیونکہ کجھ نہیں ہویا سی۔ بنگال دے وڈے اناج وپاری، برطانوی پرشاسن اتے اس سمیں دے ساڈے راشٹری نیتا بنان کسے دوش دے گندھلے سن اتے زندگی دا آندد مان رہے سن جویں کہ کجھ وی گمبھیر نہیں ہویا سی۔

میں سال 2021 وچ کورونا وچ 5 ملین توں ودھ موتاں نوں دیکھیا اتے کسے وی سیاسی پارٹیاں نوں دوشی نہیں ٹھہرایا گیا۔ ایہہ سکھری لیڈرشپ ہے جس نے پڑھے-لکھے ناگرکاں نوں کورونا توں سرکھیا لئی تھالی اتے کپ کھان دی بینتی کیتی ہے۔ ایہہ مورکھتا دی سکھری اتے کسے وی ناگرک نوں اپنے نیڑلیاں دی موت نوں بھلن دی اپنی چھوٹی یاد کوں بو سکدی ہے؟ بھارتی من دا اکت ولکھن انمنکھی منوگیان۔

سال 2014 وچ میرے پتا دی موت ہو گئی سی پر اوہ اس گنجھل دار٪ سوال نوں حل نہیں کر سکے کہ ونڈ لئی کس نوں ذمہ وار ٹھہرایا جاوے جس نے اوہناں دی زندگی نوں کھرکن وچ بدل دتا سی۔ مانوتا دے اتہاس وچ پنجاب ونڈ دا سبھ توں وڈا دکھانت صرف بودھک وچار-وٹاندرے لئی ہی رہ گیا سی اتے پیڑتاں نوں اپنی ہوند دے سنگھرش نال اگے تورن لئی چھڈ دتا گیا سی۔

بریتیش مانسکتا والے اکادمیشنناں نے بھارتیاں نوں چھڈن ویلے مالک دے ہتھوں آزادی دی منگ لئی غلاماں نوں سزا دین دی اپنی بنائی گئی گھناؤنی یوجنا لئی شک دے سارے لاپھ دتے۔ اوہناں نے بندواں، سکھاں اتے مسلماتاں دے وکھو-وکھرے پاتراں دے مناں وچ اوہناں دے سبھیچارک وکھریویاں توں لے کے دھارمک ریتی-رواجاں تک راج-پرایوجت افواہاں نوں اس پدھر تک پھیلا کے اچی نفرت نوں بھڑکاؤن لئی اس پدھر تک پٹیا جتھے دوجے دھرماں دے مرداں نوں بے رحم روپ وچ ختم کیتا گیا سی۔ کی مارے گئے بندے دا کوئی بور نقصان کردا ہے؟ جی ہاں، اوہناں نے لاشاں دی پرواہ نہ کرکے اتے اوہناں نوں سڑن دے کے اس دا پردرشن کیتا۔ اوہناں نوں آس-پاس دے لوکاں ولوں سمنانجنک ودانگی وی نہیں ملی۔

بریتیش دوارا ریلوے سٹیشنناں وچ مسلمان پانی اتے بندو پانی دی ورتوں کرن دا وچار وکھو-کھ بھائیچاریاں وچ نفرت نوں اس اچانی تک پہنچا دیوگا جسدی بھوکھ وچ کسے نے کلپنا وی نہیں کیتی سی۔ اس نے دھارمک انویانیاں دوارا منکھی انگاں نوں کٹن، کٹن اتے قتل کرن دا انتم ٹیچا ثابت کیتا۔

موکھک اتہاس وچ بہت ساریاں ادابرناں بن جتھے دوجے دھرماں دے لوک اپنیاں جاناں دی قیمت 'تے وکھو-کھ دھرماں دے لوکاں دی جان بچاؤن لئی اگے آئے۔

جے تسین ادھروں-ادھروں دھاگے چکن دی کوشش کردے ہو تاں تسین گنجھل دار٪ نتیجے محسوس کروگے جتھے کوئی وی اجیہی تراسدی لئی ذمہ وار نہیں لگدا۔ ونڈ اتے اس توں بعد قتل عام دی اس اصلیت توں کوئی وی انکار نہیں کر سکدا جو سندھو سبھیتاواں دے دناں توں پر تیبمبت پنجابی سبھیچار دی بھاوننا دے بالکل الٹ سی۔

ساڈی لیڈرشپ اپنٹ، اسمرتھ، بھولے-بھالے سی، اتے سبھ توں ودھ، کدے وی آزاد-بھاوی پر نمر نہیں سی جوین کہ غلام مالک نال کردا ہے۔ بریٹیش مانسکتا اتے اتہاس ساڈے نیتاواں نوں دلیری دے روپ وچ نہیں درساؤندے ہن۔ پھر وی بریٹیش لوکاں نال اوہناں دا وطیرہ شکی ہے۔ ایہہ اوہناں ساہمنے ہتھ جوڑ کے کھڑے ہون دا پرہاؤ دندا ہے جوین ساڈے نیتاواں نوں محسوس ہندا ہے کہ 'ساڈے مالکاں نے سانوں مغلان اتے انگریزاں دی 1000 سالان دی غلامی توں آزاد کروا کے مہان فرض نبھایا ہے!'

لوک جگیرو طبقے توں اک نوین جمہوریت پر نالی وچ ہون دے احساس دا آند مان رہے سن۔ اس تبدیلی نے ستھانک پینڈواں اتے اپنی پکڑ گواؤن اتے اتشابی عام لوکاں لئی سماجک سمنان دے ڈروں جگیرو دے وشیش ادھیکار پراپت ورگ توں ہنسا نوں سدا دتا۔ جیون دے ہر ورگ دے لوک اس نوں اپنی بہادری دا پردرشن کرن لئی دولت لٹن دا جیون بھر موقع سمجھدے سن۔ اس طرحاں دیاں گتیودھیاں وچ شامل ہون لئی اوہناں دی راجنیتک وچاردھارا دے لوکاں نال راج دوارا سپانسر کیتی ہنسا سی۔ کجھ لوکاں نے بٹوارے دے ظلم بیٹھ اپنے انک نیٹائے۔

ساڈے نیتاواں نے دیش دی ونڈ ہون 'تے ہنسا دا اندازہ لگایا اتے ڈریا۔ ایہہ سچ ہویا اتے ایہہ نسلی صفائی لئی ورتے گئے راج اتے دھارمک سنگٹھناں دوارا سپانسر کیتے گئے سن۔

ونڈ دو شخصیتاں دے ٹکراء دا نتیجہ سی جو کہ ہندواں جاں مغلان دوارا کسے سمیں دے پچھلے راج دا اتہاس سی۔ کی ہندواں سکھاں اتے مسلمانان دی دھارمک وچار پرکریا؟

میرے پتا جی مینوں ہمیشہ کہندے سن کہ "جہڑا دھرم اپنی پرارتھنا وچ ڈھولک اتے ہارمونیم دے سازاں دی ورتوں کردا ہے، اوہ اپنا ظالم کوین ہو سکدا ہے کہ اک دوجے نوں مارن توں وی جھجکنا سنبھو نہیں سی؟ کی ایہہ اک دوجے توں اسرکھیا دے ڈر توں دھرماں دے دبدبے دا کم سی؟ ونڈ ویلے پنجاب دے ہندواں، مسلمانان اتے سکھاں دا سنیکت سبھیچار کیوں گواچ گیا سی، اس دا کوئی جواب نہیں سی، ہر کسے دے من نوں پرہاوت کرن لئی افواہاں سن، اتے اوہ اس دے ویاپک روپ نوں سمجھ نہیں سکدے سن؟ ونڈ دیاں منگاں دے نتیجے دی کامنا کیتی (بریٹیش) ماسٹر نے ونڈ دے ہر کھڈاری نوں پھساؤن وچ سفلتا پراپت کیتی اتے منکھتا دے سبھ توں ظالم اتہاس نوں لکھن لئی ذمہ وار ہر کھڈاری دا چتر بنایا۔

میرے پتا جی نے ہر وار سوال کیتا اتے ہندو، سکھ اتے مسلمان کارکاں نوں ونڈ لئی ذمہ وار ہون لئی شک دا لابلہ دے کے سٹہ کڈھیا۔ اوہ کہندا ہے جیکر بے رحمی اک کارک ہے تاں کوئی وی بھائی چارا گھٹ نہیں سی اتے ایہہ ثابت کرن دی دوڑ سی کہ میں ظالم ہو سکدا ہاں۔ دوجے پاسے ہندو

پریواراں نے پنڈ چھٹن دا فیصلہ کیتا، اس پنڈ دا ہر مسلمان-سید، آرائی اتے ملک اوہناں نوں ہتھ جوڑ کے وداع کرن لئی ریلوے سٹیشن 'تے آیا، کسے جتھے بندک سہائتا بیٹھ ایہہ بینتی کرن لئی نہیں کہ 'نہ جاؤ! اسیں تہاڈی رکھیا کرانگے'۔

میں سوچیا کہ میرے پتا جو کہ ونڈ دا شکار سن، اتے ونڈ دے پیڑت سن، اس رہس نوں حل نہیں کر سکدے سن کہ ونڈ لئی کون ذمہ وار سی۔ مینوں بھاوناتمک کارکاں نوں شامل کیتے بناں اتے شامل کھڈاریاں دی بھومکا دے زبانی اتہاس دا وشلیشن کیتے بناں ایہہ کرنا چاہیدا ہے۔

بریتیش: بریتیش شروعات نمر سی۔ اوہ وپارک وپار لئی بھارت وچ اکے اجیہے جہاز وچ آنے سن جو وپار دی اجازت لین لئی مغل راج دوران دو سو توں ودھ وپاریاں نوں نہیں لجا سکدا سی۔ اوہناں نے محسوس کیتا کہ بھارت دے امیر قدرتی سروت وپار کرکے منافع کماؤن وچ مدد کر سکدے ہن۔ اوہناں نے پایا کہ اکے شاسک وجوں وستھار ضروری ہے۔ اوہناں دے چلاک منان نے اپنیاں چلاک نیتیاں اتے چالاں نال وپاریاں توں لے کے اکے توں بعد اکے راجے نوں پھڑن تک اپنی بھومکا دا وستھار کیتا۔ اوہناں کول کوئی فوج نہیں سی پر اوہناں نے پلاسی دی جنگ جت لئی جس نے اکے بریتیش کمپنی دی ستھاپنا دا کارن وپاریاں وجوں نہیں سگوں اکے سیاسی طاقت دے کھڈاری وجوں ثابت کیتا۔ اوہناں دی چلاک نمر چال فیس وصول کے اپنے دشمنان نوں براؤن وچ دوجیاں دی مدد کرکے وستھار نال شروع ہوئی۔ اکے وار دیش دے ہر حصے وچ ستھاپت پر آدواسیاں دے ورودھ دا ساہمنہ کرنا پیا جتھے بریتیش کمپنیاں نے اوہناں دے قدرتی سروتاں دا بے رحمی نال شوشن کیتا۔ ایہہ 1857 دے ودروہ توں پہلاں بریتیش کمپنیاں دے ورودھ پہلی آزادی اندولن دی لڑائی دا کارن بنیا۔ وکھو وکھ راجاں دے راجیاں نوں ایہہ محسوس کرن وچ بہت دیر ہو گئی سی کہ اوہ اپنے نیم گوا رہے ہن۔ اوہ انگریزاں نال ہتھ ملا کے لڑے پر بری طرحاں اسپہل رہے۔

اوہناں نے اپنے ہتاں دی راکھی لئی اینگلو انڈیا دے دہاکیاں دے نیماں، عیسائیاں اتے سمان سوچ والے لوکاں نوں اپنی سکھیا پرنائی وچ اکے بپھر بنایا۔

اوہناں نے سرکھیت راہ لئی ستا دے تبادلے لئی اس دیش نوں چھٹن سمیں جانجھ کے ہنسا کیتی۔ اس نوں 'پاڑو اتے راج کرو' دے نال راج کردے سمیں 'چھڈو اتے ونڈو' وجوں گھوشت کیتا گیا سی اتے 'پاڑو اتے جتو' دوارا اپنا راج ستھاپت کرو۔ اوہناں نے 1905 وچ بنگال دی ونڈ دا تجربہ کیتا اتے محسوس کیتا کہ ہندو-مسلم ایکتا والی کانگرس ہی اس دا ورودھ کرن والی اکے وڈی طاقت سی۔ اوہناں نے ایکتا نوں کمزور کرن لئی سال 1906 وچ ڈھاکا وچ مسلم لیگ بنا کے مسلمانان دی ستھاپنا وچ مدد کیتی اتے اس دا رنگ 1920 وچ کانگرس چھٹن توں بعد جناح وچ شامل ہون نال 'کانگرس

نوں ہندو پارٹی قرار دے کے پوری طرحاں بدل گیا اتے اس وچ مسلماناں دے ہتّ سرکھیت نہیں ہن۔
 ..! انگریزاں والے مسلماناں نوں خوشحال بنا کے مانیا اتے ترقی دتی۔ اس نویں چال نے کانگریس
 دے ہندواں وچ ونڈ وچ بھومکا نبھائی جس نے آرئیسٹیس اتے ہندو مہاسبھا دے ادھین انگریزاں دا
 ساتھ دین لئی اک سموہ نوں وکھ کر دتا۔ اوہ سوچدے سن کہ ہندواں نوں خوش حالی توں مسلماناں
 دی انگریزاں دی نیڑتا توں پچھے نہیں رہنا چاہیدا۔ سال 1909 پنجاب وچ انگریزاں لئی اک اوکھا
 سماں سی کیونکہ چاچا اجیت سنگھ دی اگوائی وچ کسان اندولن جتھے ہندو مسلماناں نے کھیتی
 قنونان وروده اکٹھے ہو کے لڑائی لڑی سی۔ اوہ غدر لہر توں ڈردے سن جو انگریزاں وروده بغاوت
 کرکے پنجاب وچ زمینی پدھر 'تے زور پھڑ رہی سی۔

اوبناں نوں دوش نہیں دتا گیا کہ اوبناں نے بھارت نال کی کیتا اتے اوبناں نوں کوئی نقصان پہنچائے
 بناں چھڈ دتا۔

برٹین نے اجیہے وڈے دیش وچ کئی راجاں نوں ملا کے امریکہ دے گٹھن دی اجازت دین دی غلطی
 کیتی جو وشو راجنیتی اتے حاوی ہون لگ پیا۔ بریٹیش سامراج دے آرتھک دبدبے نوں ختم کرن لئی
 امریکی فوج دے ہتھوں برٹین نوں بہت نقصان بویا۔ انگریز اس کھیتر وچ اپنے دبدبے دی رکھیا لئی
 وڈے راجاں نوں چھوٹے دیشاں وچ ونڈن دے ہتّ وچ سن۔ اوبناں نے نویں شاسن سنیکت راج امریکہ
 دے وشال دیش پکھ دی قدر نہیں کیتی اتے ایہہ اوبناں دے جان توں پہلاں ونڈن دے من وچ سن۔

دوجا وشو یدھ ساڈی قسمت نوں گھڑن دا کارک سی اتے بھارتی سینکاں، خاص کرکے پنجابی سکھاں
 اتے مسلماناں دی بھومکا اک کارک سی جس نے برطانیہ نوں جتن وچ مدد کیتی سی۔

انگریز سرکار کوشش کر رہی سی 0 اک مسیحا ستھاپت کرو جو لوکتنتری سنسار وچ ترقی لئی
 آدھونک پچھمی وگیانک وچاراں لئی آیا سی۔ جلیانوالا باغ اتے شید بھگت سنگھ دی پھانسی دے
 سمیں کانگریس نے اس نوں غیر-جمہوری سی اتے کدے وی آزادی نال جوڑیا نہیں سی۔ ایہہ گجراں
 والہ بی سی جو سکھ سامراج دے پتن توں بعد اک غلام سی پر سکھیا دا کیندر اتے دھارمک کیندر
 بن گیا اتے بھیت نوں بریٹیش رائل ایئر فورس دوارا گولیباری کرکے آزادی دی لہر نال ستھاپت سو
 توں ودھ لوکاں نوں مار دتا گیا۔

مسلم لیگ: اوہ انگریزاں دی سرپرستی دا آند مان رہے سن اتے آزادی دی منگ کرن لئی اک وی
 آگو نوں جیل نہیں بھجیا گیا سی۔ محمد جناح ورودهی شخصیت والا اتے بھوکھ دی درشتی توں ربت
 آدمی سی۔ اوہ قنونان توں علاوہ بور کتاباں وچ چنگی طرحاں پڑھیا نہیں سی۔ ہندواں وچ ایہہ پرسدھ
 سی کہ جناح دا اکو اک پلس پوائنٹ سی میٹرک اتے قانون وچ اک سال دا ڈپلوما پاس کرن توں بعد

یورپین دکھ اتے انگریزی وچ روانگی۔ اوہ مہارانی وکٹوریا دی بریٹیش عدالت وچ نواباں دے قانونی کیساں دی نمائندگی کر کے امیر بن گیا۔ قانون دے اس دے سیمت گیان نے ستا دے تبادلے دے سمیں گل بات وچ مدد کیتی پر دیش نوں کسے لوڑیندی دشا ولّ لجان لئی کوئی بلو پرنٹ اس کول نہیں سی۔ اوہ 650 سالوں توں بھارت اتے راج کرن والے مغل لئی پرانیاں یاداں لے رہے سن اتے ایہہ سویکار کرن توں انکار کر رہے سن کہ کویں اوہناں دے غلام ہندواں دوارا اوہناں نوں حکم دتا گیا سی۔ مدھ پرانت دے مسلمان انگریزاں دے راج ویلے ہندواں دے خطرے بیٹھ رہ رہے سن پر پنجاب دے مسلماناں وانگ کجھ وی نہیں سی۔ کیندری پرانت دے مسلماناں نے مسلم لیگ دے پلیٹ فارم بیٹھ پاکستان بناؤن دی منگ کیتی اتے پاکستان بنن توں بعد ہجرت نہیں کیتی۔ جتھے پنجاب دے مسلماناں نے کدے منگ نہیں کیتی پر ہندواں اتے سکھاں نے اوہناں دے ہتھوں دکھ جھلے۔ پنجاب بے لوڑی ونڈ دا گواہ رہا۔

مسلم لیگ نے انگریزاں دے جان توں بعد مغل راج دی واپسی دا ماحول پیدا کیتا، مسلماناں دے مناں وچ ایہہ سنبھو ہے۔ خطے وچ جمہوریت دی شروعات نے بھارت اتے راج نہ کرن دے اوہناں دے سپنیاں نوں چکناچور کر دتا کیونکہ گنتی دی گھاٹ اتے بہو گنتی ہندواں اتے سکھاں دوارا مانی گئی سی۔ اوہناں نے راج نوں مسلم بہو گنتی آبادی توں وکھ کرن دی اپنی منگ نوں سیمت کر دتا۔

پنجابی مسلماناں دے ہتھوں اپمانجنک بار توں بعد جناح نے اپنی دکھ نوں بدل کے لوکاں وچ پرسدھ گاندھی ٹوپی دی نقل کردے ہوئے اکے فر کیپ (پرشیا دے اکے رشتے دار دوارا لکھنؤ دے نواب نوں تحفے وچوں دتی گئی) شیروانی اتے پانجاما دے نال اکے کٹھور وچوں اکے ولکھن پچھان وچوں بدل دتا۔ مسلمان وشواس دے وشواسی۔ اسنے کم کیتا اتے اوہناں پنجابی مسلماناں نوں وکھ کر دتا جو دوجے پنجابی وانگ بی دستار دا پہراوا پہندے سن۔ فر ٹوپی دا ایہہ پرہاوا 14 اگست 1947 نوں پاکستان دے جھنڈے نوں سلامی دے کے اکجٹا اتے وشواس دا پرگٹاوا کرن لئی فر ٹوپی پہنن والے کسے وی دھرم دے ہر کرمچاری دوارا ہر سرکاری عمارت وچ پاکستان دا جھنڈا لہراؤن دی رسم لئی دیکھیا گیا سی۔

اسنے راشٹری نیتاواں لئی سویکاریوگ گاندھی دی رنیتی دا پالن کیتا اتے اسدا وشال جن ادھار سی۔ دیش بھر دے مسلم بھائیچارے دے چنے ہوئے میمبراں نے جنتک طور اتے جناح نوں مسلماناں دے نیتا وچوں گھوشت کیتا، حالانکہ اوہ جنتک نیتا نہیں سن۔ اس نے گاندھی دی نقل کر کے پنجابی مسلماناں نال سبندھ ستھاپت کر کے چٹھیاں لکھ کے جواب دتا کہ تسیں جو سپنا لیندے ہو، اس دا

آنند صرف اک مسلمان دیش وچ بی سنبھو ہے۔ اوہ اس دے سپنے نال جھک گئے اتے ہر گلی وچ گا کے ٹوانا ورگے ہور پرمکھ نیتاواں پرتی نفرت دا پرگٹاوا کرن لگے۔

پولا ایک جتی دا

خضر پتر کٹی دا۔

اوبناں پڑھے لکھے مسلماناں وچ انگریزی بھاشا لئی نفرت پیدا ہو گئی، اک کیس وچ اوبناں نوں انگریزی وچ گل کرن دی لوڑ سی، جویں کہ اوبناں دی گل بات ختم ہو گئی سی، اوہ پرمیشر دوارا معاف کیتے گئے کارج وجوں تھکن لئی کھسک گئے سن۔

اوہ چنے گئے میمبراں وچ سفل رہا جس نے اسنوں اپنا نیتا کیہا جس کارن بریٹیش نے محمد جناح نوں پنجاب دی نہیں بلکہ بھارت دی مسلم آبادی دا نروواد نیتا منیا اتے اسنوں سرحدی مدعیاں لئی سدا دتا۔

کانگریس: کانگریس دی شروعات انگریزاں دوارا کیتی گئی سی پر سالوں دوران گاندھی دے داخلے نال اس دا چہرہ لوک اندولن نال بدل گیا اتے بھارت دے لوکاں نے آزادی اتے برابر ادھیکاراں دی منگ کیتی۔ اسنے سماجک انجینئرنگ اتے دھرم دے سادھناں دی ویاپک طور 'تے ورتوں کیتی تاں جو لوکاں نوں وڈے پدھر 'تے گھروں باہر نکلن اتے آزادی دی منگ کرن لئی بناں کسے ڈر دے۔ اس نے انسانیت دے بہانے کم کیتا پر اوہ اپنی گل 'تے اڑیا رہا۔ اوہ اپنے وڈے پیمانے توں جانو سی جو کسے وی ویکتی دے سیاسی کیریئر نوں برباد کر سکدا ہے جے اوہ چاہے۔

لوک 1000 سالوں توں ودھ سمیں تک غلام سن اتے 50 سالوں دے سنگھرش وچ کانگریس لوکاں نوں ایہہ احساس کرواؤن وچ سفل ہوئی کہ تسیں لوکنتری پرکریا دوارا اپنی پسند دی سرکار بنا سکدے ہو۔ گاندھی اتہاس توں جانو سن کہ لوکاں نوں صدیاں تک شاسکاں دوارا اس پدھر تک دپایا گیا سی کہ اوبناں نے نیماں دی ہر قسم دی بے رحمی نوں اپنی قسمت وجوں سویکار کیتا اتے کدے وی بدلہ نہیں لیا۔ اسنے ابنسا دی آڑ وچ بدلہ نہ لین دی ذمہ واری نوں بدل دتا اتے اسنوں آزادی دی سمپتی بنا دتا۔ لوکنتر سبھ توں اتم ایلبدھ سی (اسدا بدھی دے پرانے تجربے نال کوئی لینا-دینا نہیں ہے پر سنکھیواواں نوں بیراپھیری کرن دے ہنر نال بہومت ستا وچ بنے رہن لئی۔ سچے لوکاں کول بہو گنتی نوں مناؤن لئی سنچار دی شکتی دی گھاٹ بندی ہے۔ نتیجہ ایہہ نکلدا ہے کہ مافیہ سوچ والے لوک اس کلا نوں جاندے ہن اتے کسے وی قیمت 'تے سکھر 'تے بہومت حاصل کرن دے ماہر

بن۔) ستا دے تبادله دی ہنسا نوں بدلن اتے یدھ دے میدان وچ یدھ دوارا شاسن کرن لئی سند۔ جلیہانوالا باغ وچ جمہوری حقن تحت اندولن کر رہے بے قصور لوکان دے قتل اتے انگریزاں توں آزاد ہون دی اچھا پرگٹ کرن لئی بھگت سنگھ دی پھانسی دی سزا نوں غیر-جمہوری قرار دے کے اس نوں ہور مضبوط کیتا گیا اتے اس نے آزادی دی لہر نوں مڑ سرجیت کرن وچ مدد کیتی۔ پارٹی لائن اتے دھرم دا ستکار کرن والے سیاستدانان دے سارے ورگان دوارا جنتا وچ اوہناں دی لہر۔ ایہہ آزادی لئی سموہک شکتی وجوں سبھ توں وڈا زور ثابت ہویا۔

روزی-روٹی دیاں چنوتیاں دا ساہمننا کرن لئی ویکتی اپنے سادھناں راہیں کمائی کر رہے سن۔ ایہہ جگیرو پر بندھ وچ بھیکھ منگن دے لگبھگ نیڑے سی۔ مانسک اتے سریرک شوشن نوں دبا کے کلین ورگ لئی جاتی ورگی کرن سبھ توں وڈا سادھن سی۔ چھوت-چھات دا ابھیاں سی پر اچ ذاتیاں وچ ایہناں عورتاں نال سیکس دا آند لینا عام گل سی۔

جناح 1920 تک کانگریس دا ممبر سی اتے گاندھی، نہرو پٹیل آدی ورگے راشٹری نیتاواں دی موجودگی وچ اسدی لالسا پوری نہیں ہو سکی سی۔ اوہ بھارت لئی اک وگڑیا بچہ ثابت ہویا۔

ہیڈگیوار نے 1925 وچ ناگپور وچ آرنیسٹیس دی ستھاپنا کیتی، ہندو راشٹرواد دی وچاردھارا 'تے آدھارت اوہ کانگریس دے اک پرمکھ نیتا وی سن پر محسوس کردے سن کہ اوہناں نوں اوہ مہتو نہیں مل رہا سی جو اوہناں نوں چاہیدا سی۔ اس نے ہندو دھرم وچ ہنکار پیدا کرن لئی ہندواں دا جھوٹھا کردار بنا کے اک وناش کاری شکتی ثابت کیتا۔ اوہناں نوں سبھیاچارک سنستھاواں وجوں پیش کیتا جاندا ہے پر ساڈے پرکھیاں دوارا صدیاں توں بنائی گئی قوم دی دولت نوں لٹن دے موقعیاں 'تے نظر رکھی جاندی ہے۔ اوہ گمراہ ہوئے وگڑے پیروکار سن جو دوجیاں دی دھارمک موجودگی نوں صاف کرن دی کوشش وچ ہنسا وچ شامل ہون توں نہیں جھجکدے سن۔

ہندواں دی بہو گنتی کانگریس دے نال رہی اتے میں کہہ سکدا ہاں کہ ایہہ آزادی دی لہر لئی نرم ہندواں دا سنگھرش سی اتے کٹڑپنتھی ہندواں اتے مسلمانان نے سرپرستی دا آند لین لئی انگریزاں دا ساتھ دتا سی۔ اتھوں تک کہ اک ہندو کٹڑپنتھی نیتا نے 1942 وچ 'بھارت چھڈو اندولن' توں بعد مہارانی نوں اک پتر لکھیا سی "جے تسیں ایہہ دیش چھڈ دیندے ہو تاں ساڈا کی ہووے گا؟ اسیں اتاتھ ہو جاوانگے..." اوہی پارٹی وچاردھارا اس ویلے آزاد بھارت 'تے راج کر رہی ہے جس نے حصہ نہیں لیا پر انگریزاں نوں نہ چھڈن وچ مدد کیتی۔

نہرو، پٹیل اتے گاندھی ایوگ سن پر قانون دی پالنا کرن والے سن۔ جناح اتے ہندواں دے کٹڑپنتھی گروپ جوین ڈی. اے. وی. اتے ہندو مہاں سبھا انگریزاں دی سرپرستی دا آند مان رہے سن۔ سکھ

ہی اکتاجیہا دھارمک سموہ سی جسنے اپنے اتہاس توں پریرت آزادی اندولن وچ سبھ توں ودھ قربانیاں دتیاں۔ ساڈے قومی آگؤ دی راشٹرواد اتے ایمان داری وچ کوئی شک نہیں ہے۔ اوہ ساڈے سمیاں دے ماپھیہا-ورگیا سیاستدانان دے الٹ، اپنے دلاں دے مول توں پوری طرحاں سجن سن۔ اوہ جانڈے سن کہ انگریزاں دی بے رحمی دے پدھر نے اپنی جان توں ڈردے ہوئے اوہناں نوں حملہ آور نہیں بنایا، سگوں ٹیچیاں ول ساودھانی نال آگے ودھن لئی بنایا۔ اوہ آزاد رہنا چاہندے سن اتے جیل وچ نہ رہن لئی لوکاں وچ کم کرنا چاہندے سن۔ بھیڑ دا منووگیان ایہہ ہے کہ اوہ اپنے ٹیچیاں نوں پراپت کرن لئی تیزی نال اتشابت ہندے ہن اتے کسے وی سمیں وچ حوصلہ گوا دیندے ہن کیونکہ ایہہ احساس ہندا ہے کہ ٹیچا پراپت کرنا اسمبھو ہے۔ ایہہ ستنترتا سنگرام پنج دہاکیاں توں ودھ سماں چلیا اتے ساڈے نیتاواں دا کم اوہناں دی امید نوں زندہ رکھنا سی نہ کہ حاکم جماعت نوں تنگ کرنا۔ دنیاں دے کسے وی کونے توں اس سنگھرش نوں قائم رکھن لئی لوکاں دے سمرتھن نے ہی وتی سہانتا توں بناں آزادی نوں سنبھو بنایا۔

ہندو سنگٹھن آر. ایس. ایس.، ہندو مہاں سبھا اتے ڈی. اے. وی. ڈینیوی دا پورا روپ دیانند اینگلو ویدک سی اتے مہاں ہندو دے بہانے سکھیا دے نام 'تے اپنی سنسکرتی نوں آگے ودھاؤن لئی بریٹیش دوارا سمرتھن کیتا گیا سی۔ ہندو اتہاس ہار اتے وشواس گھات دا پورا اتہاس ہے۔ پنجاب دے یوگدان توں سوائے کسے وی چیز نوں بلارا دین دی گنجائش نہیں ہے۔ اوہناں نے ونڈ وچ لٹ دے کھڈاری وجوں کھیڈیا اتے پنجاب اتے بنگال نوں ونڈ کے کمزور کرن وچ مدد کیتی۔

کمیونسٹ پارٹی: ایہہ اسے دباکے وچ بھارت وچ آرنیسٹیس اتے مسلم لیگ دے روپ وچ یونیسٹیسار دے پرہاؤ بیٹھ ستھاپت کیتی گئی سی اتے بھارت دے ترکشیل ایماندار بدھیجیویاں دی پارٹی وجوں عام لوکاں وچ پرسدھی پراپت کیتی سی۔ ایہہ پنجاب دے مزدوراں اتے کساناں دے اسنگٹھت کھیتر دے مدعیاں نوں اٹھاؤن اتے جتھیند کرن لئی اکت پلیٹ فارم ثابت ہویا۔ اس دی بوند کانگرس توں بہت بعد دے سالان وچ ہوئی اس لئی ایہہ کانگرس پارٹی دا بودھک چہرہ بن گیا اتے ایہہ ووستھا آزادی دے کئی دہاکیاں بعد وی چلی۔ ساڈے پہلے پردھان منتری دا کہہے پکھیاں لئی نرم کونا سی۔ ساڈے سمیاں وچ اس اندولن دی ہن وشو منچ اتے چرچہ نہیں کیتی جاندی۔ اس دا فلسفہ اجوکے سندربھ وچ اپنی سارتھکتا گوا چکا ہے۔

عیسائی اتے اینگلو انڈین اتے پارسی: اوہناں نے بریٹیش لئی بپھراں وانگ کم کیتا۔ اینگلو انڈین اکت بریٹیش پتا اتے اکت بھارتی ماں دی اکت نسل سن۔ انگریزاں دی سیکس دی اچھا پوری کرن لئی ایہہ عورتاں دن-رات سنگھرش کرن لئی سوں گنیاں غریبی دیاں چنوتیاں اتے شاسکاں نال نیڑتا نے

اوبناں نوں سرکھیا دیاں بھاونواں دتیاں۔ حاکماں لئی لوڑوند عورتاں نوں اپنے سیکس لئی پراپت کرنا اوکھا نہیں ہے۔ مغلاں نے کیتا اتے کئی حملہ آوراں نے وی کیتا۔ ایہناں لوکاں نے سیاسی طور 'تے مسلم لیگ دا ساتھ دتا اتے پاکستان بنایا۔ میں سنیا ہے کہ پاکستان وچ ایہناں جماعتاں وچوں اک گھٹ-گنتی نال ماڑا سلوک کیتا گیا اتے اوبناں نوں گھٹ-پدھری نوکریاں لئی کامے گھوشت کیتا گیا۔ پاکستان دی سرکار نے سکھیا، ادھیکار اتے ناگرک ادھیکار کھوہ لئے اتے بھاگی داری٪ نوں سرکاری نوکریاں تک سیمت کرن دی اجازت دتی۔

حاشیے 'تے پیا سموہ: (کبیر پنٹھی، دلت اتے قبیلے): کانگرس نے دھارمک آدھار 'تے ونڈ نوں سویکار کر لیا کیونکہ کانگرس دے چوٹی دے نیتا سمجھ گئے سن کہ مسلماناں دے نال جانا اوبناں دی مانسکتا اتے دھرم دے کارن اک پریشانی والا مل ہووے گا۔ اکٹھے رہن دیاں اجہیاں روزانہ دیاں چنوتیاں توں پکے طور 'تے چھٹکارا پاؤن لئی اوبناں نال وکھ ہونا اتے نہ رہنا بہتر ہے۔ مسلمان سانوں پریشان کردے رہنگے کیونکہ ایہ اوبناں دے سبھاء وچ ہے۔ ایہ بھیس وچ اک وردان ثابت ہویا جدوں ونڈ نے مسلم بہو گنتی والے کھیتر نوں پاکستان دے حصے دی اجازت دتی اتے نسلی صفائی توں بعد بھارت اک بندو بہو گنتی راشٹر وجوں ابھریا۔

جوویں کہ ونڈ دا وچار ساکار ہون والا سی اتے شاسکاں نال سرحدی مدعیاں 'تے وچار-وٹاندرا کیتا گیا سی، دلت آوازاں آزادی توں بعد اپنی بھومکا اتے مہتو نوں سمجھدیاں ابھریاں۔ بر سیاسی پارٹی نوں احساس ہویا کہ اوبناں دی مدد توں بناں اوبناں دا سماجک ڈھانچہ ڈھیہ جاوے گا۔ اوبناں دا روزانہ منکھی کوڑا کون اکٹھا کریگا؟ پاکستان نے شکار کرنا شروع کر دتا اتے اسے طرحاں بھارتی لیڈرشپ۔ ایہناں سمویاں دی بریٹیش سرکار وچ لیڈرشپ اتے نمائندگی دی گھاٹ کارن اوبناں نوں اک وکھرے دیش وجوں 'اچوچستان' (اچھوت راج) دی منگ کرن لئی بھارتی راجنیتی وچ اچانک مہتو دا احساس کردے ہوئے بھارت دے مہارانی اتے گورنر جنرل نوں اک پتر لکھن لئی مجبور کیتا۔ اوبناں نے اپنے آپ نوں بندو جاں مسلمان نہیں سگوں وکھری پچھان دا اعلان کیتا۔ اس نوں ساریاں سیاسی پارٹیاں نے نظر انداز کیتا۔ قوم دے نرمناں وچ اوبناں نے کدے وی اپنا بندا حق نہیں دتا اتے اج تک وانجھے رہ رہے بن۔

عام لوکاں دا رول: میں اک پاکستانی پنجابی فلم 'کرتار سنگھ'، 1959 دیکھی ہے، جس وچ اک بندو حکیم (دیسی ڈاکٹر) دے کردار نوں مسلماناں دے نال-نال پنڈ دے بور بھائیچاریاں وچ وی ستکاریا جانداسی، اک نوجوان مسلمان (نانک) نوں صلاح دتی سی، "دیکھ وڈیانی وچار نہ بول۔ اسیں اپنی گل وڈے لیڈری نو دے دیتی تے جو پڑلا ہوئی گا سانو منجور.. ایہ اوہ بھروسہ سی جو ساڈے

ستھانک لیڈران نوں عام لوکاں دا مان سی۔ ساڈے راشٹری نیتاواں نے پنجاب اتے بنگال دے ستھانک نیتاواں دی آواز نوں دھوکھا دین دی قیمت 'تے کیندری صوبیاں دے بتاں دی رکھیا کیتی، جتھوں اوہ سبندھت بن۔ ایہہ اوہناں دی طرفوں خان عبدال گپھار خان اتے بلوچ نیتاواں نال اکلے اوہناں دیاں شرطان 'تے دھوکھا سی جو کانگرس نوں آزاد بھارت دا حصہ بنن دی امید کر رہے سن۔ باقی بھارت آزادی لئی گھٹ تیبیرتا والا سنگھرش کھیڈ رہا سی اتے اوہ آزادی ملن توں گھٹ توں گھٹ پربھات ہوئے سن۔

ایہہ جگیرو پرناالی توں جمہوریت دا نواں تجربہ سی جتھے لوکاں نوں اپنی سرکار چنن دا پورا ادھیکار سی اتے اوہناں دے وبار وچ اک نوین قسم دا اتشاہ سی۔

پنجاب دی مسلم آبادی دی لالسا سیمت سی کہ میرا بیٹا پنجویں جماعت تک پڑھے اتے بریٹیش سرکار وچ پولیس دی نوکری کرے۔ جیکر مسلم بھائیچارے دا کوئی وی ہشیار پتر اٹھویں پاس کردا ہے تاں اس نوں 25 مہینے دی تنخواہ نال ہیڈ کانسٹیبل وجوں سدھے طور 'تے لین کیتا جاتا سی۔ بندواں نے سوچیا کہ اوہناں دا پتر کسے طرحاں 10ویں پاس کر لویگا اتے سنچائی، بینک جاں ڈاکخانے وچ نوکری کریگا اتے اک آرامدانک جیون بتیت کریگا۔ میرے پتا جی نے مینوں دسیا کہ ایہناں ساریاں نوکریاں وچ سیوامکتی توں بعد پینشنان سن جو سبھ توں وڈی کھچ سی۔ میرے پتا دے دوست نے مینوں دسیا کہ مسلم سکول اوہناں دا دن نماز نال شروع بندا ہے۔ ایہہ سی

“کھدایا کون ہے سنی تیری سرے جمنے میں

تو ہے تو ہی قدرت کے کارخانے،

تو شابوں کو گدھا کر دے

گدھونن کو بادشاہ کر دے،

ایشارا تیرا ہے گھٹنے اور بھدنے ہو سکدا ہے۔

ایہہ اک ویکتی گت مسلم پریوار دی مانسکتا سی جو رب توں ڈرن والا اتے گھٹ لالساواں والا سدھارن من سی۔

سکول اتے خالصہ سکول وچ بندو گورو گرنتھ صاحب دیاں کویتاواں نال 'اوم بھور... ' دا جاپ کر رہے سن۔ ویاہ سمیں سکھ سوہرے نے لڑکی نوں اک سوال پچھیا، 'کی توں گورمکھی پڑھ سکدی ہیں؟' جے اس نے ہاں وچ ہاں کر دتی تاں ویاہ طے ہو گیا۔

ہر کوئی سیمت ابھلاشاواں اتے سدھارن وچاراں نال اکّ دھرم دا پالن کردا ہے۔ پنجابی دی اجیہی سماجک سمجھ دا پدھر ساڈے چتر نیتاواں دوارا اپنے فائدے لئی دوجیاں دا شوشن کرن دے چلاک رویئے نوں کوہیں سمجھ سکدا ہے؟ ایہہ اوہناں دی کلپنا توں پرے سی۔

مسلماناں دے مناں وچّ اکّ گلّ ایہہ سی کہ اسیں عربیاں دی سنتان ہاں اتے حملہ آوراں نے ستھانک آبادی دے کسے ورودھ توں بناں لوکاں نوں لٹیا۔ اوہناں نے دولت رکھن والیاں نوں حملہ آور سمجھ کے لٹنا ساڈا جنم سدھ ادھیکار سمجھیا۔ ایہہ لٹ-کھسٹّ اتے جبر-زناہ وچّ مان محسوس کر رہا سی۔ پنجاب دی ونڈ ویلے وی اوہناں نے اسے کردار دا پردرشن کیتا سی۔ سکھ یودھے سن اتے ونڈ دی ساری پرکریا دوران یودھے رہے۔

مسلمان جتھے کتے وی لوکتنتر وچّ وشواس رکھدے بن بہومت وچّ نہیں سن۔ اوہناں نے بہو گنتی کھیتریاں وچّ الٹ کم کیتا۔ اوہناں نے دوجیاں نال جو کیتا اوہ اتہاس وچّ کلپنا یوگ نہیں سی۔ ہندو اتے مسلمان اکّ گمراہ کنّ سموہ سن جو مریا دے ہندو شاسکاں دے ادھین اس کھیتر 'تے راج کرن دے اپنے شاندار اتیت بارے سوچ رہے سن جو سنسکرت بھاشا نوں سبھ توں اتم سمجھدے ہوئے پنجاب دی دھرتی توں نہیں سن اتے مسلمان فارسی بھاشا نوں مغلاں دے راج نال سمجھدے سن جو مڑ ودیشی سن۔ مسلمان مدرسیاں تکّ سیمت سن اتے ہندو جو برداشت کر سکدے سن وپارک کھاتے اتے گوروکل توں سنسکرت پڑھدے سن۔ مسلم سکھیا ساریاں لئی کھلی ودیا سی جدوں کہ ہندواں لئی سیمت بتھان اتے جماعتاں نال۔ سکھ وکھو-وکھرے سن جو دھارمک پستکاں دے ادھین سن، اوہناں نے کدے وی اپنی گورمکھی نہیں چھڈی اتے اس کھیتر دے کسے سمیں دے شاسک دے مان دی بھاونا سی۔ اوہ بہتر منکھی سمگری سن جیہناں نے پنجاب کھیتر دے گرواں اتے اسے کھیتر دے آدرش شاسک مہاراجہ رنجیت سنگھ دی قدران-قیمتاں نال اپنے پاتراں دا پر بندھن کیتا۔ دوجے پاسے ہندو اتے مسلم نیتاواں نے راشٹری راجنیتی توں باہر لے لوکاں نوں اپنا لیا اتے پنجاب نوں برباد کر دتا۔ اوہ دیش دھروبی بن جیہناں نے قومی نیتاواں توں باہر ہو کے ونڈ نال پنجاب نوں کمزور کیتا۔ ایہناں دے اکھر ودیشی شاسکاں توں پہلاں مول پنجابی توں سنسکرت توں فارسی توں اردو اتے انگریزی وچّ بدل گئے سن۔ پنجابی بھاشا دے پراتن وچّاردھارا دا سیاسی فلسفے دا سمرتھن نہیں سی جدوں کہ فارسی اتے سنسکرت ساہت بورناں توں علاوہ سیاسی فلسفے دے آلے-دوآلے ہے۔ پراتن پنجابی ویکتی نوں قدران-قیمتاں نال پالدا ہے اتے اسنوں سیاسی طور 'تے سرگرم نہیں بناؤندا۔ ہندو پنجابی گھراں وچّ، کوئی وی مہامبھارت نوں ایہہ منّ کے نہیں خرید رہا سی کہ ایہہ پانڈواں اتے کورویاں وانگ میمبراں وچّ لڑائی نوں اتشابت کریگا۔ میری ماں وی ایہی سوچ رہی سی اتے کدے وی اس نوں ہور دھارمک کتاباں دے نال اپنے مندر وچّ رکھن دی اجازت نہیں دتی گئی

سی۔ گیتا اتے رامائن دا پنجابی ولوں بہت ستکار کیتا گیا۔ سبھ توں پسندیدہ پوتر گرنٹھ شری گرنٹھ صاحب سی۔ سکھاں دی پچھان نہیں بدلی اتے سماجک اتے پروارک ڈھانچے دے اندر اپنی بہاشا بولنا جاری رکھیا اتے منکھتا دی ترقی لئی راشٹری اتے انترراشٹری پلیٹفارماں 'تے ابھرن لئی سبھ توں انوکول بہاشاواں نوں اپنایا۔ پنجابی بہاشا سکھاں دے ہتھان وچ سرکھیت ہے۔

بہو گنتی ہندو سکول آریہ سماج دے ادھین چلے سن اتے لوکاں دی مانسکتا ایہہ سی کہ ربّ دی نظر وچ ہر کوئی برابر ہے۔ عملی طور 'تے اوہ چھوت۔چھات وچ وشواس رکھن والے سن۔ ابھياس وچ، مسلماناں اتے ہور نیویاں جاتاں نوں ہندواں دے ہتھوں گھٹیا اتے چھوت۔چھات دا شکار سمجھیا جاندا سی۔ ہندواں نے اتم نسلان وانگ وبار کیتا۔ اوہ شاہوکار سن اتے منافعے لئی وپار دے کسے وی بے رحم کم نوں کدے نہیں بخشیا سی۔ اوہ کانگرس دی منوگیانک سہانٹا دا آند مان رہے سن کیونکہ بہو گنتی ہندو اتے سکھ اوہناں دی طرفوں آزادی لئی لڑ رہے سن۔ دلتاں نوں اچّ جاتی دے ہندواں دوارا انڈتھ کیتا گیا۔

کانگرس پارٹی نوں احساس ہویا کہ آزادی نیڑے ہے، اوہناں نے دیش دی اگوائی کرن لئی ماہراں دی تیاری شروع کر دی ہے۔ اوہناں نے 'نئی تعلیم' (اردو وچ) پرکاشت کیتی جس دے سمپادک پھکھرو دین احمد سن (بعد وچ اوہ آزاد بھارت دے راشٹری بنے) اتے 'ماڈرن ایجوکیشن' (انگریزی) دے سمپادک بلراج ساہنی سن (اوہ شانتی نکیتن وچ لکچرار سن اتے اوہناں دے بعد بیبیسٹی نال کم کیتا۔ لاہور توں انگریزی وچ ماسٹرز) آدی۔ ینگ انڈیا نوں بعد وچ کانگرس دے ہلارے وچوں پیش کیتا گیا جتھے اس سمیں دے نیتاواں دوارا ہر سماجک اتے راجنیتک مدعے 'تے چرچہ کیتی گئی اتے پرگٹ کیتی گئی۔ اوہ ائے تیار سن کہ اوہناں نے بیل گڈی دا بلّ پاس کیتا جس وچ کپہا گیا سی کہ ہر پہیہ ہوا نال بھرے ٹائر اتے ٹیوب والا ہونا چاہیدا ہے اتے بلد دی گردن 'تے لیٹواں بہار 10 کلوگرام توں ودھ نہیں ہونا چاہیدا ہے۔ ساڈی لیڈرشپ پر بہاشاواں تک سمیت فوج دی بھومکا نوں گھٹاؤن دے یوگ سی تاں جو ناگرک وکاس نوں وگاڑ نہ سکے۔ اتھوں تک کہ ہندو پولیس جاں مسلم پولیس ستھاپت کرن توں انکار کرن دی دور اندیشی وی ہے۔ دیش نوں چلاؤن لئی اس پدھر دی تیاری کیتی گئی سی۔

ایہہ ساڈی قسمت ہے کہ سانوں لمی لیڈرشپ ملی جو چنگے لوکنتر دی لوڑ والے چنگے اداریاں دی ستھاپنا کرن وچ سفّل رہی اتے رکھیا تک سمیت راشٹر دی ترقی وچ اپنی بھومکا نوں گھٹا کے اک فوج لے کے آئی۔ اوہناں نے آدھونک سکھیا 'تے دھیان کیندرت کیتا اتے کفایتی لاگت 'تے وشو پدھری سنستھاواں ستھاپت کرن وچ سفّل ہوئے۔

مسلم لیگ نے ونڈ توں بعد کوئی بلو پرنٹ تیار نہیں کیتا جو دیش لئی بلو پرنٹ ہووے۔ ایہہ جناح دا اک-منکھ درشتی بن کے رہ گیا اتے اس دے درشن وچ تریڑاں آؤن لگ پئیاں۔ اوہ بہت ساریاں خامیاں اتے ورودھتائیاں والا آدمی سی اتے ایہہ پاکستان دے گٹھن دے شروعاتی دنوں وچ سرکار دے کم کاج وچ جھلکدا سی۔ اوہ پڑھی-لکھی شخصیت نہیں سی، سگوں بدلہ خوری دی نیتی اتے اچّ ابھلاشا والا ویکتی سی۔

دنیا کیتی عدل،

دنیا کتا بادل

او شیتانا جناح ڈے اے پاکستان

پنجاب دے بندواں اتے سکھاں نے پاکستان دی سرجنا دوارا اوہناں دی پیڑھی دے یتناں نوں تباہ کرن وچ جناح دی بھومکا لئی اس نوں سراپ دتا اتے دوجے پاسے دے مسلمان پیروکاراں نوں امید سی کہ بندواں دے ہتھوں وچ اپمان ہون توں بعد پنجابی مسلماناں لئی اک مسلمان راج وچ رہن دا اکو اک حل ہونا چاہیدا ہے۔ سکھ مسلماناں لئی کٹھور نہیں سن پر سہنیوگ سن۔ بندواں دوارا مسلماناں پرتی نفرت اتے چھوت-چھات نے اس وچ اک خاموش بھومکا نبھائی پاکستان دی سرجنا وچ۔

سکھاں اتے بندواں ولوں جناح مسلماناں اتے گاندھی نہرو اتے بھروسہ کرنا کتھوں تک صحیح فیصلہ سی؟ جیہناں نے ورودھ کیتا اتے ساتوں اوہناں دے شکی کرداراں، جھوٹھی گواہی بارے چیتاؤنی دتی اتے اسیں اوہناں نال کی کیتا؟ اوہناں نے کی وعدہ کیتا سی اتے اصل وچ کی سی، 'پاکستان دی سرجنا میری لاش اتے بوویگی' - گاندھی۔ 'پاکستان دھرم نرپکھ راج ہووے گا...' جناح۔ پاکستان دی نینھ دھرم اتے سی، نہ کہ بھائیچارے اتے اتے اسدی قدرتی منزل آؤن والے سالوں وچ اعلان کیتے گئے اسلامی راج لئی جلدی جاں بعد وچ سی۔

ووٹاں راہیں سرکار چنن دا سنکلپ جنتا دے من دے موڈ دا صحیح پرتیبمب نہیں سی۔ ووٹنگ دا ادھیکار اوہناں لوکاں تک سیمت سی جیہناں نے میٹرک اتے اس توں ودھ ڈگریاں جاں کجھ رقم دی دولت اتے ٹیکس ادا کیتا سی۔ مشکل نال 1 توں 2% بالغ آبادی ووٹ پا رہی سی۔ پنج لکھ دی آبادی والے امرتسر وچ شاید ہی 2-3 ہزار یوگ ووٹر بن۔ جیکر اک ووٹر ٹانگا (گھوڑے دی گڈی) راہیں پولنگ بوتھ وں جا رہا سی تاں سینکڑے غیر-ووٹر آہو۔ اپنیاں پارٹیاں دے جھنڈے پھڑ کے ٹانگا دے نال-نال چل رہے نعرے لاؤندے سن۔

یونینسٹ پارٹی: یونینسٹ پارٹی اسے دباکے دوران ہوند وچ آئی جدوں مسلم اتے ہندو کٹڑپنتھیاں نے بریٹیش-سمرتھتس ایجنڈے دے وکھرے راجاں دی منگ کیتی، اس پارٹی دی ستھاپنا اک وروڈھی رننیتی وجوں وکھو-وکھو سموہاں دیاں منگاں وچ بہمبلہوسا پیدا کرن لئی کیتی گئی سی۔ ایہہ پارٹی ذمینداراں تک سیمت سی پر جن آدھار نہیں سی۔ اس نوں بریٹیش سپانسرشپ وی ملی۔ ایہہ عام لوکاں وچ بہمبلہوسا پیدا کرن لئی سدھ ہویا، جو ونڈ دا اعلان ہون تک استھر ستھتی وچ رہے۔ وکھو-وکھو پارٹیاں دے ایہہ کھڈاری اس سمیں دیاں ہر سنبھو رننیتیاں لئی انگریزاں دے مہرے سن۔ بہو گنتی یوگ ووٹر بریٹیش دوارا نردھارت ووٹ پاؤن دے ماپدنڈاں دی پالنا کردے بن۔ اوہ چونان جت گئے پر اوہناں کول کوئی جن سمرتھن نہیں سی اتے عام لوکاں دے اصل منوڈشا نوں پرتیبمبت نہیں کیتا۔

اوہناں نے ٹوانا نوں پنجاب دے پردھان منتری وجوں جناح دے پاکستان دے سپنے نوں ساکار کرن وچ سبھ توں وڈا بلاک مندے ہوئے پنجابی مسلماناں دے جنٹک موڈ نوں محسوس کیتا۔ اوہ جنٹا دے سمرتھن دی انہوند وچ نہ بچن دے ڈروں ادھی رات نوں استعفیٰ دے دتا۔ جناح نے اگلے دن زور نال اعلان کیتا کہ پاکستان بنیا ہے اتے بن کوئی رکاوٹ نہیں ہے۔ اوہ پنجابی مسلماناں وچ پہلاں کھلناک بیرو بن گئے سن۔

ایہہ پارٹی اپنی سارتھکتا گوا بیٹھی اتے پاکستان بنن دے نال ہی بھنگ ہو گئی۔

سکھ راجنیتی: سکھاں نے آزادی دی لہر وچ مہتوپورن بھومکا نبھائی اتے 85% پھانسی دی سزا اتے جیلھاں وچ سکھ سن۔ ساناں انگریزاں توں آزاد کرواؤن لئی ساڈے یوگدان لئی دھنوادی ہونا چاہیدا ہے۔

سکھاں نے محسوس کیتا کہ اوہناں دا سموہ آدھونک سکھیا وچ پچھے رہ جاوے گا اس لئی اوہناں دی دھارمک سنستھا نے خالصہ سکول اتے کالج وڈے پدھر 'تے شروع کیتے۔ اوہناں دے تن ونگ بن، اک سماجک انتی لئی 'سنگھ سبھا'، دوجا آدھونک سکھیا لئی خالصہ سکول اتے کالج، اتے تیجا ببر خالصہ دوارا فوجی طاقت اتے ہور بہت کجھ سی۔

پنجاب دے پنجابی سکھاں نال پچھمی پنجاب اتے پوربی پنجاب وچ وکھو-وکھو سلوک کیتے جاندے سن۔ پنجاب توں باہرلے سکھاں دیاں بہت وکھریاں شخصیتاں بن جو پنجابی سبھیاچار نال چنگی طرحاں نہیں جاندیاں۔ پچھمی پنجاب وچ ناہیہ، پٹیالہ اتے جیند ریاستاں نے مہاراجہ رنجیت سنگھ دے وروڈھ انگریزاں دا ساتھ دین دے نال سکھ سامراج اتے انگریزاں توں آزادی گواؤن دی یاد ہے۔ ملتان اتے جھنگ دے لوک گجراں والہ، جیلہم، لاہور آدی توں انگریزاں اتے پنجابی دا پکھ پور رہے

سن، اس کھیتر وچ اپنیاں دھیاں-پتراں دا ویاہ ایہہ سوچ کے نہیں کر رہے سن کہ اوہ ساڈے آزادی سنگھرش نال دھوکھا کر رہے بن۔

اوبناں نے دیش وچ کجھ ستھاناں نوں اکّ سموہ دے روپ وچ اکجٹ بون لئی دھارمک مجبوری پائی۔ کدے سبھیچارک طاقتاں اکجٹ بندیاں بن اتے پوری اتے پچھمی پنجاب وچ اسدی گواہی دتی گئی سی۔ آزادی دے اندولن وچ بدھی اتے جن بھاگی داری٪ دے پدھر وچ انتر نے پورب دے مقابلے لیہندے پنجاب وچ وڈے حملے دا تہّ سی۔ بھارت دے باقی حصیاں دا ہر قومی آگؤ اپنیاں کاروائیاں لئی لاہور دا دورہ کردا رہندا ہے۔ لاہور بھارت دی آزادی دی لہر دا کیندر سی۔ دوواں پنجاب دے سبھیچار وچ سمانتاواں اتے مانسک طاقت وچ انتر اکّ دوجے نوں سویکار کرن دی مانسک درار پیدا کردے بن۔ پنجاب دے بندواں نوں آریہ سماج توں دور کیتا جاندا ہے کیونکہ اوبناں کول پنجاب دے ہور بھائیچاریاں دے مقابلے گیان اتے بدھی دی شکتی ہے۔ ایہہ بندواں دی جھوٹھی ہومے سی جو آریہ سماج دوارا محسوس کیتی گئی سی اتے ایہہ پنجابی بندواں دے اجوکے سمیں وچ وی دکھائی دے رہی ہے۔ اوہ محسوس کردے بن کہ پنجاب سکھاں دا ہے اتے اسیں مہمان بن کے رہ رہے ہاں اتے پنجاب دے مدعے دی بجائے کیندری صوبیاں دے نیڑے سوچدے ہاں۔ اوہ پنجاب نال دھوکھا کر رہے بن۔

پنجاب دی لیڈرشپ چھوٹے پیروکاراں نال 'ہو بالہ' (میٹنگ وچ ہر وار تلوار کھچ کے لڑائی دے میدان وچ رولا پاؤن دی نیتی) دی سی۔ ماسٹر تارا سنگھ دے زمانے توں لے کے اج تک گھٹ سیانپ دے مکھ منتری وی اسے گلّ دی گواہی بھردے بن۔ اوہ اس دے نتیجیاں نوں سمجھے بناں بولدے بن۔ جنتک بیان "جے مسلمان ساڈے نال نہیں رہنا چاہندے تاں اسیں وی تیار نہیں ہاں۔" اس نے پاکستان نال گل بات دا دروازہ بند کر دتا اتے بھارت دے راشٹری نیتاواں دا ساتھ دین دا اکو اکّ وکلپ بچیا۔ ایہی سوچ سی کہ اوہ انگریزاں دے جان نال خالی ہتھ پرت گئے۔ اسیں قومی آگؤ پیدا کرن وچ وی ناکامیاب رہے تے پنجاب توں قومانتری پدھر دے آگؤ کوں سوچ سکدے ہاں؟ سردار بلدیو سنگھ کانگرس دے ممبر سن اتے ونڈ دے سرحدی مدعیاں 'تے چرچہ لئی گاندھی، جناح اتے نہرو دے نال لئیس ماؤنٹیٹین نوں ملن گئے سن۔ ماؤنٹیٹین نے بھارت نوں ستا دے تبادلے اتے سرحدی مدعیاں 'تے اس میٹنگ توں بعد رکن لئی کیہا۔ اسنے نہرو اتے گاندھی نوں ایہہ کہندے ہوئے خلاصہ کیتا کہ 'ماؤنٹیٹین نے مینوں اگلی میٹنگ وچ خالصتان دی منگ اٹھاؤن لئی کیہا ہے اتے اسیں سکھاں لئی اکّ وکھرا راج بناؤن لئی تیار ہاں۔' گاندھی نے اسنوں نہ رہن لئی منا لیا اتے معاملہ ہمیشہ لئی بند کر دتا گیا۔ اسنے سکھاں توں معافی منگن لئی اکّ پتر لکھیا، "کی میرا پنتھ اس کارے نوں کدے معاف کریگا؟"

سبھاش چند بوس اتے اسدی فوج دا پرہاو: میں کدے وی سبھاش چند بوس دوارا ہٹلر نوں بریٹیش دی تھان لین لئی سدا دین دے وچار دا سمرتھن نہیں کیتا۔ ایہہ بھارت دے اتہاس دا اکّ وستار سی جتھے ہر حملہ آور نوں اندرونی لوکاں دوارا سدا دتا جاندا سی۔ جو فوج وچّ بھرتی ہوئے سن اوہ وشواس گھات دا حصہ سن۔

ایہہ آریسنیس دی آزادی دی لہر وچّ غیر-بھاگداری بے جو آزادی اندولن وچّ غیر-بھاگداری وچّ کانگرس دے یوگدان نوں نکارن لئی اسدی پراپتی نوں اجاگر کردی ہے۔ اوہناں نے اس نوں 'گپھٹڈ سیاستدان' گھوشت کیتا۔ کانگرس نے اس بارے گلّ نہ کرن نوں ترجیح دتی کہ اکّ وار چنے گئے راشٹریتی نے بریٹیش دی تھان لین لئی ہور ودیشی طاقتاں وچّ شامل نہ ہو کے اتے سدا نہ دے کے آزادی دی منگ دے مول درشن دے ورودھ کم کیتا۔ مکتی وچّ اسدا پرہاو بے لوڑا مہتو رکھدا ہے۔ اس آدمی نوں اجاگر کرنا بے کار ہے جس نے قوم نال اسے طرحاں وشواس گھات کیتا جس طرحاں ساڈے اندرونی حملہ آوراں نوں سدا دیندے بن۔

Horizon USA وکھے نویں شکتی دے ابھار دی بھومکا:

دوجے وشو یدھ دا اصلی جیتو امریکہ سی۔ ہن سامراجواد دی اگوائی لنڈن توں واشنگٹن وں تبدیل ہو گئی ہے۔ 1944 وچّ اوہناں نے برٹن وڈّ وکھے اکّ کانفرنس آیوجت کیتی اتے اکّ بستیاوادی پرناالی دے روپ وچّ برٹن وڈّ پرناالی دے وکاس دوارا وشو دی بھوکھی راجنیتی اتے ارتھچاریاں دا فیصلہ کیتا۔ برٹن وڈّ سسٹم دے تحت

امریکہ بھارت نوں آزاد کراؤن لئی بریٹیش سامراج 'تے دباء پا رہا سی اتے غلامی دے سریرک کنٹرول دی لوڑ نہیں سی، سگوں دوری 'تے بیٹھے ارتھووستھا دے کنٹرول دی لوڑ سی۔ ہٹلر ورودھ انگریزاں لئی لڑن وچّ امریکہ دی بھومکا بہت مہنگی ثابت ہوئی، جس نے بریٹیش نوں دیوالیہ کر دتا۔ امریکی فوج نے اپنے سینکاں دی ہر کاروائی لئی چارج کیتا اتے امیر بن گئے۔

امریکہ نے ساڈے آزادی سنگرام وچّ مہتوپورن بھومکا نبھائی۔

اس گنجھل دار۔٪ سوال دا جواب پاٹھکاں 'تے چھٹن دی بجائے میرے لئی اکّ نوں دوشی ٹھہراؤنا اوکھا ہے۔

سارِ نماجین بہند کر لے جنیوں گا

مسجد مکہ چود جوئیون گو گونگی اجانے

ایہہ دوگانا میرے پتا جی دے دل دے نیڑے سی۔

'لوکی لکھا دی تکزئی وچ میری جانی تے تپ دا پتہ وی نہیں چلیا'

ستکار نال

سنیل بھاتیا نے ڈاکٹر

بھارت دا دکھنی ایشیا کھوج کیندر

www.southasiaresearchcentre.in

dr_subha@yahoo.com

ٹیلیفون-91-11-27853470®



آگامی مدعے

نومبر 2024 بہاگ-3 ن-11



روندر کور بیدی، ڈاکٹر.

سہائک پروفیسر، پنجابی وبھاگ،

ایسجیٹی بی خالصہ کالج،

دلی یونیورسٹی

دسمبر 2024 بہاگ-3 ن-12



ڈاکٹر: ہرندر سنگھ طور. سہائک پروفیسر، وبھاگ: سکول آف پنجابی سٹڈیز گورو نانک دیو یونیورسٹی امرتسر۔ ادھیپن دے کھیتر وچ 10 سالان دا تجربہ، 3 آلوچناتمک کتاباں، لیکھ، کھوج پتر، رپھریشر کورس ورق، NEP سیمینار، کانفرنساں، آدھونک پھوکس وچ کھوج پتر، اخباراں اتے رسالیاں وچ سمیکھیواں آدی۔

جنوری 2025 Vol-4 ن-1



ڈاکٹر. روبینا یاسمین ورتمان وچ بہاول پور دی اسلامیہ یونیورسٹی وچ پاکستان سٹڈیز وبھاگ وچ چیئرپرسن دا سمنان یوگ عہدہ سمبھال دی ہے۔ اس دے اکادمک سفر وچ

پنجاب یونیورسٹی، لاہور وچ اتہاس اتے پاکستان ادھین وبھاگ وچ اک سہانک پروفیسر وجوں اٹھ سالوں توں ودھ سمیں لئی سیوا کرنا شامل ہے۔ ڈاکٹر: یاسمین نے پنجاب وچ سکھ کال 'تے دھیان کیندرت کردے ہوئے اپنے کھوج کھیتر دے نال وکاری پنجاب یونیورسٹی توں ڈاکٹر آف فلاسفی (پی.ایچ.ڈی.) دی ڈگری حاصل کیتی۔ HEC-مانتا پراپت رسالیاں وچ چووی توں ودھ لیکھاں دی اک کمال دی گنتی دے نال، اس دے ودوتا بھرپور یوگدانوں چنگی طرحاں دستاویزی روپ وچ پیش کیتا گیا ہے۔ خاص طور 'تے، اسنے "انیویں صدی وچ سکھ راج ادھین مسلمان، مہاراجہ رنجیت سنگھ اتے دھارمک سہنشیلتا" سرلیکھ والی اک پربھاوشالی کتاب لکھی، جو کہ نامور بلومسبری انگلینڈ چھاپ ادھین پرکاشت کیتی گئی سی۔ یاسمین دی پچھان ڈاکٹر d راشٹری اتے انٹراشٹری پلیٹفارماں 'تے، جتھے اس دی مہارت اتے سوجھ دی منگ کیتی گئی ہے، انٹراشٹری پدھر 'تے کانفرنساں وچ حصہ لین لئی اس دے سدے پراپت کیتے گئے ہن۔

فروری 2025 بھاگ 4 ن-2



پرو: ڈاکٹر: سریندر کمار دیویشور، ایم.اے. (پنجابی اتے اتہاس)؛ ایم.ایڈ.، پی.ایچ.ڈی.، ایمریٹس پھیلو، یونیورسٹی گرانٹس کمیشن، نویں دلی، 2017-2019 گیسٹ ایڈیٹر ہون گے اتے وشیش انک دا وشا پنجابی ہووے گا۔

مارچ 2025 Vol-4 ن-3



پنجابی یونیورسٹی دے پروفیسر ڈاکٹر: رونقی رام ونڈ وچ گھٹ گنتیاں دی بھومکا اتے اوہناں دی سیاسی سماجک ستھتی 'تے دھیان کیندرت کرن گے

اپیل:

اسیں صلاحیت دا مہیناوار انک انگریزی، شاہ مکھی اتے گورمکھی وچ پرکاشت کر رہے ہاں اتے لیکھک اپنی سہج بھاشا وچ لیکھ دا یوگدان دے رہے ہن اتے سانوں ہور دو بھاشاواں وچ انوواد کرن دی لوڑ ہے۔

ولنٹیئراں نوں ساڈی اپیل ہے کہ اوہ ایمیل 'تے لیکھاں دا انوواد کرن لئی ساڈے نال رجسٹر ہون:

dr.bhatiasunil@gmail.com

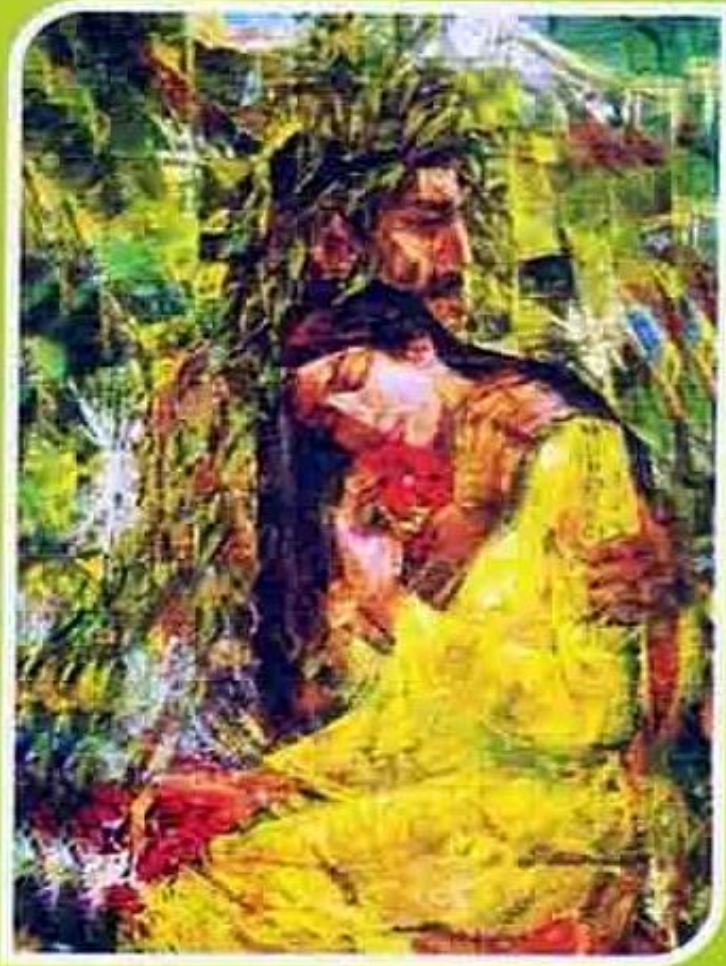
dr_subha@yahoo.com

ایہہ پنجابی سبھیچار دی وڈی سیوا ہوویگی۔



ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ

ਬਰਾਨੇ ਬੋਹੜ ਦੀ ਛਾਂ



ਪੰਜਾਬੀ PANJABI

A structural approach to Panjabi
as a foreign language

Karnal Chhillar
ਗੁਰਮਤਿ ਕਲੀਯਾਣ



© 2024 Karnal Chhillar. All rights reserved. Published by Karnal Chhillar, Gurmatti Kalyan, Ludhiana, Punjab, India.

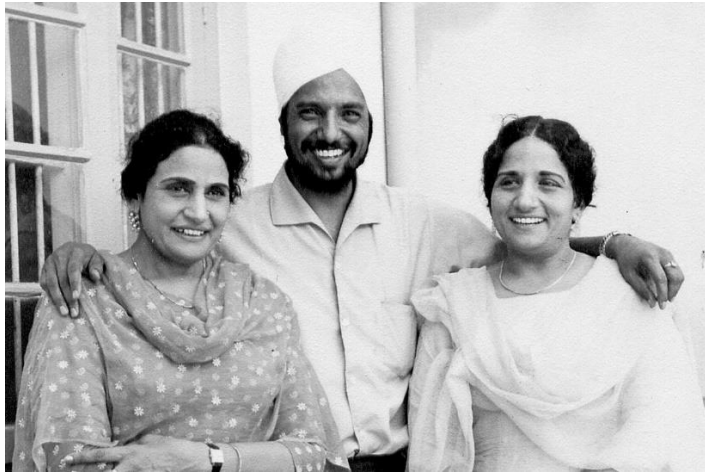
پنجاب دی پیشکاری کلا وچّ یوگدان: پرکاش کور اتے سریندر کور لوک گائک۔



(سریندر کور)

گاؤن والیاں بھیناں جو عورتاں دے گیتاں نوں گھراں توں باہر لے کے وشال سنسار وچّ پہنچیاں
دیواراں والے شہر لاہور وچّ جنمی پرکاش کور تے سریندر کور نے پنجاب دیاں مہلا گائکاں لئی
شیشے دی چھت توڑ دتی۔

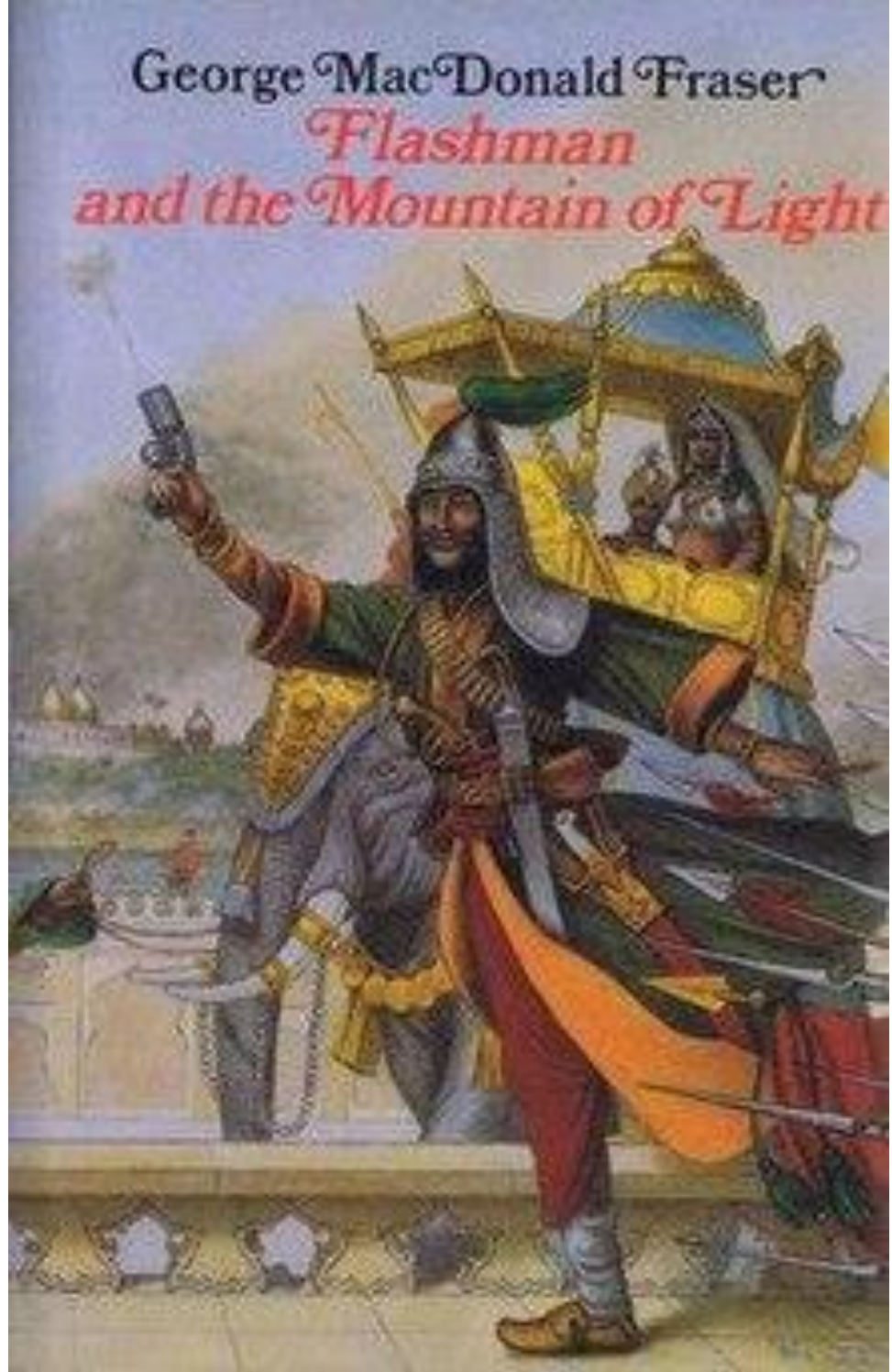
حالانکہ، عورتاں دوارا گاؤنا لمبے سمیں توں کوٹھیاں جان ویشواگھراں تکّ سمیت سی، جتھے
بہت ساریاں عورتاں نوں شاستری سنگیت دی سکھلائی دتی جاندی سی۔ گھراں وچّ، عورتاں جنم
اتے ویاہ ورگے خوشحال سماجک موقعیاں نوں درساؤن لئی روائتی لوک گائک کر دیاں بن، زیادہ تر
عورتاں دے اکتاں وچّ جیہناں وچّ مرد رشتے دار وی شامل نہیں بندے سن۔ مراساں وی عورتاں وچّ
گاؤندیاں۔ اس نال "عورتاں دے سنگیت" دے بعد دے بستیاوا دی نامکرن دی اگوائی کیتی گئی، جس
نے 60 اتے 70 دے دباکے وچّ ساڈے بچپن دے دوران ویاہاں دی اگوائی وچّ اکّ مہتوپورن کارج
نوں بنایا۔ ایہہ گاؤن، گالاں اتے چٹکلیاں دے نال اکّ انڈمئی منڈلی سی، جو اکثر جوکھم بھرے بندے
سن۔ نویں کھلی دنیاں وچّ سٹیا گیا، ایہہ صرف "سنگیت" ہے، گیت اتے ڈانس نال مرداں اتے
عورتاں لئی مفت ہے۔



(پرکاش کور، پردیسی، سریندر کور)

پرکاش کور دا جنم لاہور وچ ہویا سی، جو اس سمیں بریٹیش بھارت دا حصہ سی، اک پنجابی-سکھ پریوار وچ سی۔ اوہ پرسدھ پنجابی گانک-گیت کار سریندر کور دی وڈی بھین ہے۔ 19 ستمبر، 1919 نوں لاہور شہر وچ جنمے، جس سال امرتسر وچ جلیہانوالا باغ وکھے قتل عام ہویا سی۔ کور اک سہجدھاری سکھ بٹن داس دی سبھ توں وڈی دھی سی۔ ایہہ پریوار لاہور دے کندھ والے حصے دے اندر محلہ بھائی گیٹ وچ رہندا سی۔ کور ویہاں اتے تیوہاراں موقعے ربابی عورتاں نوں گاؤندے سنیا کردی سی۔ بہت چھوٹی عمر وچ، اوہ سنگیت دے ہر وستھار وچ ستھاپت گانکاں دی نقل کردا سی۔

کور نوں 1940 دے آسپاس بھارتی ریڈیو 'تے گاؤن دی پروانگی دتی گئی سی۔ اسنے 1941 وچ پیشاور ریڈیو 'تے لانیو پردرشن نال اپنی پیشیور شروعات کیتی، اتے پھر 31 اگست 1943 نوں 'دوواں بھیناں نے ایچنیموی لیبل لئی اپنا پہلا جوڑی گیت، 'ماواں 'تے دھیان رال بیٹھیاں 'دا پردرشن کیتا۔ کور پہلاں ہی آل انڈیا ریڈیو لاہور دی ماتا پراپت کلاکار سی۔ 1943 وچ، کور اپنی تیراں سالان دی بھین سریندر کور نوں آل انڈیا ریڈیو لاہور دے سٹوڈیو وچ لے گئی۔ ریڈیو سٹیشن تے ساریاں نوں حیران کر دتا، اتھوں تک کہ سریندر کور نے آڈیشن ٹیسٹ پاس کر لیا۔ اگست 1943 'توں بعد دیدار سنگھ پردیسیسو نال سریندر کور ال کور اتے سریندر کور نے کور نال ریڈیو سٹیشن جانا شروع کر دتا اتے زیادہ تر سماں دوگانا گایا، جو بہت مشہور ہویا۔ بدھ سنگھ تان، جو کہ ایاریار لاہور وکھے سنگیت سیکشن دے اس سمیں دے مکھی جیون لال مٹو دے سہانک سن، نے دونوں بھیناں نوں ہلکی گانکی دی سکھلائی دینی شروع کیتی۔ پر ہلکی گانکی دا راہ شاستری سنگیت راہیں لنگھیا۔ اس طرحاں کور نوں ہندوستانی شاستری سنگیت دیاں پیچیدگیاں بارے اپنا پہلا سمپرک ملیا۔ دوویں بھیناں نے سنگیت نردیشک ماسٹر عنایت حسین دے سنگیت نردیشن بیٹھ اک دوجے دی کمپنی وچ کئی ڈینیٹ ریکارڈ کیتے۔ اتھوں تک کہ سریندر کور نال کور دے شروعاتی دوگانے بہت مشہور ہوئے۔ سبھ توں پرانے ریکارڈ کیتے گئے دوگانیاں وچوں کجھ وچ بیٹھ لکھے بول سن ڈھول سپاہیا وے کتھے گانیوں دل لاکے، ”، ”ہائے نہ وس اوئے نہ وس بدلہ اجے نہ وس اوئے“ کالیا ” اتے ”ماواں تے دھیان رل بیٹھیاں نی مانی کوئی کردیانسنریننسیاں۔ دھیان کیوں وسریاں ”مانی۔ ” ایہہ سارے دوگانے ترنت ہٹ ہو گئے۔ کور نے آل انڈیا ریڈیو لاہور وکھے وی کئی ”شبد پیش کیتے۔ ایہہ ”شبد ” آل انڈیا ریڈیو لاہور دے سارے سنن والے کھیتر وچ پرسدھ ہو گئے۔ انہیں دنین پروگراماں دی ٹرانسکرپشن نہیں کیتی جاندی سی۔ اسے کرکے ایہہ نمبر ریڈیو آرکائیوز وچ وی اپلبدھ نہیں بن۔ کور نے کجھ سمیں لئی فلماں لئی وی گایا۔ اک جاں دو اجیہے ریکارڈ و شیش شرینی دے کلیکٹراں کول اپلبدھ بن۔



منکھتا دا مکھ پاتر: ہریجن بابا جس نے اغوا ہوئیاں عورتاں نوں بچایا

ونڈ ہنسا دا اکہ بھیانک پہلو اندازاً 100,000 عورتاں دا اغوا سی۔ اس توں بعد، 6 دسمبر، 1947 نوں بھارت اتے پاکستان وچکار بستاکھر کیتے گئے انتر-ڈومینین سنڈھی دے تحت، اغوا ہوئیاں عورتاں نوں لبھن لئی اپریشن بھارت اتے پاکستان دوواں وچ ماؤنٹ کیتے گئے سن۔

دلی وچ 200 مسلم عورتاں برآمد ہوئیاں۔ سبھ توں ودھ عورتاں نوں بچاؤن والا ویکتی اکہ بزرگ ہریجن (جاتی نوں بن دلت کیہا جاندا ہے) (سی۔ اس دا ناں نہیں پتہ، نہ ہی اس دا ڈھنگ۔ طریقہ۔ پھر وی، جدوں سماجک کارکن آنیس قدوئی نے عورتاں نوں پچھیا کہ اوہ اپنے اغواکاراں توں کوہیں "بھج گئیاں، تاں اوہناں وچوں اکہ نے کیہا": اکہ بزرگ ہریجن مینوں گھر لے آیا۔

ہریجن بابا بارے، قدوئی نے ونڈ اتے آزاد بھارت دے پہلے دو سالوں، ان پھریڈمز شیڈ 'تے اپنیاں یاداں وچ لکھیا": کجھ [اغوا کیتیاں عورتاں] نوں سماجک ورکراں دوارا برآمد کیتا گیا سی، کجھ نوں جمیعت کارکناں دوارا، کجھ نوں پولیس دوارا بچا لیا گیا سی۔ اکلے کم کرن والے اکہ ویکتی دوارا اکہ مہتوپورن سنکھیا برآمد کیتی گئی سی۔ اس نیک چمار نے بہت ساریاں اغوا کیتیاں کڑیاں نوں چھڈوایا اتے اوہناں نوں گپت روپ وچ اوہناں دے گھراں نوں واپس موڑ دتا۔ میں کوہیں چاہندا "ہاں کہ میں اسدا نام سکھ سکدا، پر ایہہ ہمیشہ لئی گپت رہا۔

اوہ سچ مچ بھارت دا ربّ دا بچہ سی۔

(سروت: scroll.in)

ہینے دا شبد : چاقو

باڈھ

چکو

چاکو

چس

چھری

دھار

کاچو

واڈھ

: پنجابی ڈنگے دھندے بول

ٹھوکر/ڈگنا	پرسدھ	شبہ
پارٹیار/ہوٹکار/کھنکن	گونج	ایکو
تسیدار/برکھدار	آگیاکاری	آگیاکاری
چھبڑیوالا	پھیرپوالا	حولدار
		ڈبل
دوگد	دھول بندوک	بیرل رائیپھل
تیوا	جنمپتری	گھوڑسوار
پھل اوئے	مہواری	ماہواری نوں
مصول	رسیدی	ڈاک
رہداری	پاسپورٹ	پاسپورٹ
گلی	چوکی دار	چوکی دار
تہار نکھا	دھونئینوالا	دھونئیں والا
مکدم	پوجا	پرارتھنا

گجراں والہ بناؤن والے مہان لوک: بدھ سنگھ دا پتر نودھ سنگھ (م. 1752), مہاراجہ رنجیت سنگھ دا پڑدادا سی۔

اوہ اکت بہادر اتے دلیر آدمی سی جس نے پریوار دی قسمت نوں ودھاؤن لئی اپنیاں شکتیاں لگانیاں۔ اسنے 1730 وچ سکرچک پنڈ دی کلابندی کیتی اتے اسے سال مجیٹھا دے اکت امیر زمیندار٪ گلاب سنگھ دی دھی نال ویاہ کروا لیا۔ اسنے علاقہ حاصل کیتا اتے، اسدی نجی بہادری دی مثال توں پر بہاوت ہو کے، بہت سارے ساہسی نوجواناں نے اس دے دوالے اکٹھے ہو گئے۔ انت وچ، اوہ اتے اس دے انویٹیاں دا سموہ پھیزلاپریا مثل وچ شامل ہو گیا اتے اپنے دلیر کارنامیاں دوارا اس دے مکھی، نواب کپور سنگھ دی پرشنسا پراپت کیتی۔ اوہ اوہناں سکھاں وچوں سی جیہناں نے 1749 وچ افغانستان واپس آون اتے احمد شاہ درانی دا پچھا کیتا سی۔

وچ لڑائی وچ سٹان لگن کارن اسدی موت ہو گئی۔ 1752

اس دے پتا سردار بڈھا سنگھ، جسدا اصلی نام دیسو سی، پنجاب دے ماجھے ٹریکٹ دے پنڈ دا اکت امیر جت کسان سی۔ اوہ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے پہلے جانے جاندے پوروج بن۔ اسدا جنم 1670 وچ ہویا سی۔ اوہ اکت بہت ہی خوشحال کسان بن کے وڈا ہویا جس کول 25 ایکڑ زمین، تن حل اتے اکت کھوہ سی۔ اس زمین اتے اسنے اپنے پریوار اتے پشوآں لئی دو گھر بنائے اتے جلدی ہی ایہہ اکت چھوٹا جیہا پنڈ بن گیا جو اس دے نام نال جاتیا جاندا سی۔ خالصے وچ شامل ہو کے اس نے بڈھا سنگھ دا نال لیا۔

دیس سکرچک بن جاندا ہے

سکرکاکیا مثل دا نام کوین آیا اس بارے گھٹو-گھٹ دو پرسدھ کتھاواں بن۔

□ سوکر دا ارتھ ہے چھوٹا اتے تنگ اتے چک دا ارتھ ہے زمین دا چھوٹا جیہا کھیتر جاں پنڈ۔ اس لئی اس دے نام بدلن نال دیسو نوں سکرچکیا کیہا جان لگا۔

□ دوسری پرمپرا سانوں دسوی ہے کہ سکرچک دا نام اس لئی رکھیا گیا سی کیونکہ اسدی ستھاپنا سکرور (شکرور) نوں کیتی گئی سی۔

سوکرچک لاہور توں اتر و 70 کلومیٹر دور گجراں والہ دے نیڑے ستھت سی۔ (گجراں والہ ضلع سارے سندھواں دے گھر وچوں جاتیا جاندا ہے اتے مہاراجہ رنجیت سنگھ جٹاں دے سندھو گوت (دے سن)۔

کیہا جاندا ہے کہ اپنے شروعاتی دنوں وچ دیسو کئی وار پشو چوری کردا سی۔ اکت وار دیسو نے نرکھونا پنڈ وچوں کجھ چنگے پشو لے کے گئے۔ کجھ دنوں بعد اوہ جنگل وچ اکت بڈھی عورت نوں ملیا جس نے اسنوں پچھیا کہ کی اسنوں دیسو دے ٹھکانے بارے پتہ ہے۔ اسنے اسنوں دسیا کہ دیسو اسدی مجھاں اتے بلداں دا اکت جوڑا لے گیا ہے اتے اسنے اسنوں دسیا کہ اوہ اوہناں نوں واپس لین جا رہی ہے۔ اس نے اس نوں دسیا کہ دیسو اکت کرڑے سبھاء دا آدمی سی اتے اوہ اس نال بدسلوکی کردا سی، پر اسنے کیہا کہ جدوں اسنوں اسدی ترس یوگ حالت دا پتہ لگے گا تاں

اسنوں اس 'تے ترس آویگا۔ اوہ دیسو نوں پنڈ وچ نہیں لبھ سکے پر اپنے ستھان 'تے واپس پرتن تے - اوہ ایہہ دیکھ کے حیران رہ گئی کہ اس دے سارے پشو گھر واپس آ گئے سن، سرکھیت اتے 'ٹھیک بنھے ہوئے سن۔

اس دے پوروجاں وچوں اک نے 1692 وچ گورو گوہند سنگھ دوارا سکھ دھرم وچ دی شروعات کیتی سی۔ بڈھا سنگھ اک دلیر ساہسی سی اتے کیہا جاندا ہے کہ اسنے گورو گوہند سنگھ اتے بندہ سنگھ بہادر دیاں لڑائیاں وچ حصہ لیا سی۔ اس دے کارنامیاں وچ شامل ہون والی سفلتا نے اس نوں پنجاب دے سبھ توں دلیر اتے سبھ توں ودھ درڑھ سنکھ سکھاں وچوں اک ہون دا مان پراپت کیتا اسنے اپنے پنڈ وچ اک قلعے ورگی محل بنائی۔ سکھاں وچ اس دا سدا بی ستکار سی۔

اوہ دیسی ناں دی گھوڑی دی سواری کردا سی جو اپنے سوار نال جیہلم، راوی اتے چناب دیاں ندیاں نوں پنجاہ وار پار کر چکی سی۔ کیہا جاندا ہے کہ کئی وار بڈھا سنگھ اپنی گھوڑی دی پٹھ 'تے دن وچ سو میل توں ودھ دوری طے کردا سی۔ بہادر اتے دلیر بڈھا سنگھ، جو کہ طاقت وچ اک وشال سی، کیہا جاندا ہے کہ اسنے اپنے جیون کال دوران تلواراں دے 40 کٹے اتے نوں ماچس دے زخم پراپت کیتے، بناں اسدی سریرک طاقت اسنوں اسپہل کر دتی۔

کارمائیکل سمتھ دے شبدان وچ، بڈھا سنگھ 'سبھ توں نڈر ہمت لئی؛ اسدی سمجھداری اتے چترائی لئی، جسنے اسنوں اپنیاں ساریاں یوجناواں وچ سپہنٹاپوروک لیا، اتے اسدی تیار بدھی اتے چنگے ہاسے۔ مذاق لئی وی پرسدھ کیتا گیا سی۔ غریباں دے حق اتے جائیداد فقیراں، غریباں اتے مسافراں دے پرتی بہت ہمدرد اتے ہمدرد سن۔

اپنی موت تے بڈھا سنگھ اپنے پچھے دو پتر چھڈ گیا، جیہناں دا ناں نودھ سنگھ اتے چندہ سنگھ سی، جو کہ راجا سانسی دے سندھاوالیا سرداراں دے پرکھے سن۔ نودھ سنگھ اک صحت مند اتے سندرنوجوان بن گیا۔ سوکے دے سمیں اوہ اپنے پشوآں نوں اجوکے امرتسر ضلعے دے مجیٹھا پنڈ وچ چراؤن لئی لیاؤندے سن۔ مجیٹھا دے اک امرتدھاری سکھ گلاب سنگھ نے 1730 وچ اپنی لڑکی لالی دا ویاہ نودھ سنگھ نال اس شرط 'تے کیتا کہ اوہ آپ ودھی وت بیتسما لیا۔ گلاب سنگھ خالصہ پنتھ دا شردھالو سی۔ اپنے سوہرے دی پریرنا نال نودھ سنگھ کپور سنگھ پھیزولاپریا دی کمان بیٹھ دل خالصہ وچ شامل ہو گیا۔ اس نے اپنا گھر چھڈ دتا اتے اپنے ساتھیوں سمیت سنسان جنگلاں وچ چلے گئے۔ ایہہ ادوں پرسدھ ہویا جدوں کپور سنگھ دی سنگت وچ اسنے احمد شاہ درانی نوں اس دے سمان اتے بھاری لٹ 1749 توں مکت کر دتا۔

رسولنگر دے پٹھان سلطان خان چٹھا نے چھ سکھاں نوں زبردستی اسلام قبول کیتا۔ نودھ سنگھ اتے چندہ سنگھ نے رسولنگر 'تے حملہ کیتا، سلطان خان دی جائیداد لٹ لئی اتے سکھاں نوں واپس لیا اتے اوہناں نوں دوبارہ امرت چھکایا۔ پھروزوالا دے شہاب۔اد۔دین نے پنڈ اریالا دے کجھ سکھاں نوں بندی بنا لیا اتے اوہناں دے سراں اتے داڑھیاں دے وال لہ دتے۔ ناؤ سنگھ اتے چندہ سنگھ نے اسدا پنڈ لٹ لیا اتے شہاب۔اد۔دین نوں موت دے گھاٹ اتار دتا۔

وچ نودھ سنگھ افغان حملہ آوراں نال لڑدے ہوئے سر وچ گولی لگن نال زخمی ہو گیا سی۔ 1749 زخم گھاتک ثابت نہیں ہویا پر اوہ اسمرتھ ہو گیا اتے اوہ کجھ سال پنجاب وچ سکھ لہر وچ حصہ لئیے بناں لٹکدا رہا اتے 1792 وچ اس دی موت ہو گئی۔

مہینے دی شخصیت: مہینے دی شخصیت: ڈاکٹر: بیر بہان بھاتیا



ڈاکٹر. بیر بہان بھاتیا))

بیر بہان بھاتیا دا جنم ایبٹا آباد٪ وچ ہویا سی، جو پہلاں بریٹیش بھارت دا اک حصہ سی، موجودہ سمیں وچ پاکستان وچ، جے دیوی اتے ابگت ہری چند بھاتیا، اک سرکاری نوکر دے گھر 30 اگست 1900 نوں ہویا سی۔ اسنے اپنی شروعاتی کالج دی پڑھائی سری پرتاپ کالج، سری نگر وچ کیتی جتھوں اسنے کنگ جارج میڈیکل کالج، لکھنؤ وچ داخلہ لین لئی 1919 وچ پاس کیتا اتے 1924 وچ میڈیسن وچ بیچلر ڈگری (ایمبی بی) پاس کیتی۔ اسنے 1926 وچ اپنی ماسٹر ڈگری (ایمڈی) پراپت کیتی۔ اوتھوں ہی اتے نیشنل ہارٹ ہسپتال وچ کلینکل اسسٹنٹ وجوں کم کرن لئی لندن جان توں پہلاں اک پرنسپل وچوں کم کیتا، نال ہی اپنی MRCP دی پڑھائی وی کیتی۔

بھاتیا لندن دے رائل کالج آف پھزیشنرز (ایم۔آر۔سی۔پی) دی ممبر شپ پراپت کرن توں بعد 1928 وچ بھارت واپس پرتیا اتے اپنے الما میٹر وکھے پھارماکولوجی وچ لکچرار دا عہدہ سنبھال لیا جتھے اوہ پھارماکولوجی وبھاگ دے صلاح کار ڈاکٹر، ریڈر اتے ڈائریکٹر بن گئے۔ 1936 وچ۔ اسنے اتھے ڈین اتے پرنسپل بنن لئی اپنی سیوا جاری رکھی، 1946 وچ دوائی دے پروفیسر وجوں ترقی دی گئی اتے 1960 وچ اپنی سیوا مکتی تک اس عہدے اتے رہے۔

لندن دے رائل کالج آف سرجنس دے اک پھیلو، بھاتیا نے دو وار بریٹیش بھارت دے کیندری پرانتاں دی ودھان سبھا دی سیوا کیتی۔ اوہ میڈیکل کونسل آف انڈیا دی کیندری کمیٹی دے ممبر سن اتے بھارت دے پہلے راشٹری فارمولے دے گٹھن وچ بھومکا نبھائی۔ اوہ انڈیا میڈیکل ایسوسی ایشن، کارڈیولوجیکل اتے نیورولوجیکل سوسائٹیز، اتے یونائیٹڈ پروونسز دی فارمیسی کونسل

ورگیاں وگیانک ایسوسیئیشن دا ممبر سی اتے ایسوسی ایشن آف پھزیشننز، انڈیا دے پردھان وچوں سیوا کیتی۔ بھارت سرکار نے اسنوں پدم شری دے ناگرک پرسکار لئی چنیا، جدوں 1954 وچ پدم پرسکاراں دی ستھاپنا کیتی گئی سی۔

راکھیہیلر فاؤنڈیشن دی 1958 دی سالانہ رپورٹ وچ بھاٹیا دا حوالہ دتا گیا سی۔ اپنے جیون دے اخیر لے حصے دوران، اوہ 13 مئی 1962 نوں اپنی موت تک پرسدھ آرکیٹیکٹ وائٹر برلے گریپھن دوارا ڈزائین کیتے گئے اپنے لکھنؤ ہاؤس وچ رہا۔ اسدا پہلا ویاہ، 1925 وچ شانتی دیوی نال ہویا، جس توں اس دے چار پتر بن، بعد وچ ویاہ ہویا۔ نوراہ کوڈی لئی مدعا ربت رہا۔



لکھنؤ ہاؤس))

پنجاب دا پرسدھ پریوار: ست پال متل راج سبھا ممبر

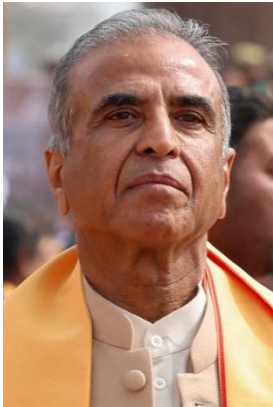


(ست پال متل)

ست پال متل (1931 – 1992) پنجاب توں اکّ بھارتی سیاستدان سی۔ اوہ نگر نغم دے کونسلر سن۔ اوہ پنجاب لیجسلیٹو کونسل (1964-70) دا ممبر اتے پنجاب سرکار وچّ اپ منتری سی۔ اوہ 1976 توں 1982 اتے پھر 1982 توں 1988 تکّ دو وار راج سبھا دے ممبر وجوں چنے گئے سن۔ اسنوں وچّ اسے سدن دے ممبر وجوں نامزد کیتا گیا سی اتے 1992 تکّ سیوا کیتی سی۔ متل بھارتی 1988 راشٹری کانگرس دے ممبر سن۔ اتے 1972 وچّ پنجاب پردیش کانگرس کمیٹی دے سکتر وجوں سیوا نبھائی۔

اوہ 17 مارچ، 1985 نوں نوین دلی وچّ ہونی دوجی استھانی وشو سنسد دے اکّ حاضر سن۔

اوہناں دا پتر سنیل متل بھارتی انٹرپرائیزز دا سنستھاپک اتے چیئرمین ہے۔



(سنیل متل)



(سنیل پنتی نیانا نال)

سنیل بھارتی متل (جنم 23 اکتوبر 1957) اکّ بھارتی ادیوگپتی اتے پراپکاری ہے۔ اوہ بھارتی، اینٹرپرائیزز دے سنستھاپک اتے چیئرمین بن، جس دیاں دورسنچار، بیمہ، رینل اسٹیٹ، سکھیا مال، پراپکاری، کھیتی اتے بھوجن توں علاوہ ہور ادماں وچّ وبھنّ رچیاں بن۔

بھارتی اینٹریٹل، سموہ دی پھلیگشپ کمپنی، 399 ملین توں ودھ گاہک ادھار دے نال ایشیا اتے افریقہ دے 18 دیشاں وچ سنجالن والی دنیا دی سبھ توں وڈی اتے بھارت دی سبھ توں وڈی ٹیلیکام کمپنی ہے۔



(راکیش متل)



(راجن متل)



(کیون متل)

کون بھارتی متل اکّ بھارتی انٹرنیٹ ادمی اتے بزنس ٹانیکون سنیل متل دا پتر ہے۔ اوہ اکّ موبائل دے پچھے کمپنی (RGU) گیمنگ ایپلیکیشن، یونیکورن ہائیک میسینجر اتے رش گیمنگ یونیورس . وجوں اپنی بھومکا لئی جانی جاندا ہے۔ CEO دے سنستھاپک اتے Hike

خزانہ کاروبار: اک ٹین شیڈ وچ پیدا ہویا، سوڈیشی 'ایٹلس' 1965 تک بھارت دا سبھ توں وڈا سائیکل
نرماتا بن گیا

ایٹلس سائیکلز لمیٹڈ دی ستھاپنا جانکی داس کپور دوارا ہریانہ وچ اک چھوٹے شیڈ وچ کیتی گئی
سی تاں جو ساریاں لئی کفایتی سائیکل تیار کیتے جا سکن اتے انٹراشٹری بازاراں وچ وی اک
مشہور برانڈ بن گیا۔

REGD. No. B 5866

10,00,000

से अधिक

एटलस साइकिलें आपकी सेवा में

एटलस साइकिल इंडस्ट्रीज लि० यह घोषित करले
गर्व का अनुभव करते है कि उन्होंने १० लाख से
अधिक साइकिलों का उत्पादन पूरा कर लिया है।
उनकी तीन सुप्रसिद्ध साइकिलें—एटलस, इस्टर्न
स्टार और जंबरा—टिकाऊपन, हल्की चाल
और सुन्दर फिनिश के लिए सुप्रसिद्ध हैं। यह
साइकिलें अनेकों मध्य पूर्व के देशों और बर्मा
को निर्यात की जाती हैं। इस धूम-अबसर
पर हम देश को आत्म-निर्भर बनाने और
उद्योगीकरण का अपना बचन दोहराते हैं।

एटलस

आपकी सर्वश्रेष्ठ साइकिल!
फ्रेमिंग स्टोर्स विभाग की मार्केट डेवलपिंग विभागी
को साइकिल विक्री करने वाले

एटलस साइकिल इंडस्ट्रीज लिमिटेड
पेठिया, दिल्ली के निकट

Atlas

FREQUENT HOLD-UP OF TRAINS PUNJAB

MANY REFUGEES FROM
MONTGOMERY KILLED

SUSPENSION OF DELHI-BHATINDA
SERVICE

FRONTIER MAIL LUGGAGE
VAN LOOTED

A passenger train running between Pakpattan and Kasur was attacked by a mob near Khudian Khas railway station in Montgomery District on Saturday night, according to information received in New Delhi. A number of refugees from Montgomery District, who were travelling by that train, are believed to have been killed.

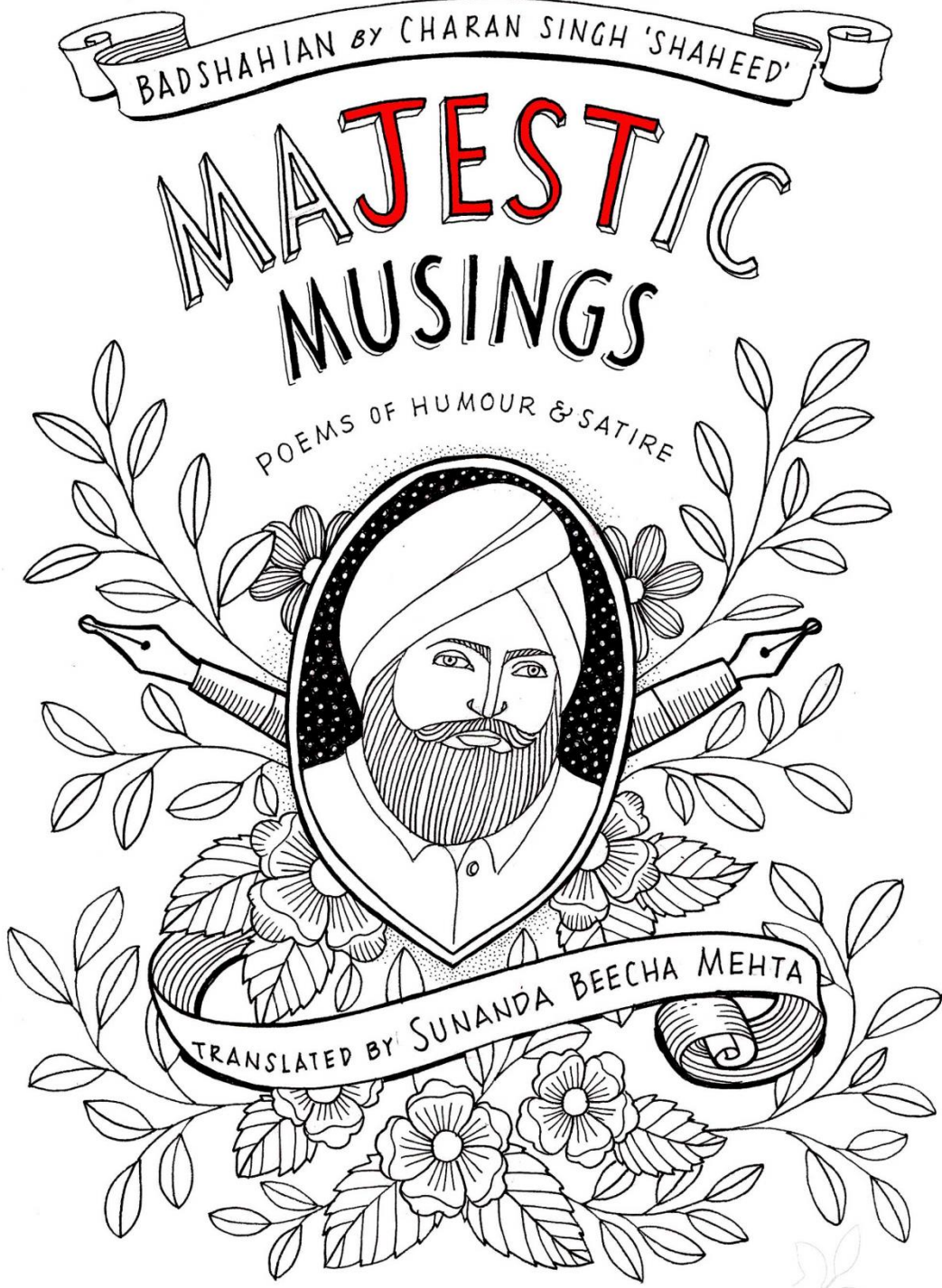
The Frontier Mail reached Delhi on Sunday morning 24 hours late. At Mauz, between Bhatinda and Jind, the train was held up and attacked by about 200 armed men and the luggage van broken into and looted. The train was searched and some passengers belonging to a particular community were killed.

Train service between Delhi and Bhatinda has been discontinued temporarily from Sunday. This step, it is stated, has been necessitated due to frequent hold-ups on this line.

The Punjab Mail heading towards Lahore was twice held up on Saturday. When the train reached Faridkot it was stopped by a mob comprising of members of one community. Further up the train was held by members of another community. Both the hold-ups resulted in a large number of casualties. The train reached Lahore several hours behind schedule.

People wishing to travel between Delhi and Lahore should note that railway journey through the intervening territories is wholly insecure, says a Press note issued on Sunday by the Director of Public Relations, West Punjab.

There have been several attacks of a communal nature, the Press note adds, on railway trains on the



سردار چرن سنگھ شہید سنندا مہتا دی پڑپوتی، ریزیڈینٹ ایڈیٹر، انڈین ایکسپریس پنے۔

میجیسٹک سنگیت: ہاسے اتے وینگ دیاں کویتاواں پنجابی لیکھک چرن سنگھ شہید دیاں کویتاواں دا سنگریہہ ہے، جو کہ اسدی پڑپوتی اتے پترکار سنندا مہتہ، د انڈین ایکسپریس، پنے دی سابقہ ریزیڈینٹ سمپادک دوارا مول گورمکھی توں انگریزی وچ انوواد کیتا گیا ہے۔ اس نوں ادتی دیو دوارا درسایا گیا ہے۔

سنگھ اک پترکار سی، جسنے آزادی توں پہلاں بھارت دا پہلا ہفتہ واری پنجابی اخبار موجی شروع کیتا سی۔ اسنے نابھہ اتے پٹیالہ ریاستاں لئی عدالتی اتہاسکار دا عہدہ وی سمبھالیا۔ اسنے اپنے جیون کال (1891-1935) وچ وینگ اتے سماجک ٹپنیاں دی اک پرسدھی پیدا کیتی۔ اوہ 19ویں صدی دے انت اتے 20ویں صدی دے ارنہہ وچ کانہ سنگھ نابھہ، ویر سنگھ اتے دھنی رام چاترک سمیت پنجابی سابتکاراں دے اک سموہ وچ شامل ہو گیا۔ اسدیاں چھوٹیاں کہانیاں اتے کویتاواں راجنیتک مدعیاں جویں کہ جماعت، ذات اتے دھرم نوں اک گورھے رجسٹر نال نجتھدیاں ہن، جویں کہ اس سنگریہہ توں سپشٹ ہے۔

سنگریہہ 'میری قلم' نال شروع ہندا ہے جو لیکھک اتے اس دی سرجنا دے مڈھے سادھن-قلم دے وچکار سبندھاں دا اک اپدیش ہے۔ النکاراں اتے اپماواں نال بھرپور، ایہہ قلم دی تلنا وکھو-وکھریاں ہستیاں، سچیو، نرجیو، ٹھوس، امورت، سنویدناتمک اتے اسدھارن نال کردا ہے۔ کجھ اداہرناں: اک، شیر، ہاسہ، ادھیکار، آزادی اتے سچ۔

'دوجا ویاہ' وچ مذاقیہ دا اک تناء ساہمنے آوندا ہے جو کہ اسدی پتنی دی موت توں بعد اس دے دوست دوارا دوبارہ ویاہ کرن 'تے کہانی کار دے اعتراض بارے ہے۔ کویتا اک کہانی وانگ اگے ودھدی ہے اتے یگ دے ویابتا روئے نوں درساوندی ہے، جس وچ دوست اپنے بچیاں دی بھلائی لئی کیتے گئے کماں نوں جائز ٹھہراؤن دی لوڑ محسوس کردا ہے۔ پر جدوں تسیں اس نردوش بچاء نوں سویکار کردے ہو (کتھاواچک دوارا پریرت) اک پنچ لائن آوندی ہے: دوست نے اپنے بچیاں نوں کسے رشتے دار دے گھر بھیج دتا ہے تاں جو اوہ اپنی نویں پتنی نال کجھ دن اکلے آند مان سکے۔

سنگریہہ دیاں بہت ساریاں کویتاواں وچ اک سمان موڑ ہے، اچانک اک ہور ستھر جان-پچھان توں بعد پرگٹ ہندا ہے جویں کہ "بوٹ دی شرارت" وچ، جس وچ برتانتکار بہت ساریاں مہنگیاں خریدیاں دا ورنن کردا ہے جو اک موقع خریدن توں بعد اک کلین وجوں اپنی آبھا نوں بنائی رکھن لئی مجبور ہندا ہے۔ پھینسی بوٹاں دے، اس نوں کنگال بنا کے۔ انت - ایہہ سبھ اک سپنا سی، شکر ہے۔

اس سنگریہہ وچ وی سنجم ہے، جویں کہ 'د فست لیسن' وچ سپشٹ ہے، دروناچاریا دیاں سکھیاواں نوں گرین کرن دی یدھشٹھر دی کوشش بارے اک کویتا، سبھ توں مہتوپورن طور 'تے غصے دا شکار نہ ہونا۔ جدوں دروناچاریا خود اک گرم لکچر دوران دھیان دین وچ اسپھل رہندا ہے، تاں یدھشٹھر اسنوں یاد دواوندا ہے، کشلتا نال شروعاتی ادھار نوں اک پورا چکر لیاوندا ہے۔ اک سمان برتانتک پھارمیٹ زیادہ تر کویتاواں وچ پایا جاندا ہے، جو اک تناء دے آدھار نال شروع ہندا ہے اتے انندمنی شبد-کھیڈ نوں راہ دندا ہے۔

اس تکنیک دی ورتوں 'مرن دی اچھا' وچ سبھ توں پرہاوشالی ڈھنگ نال کیتی جاندی ہے جتھے برتانتکار اک پریشان اربیتی نوں یاد دواوندا ہے کہ لالچی رشتے دار اتے زبردستی مناپھاکھوری

معمولی چنتاواں بن جدوں باقی نمٹکھت سنسار دوارا سہن والیاں بیماریاں توں علاوہ سیٹھ کیتا جاندا ہے۔ ایہہ سنگریہہ دیاں زیادہ تر کویتاواں نالوں سیاسی طور 'تے بے شرمی والا انت ہے۔

'سبھ توں قیمتی چیز' ورگیاں کجھ کویتاواں وچ اک دکھدائی دھن ہے، اک گمبھیر ادھار (بادشاہ اکبر نے اپنی پتنی دے داعوے توں نمرتا نال کہ اوہ اسدی سبھ توں قیمتی جائیداد ہے) کوی دے کوڑے ہاسرس نریکھن (کہ جے اسنوں اسدی من پسند چیز بارے پچھیا جاوے تاں ایہہ) اس دی ترن والی سوٹی ہوویگی جو انڈے دے چھلکیاں، ہنکاری لوکاں دیاں کھوپڑیاں نوں چیر سکدی ہے، کیونکہ 'دنیاں صرف سوٹی نال دوست بندیاں ہن'۔

مہتہ دا انگریزی انوواد سمکالی بھاوننا نال رنگی بوئی کوی دی بھاوننا نوں نہیں گواؤندا۔

اک کویتا:

کسے لائی ن روندنا کوئی

بے پرواہیاں

مینوں کی؟ جے نین کسے دے سندر، مست، متوالے نے

ہون پئے، جے کیس کسے دے ناگ شوکدے کالے نے

رنگ چمبیلی، بلہ گلابی، چہن-چکر انیالے نے

مینوں کی؟ جے ہتھ کسے دے کومل کمل نرالے نے

دنیاں پاگل بندی بے تاں بنے عشق دکھلاون نوں

آپاں نوں نہیں کیہا وید نے روگ اجیہا لاون نوں

دسو بھلا، ویکھ پھل کھڑیا، کیوں ترساں للچاواں میں؟

بھڑک چھال چکڑ وچ ماراں، بل توڑن بت لاواں میں!

کیوں بوٹے وچ ہتھ مار کے، زخم کنڈے دا کھاواں میں؟

مورکھ بناں، مخول کراواں، کیوں کپڑے پڑواواں میں؟

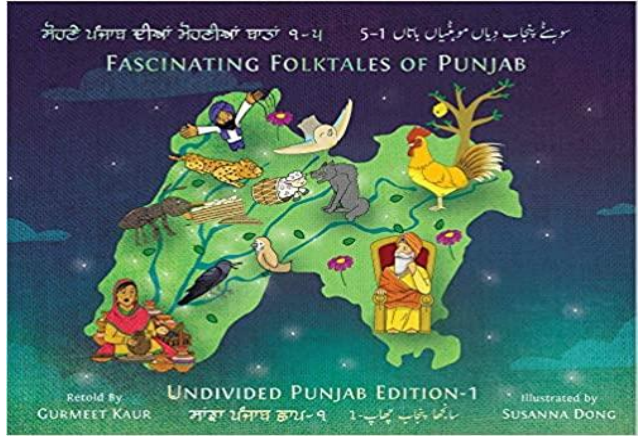
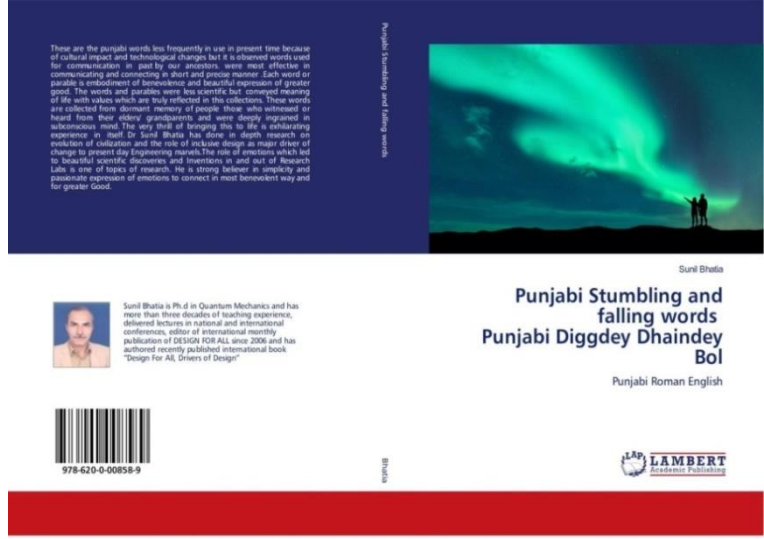
پھل دی گندھ تاں آپے اڈ کے، ساڈے ول آ جانی ہے!

اساں اپنی بے پرواہی دی کیوں شان گوانی ہے؟

چند-چانی دیکھ بھلا میں ہوکے بھر بھر روواں کیوں؟
کر کر یاد 'کسے' دا مکھڑا، جان 'اپنی' کھوواں کیوں؟
مٹھی نیند چھڈّ کے تڑپھاں، بیٹھاں، تراں، کھلوواں کیوں؟
درشن اک 'کسے' دے خاطر، 'رب' دا اجھی ہوواں کیوں؟
بدوبدی کیوں بھیٹ کرن نوں، سر-دل بتھ تے لئی پھراں؟
ہنکاری دے ٹھڈّ کھان نوں، کیوں پیریں سر دئی پھراں؟

میں بے شک اس جگ تے ہر دم ہسدا اتے ہساندا ہاں
پر نہ چاہ-شکنجے اندر اپنا دل کڑکاندا ہاں
پھل دی خوشبو نوں ہاں سنگھدا، نہ کہ اس نوں کھاندا ہاں
کوئی پدارتھ دیکھ جگت دا رال نہیں ٹپکاندا ہاں
میرا دل بے میرے وس وچ، جدھر چہاں چلاواں میں
تدے کمل سمع جگ وچ 'ستھرا' بے-پرواہ کہاواں میں
(سکھلائی: انڈین ایکسپریس، پنے)

نویں کتاب:

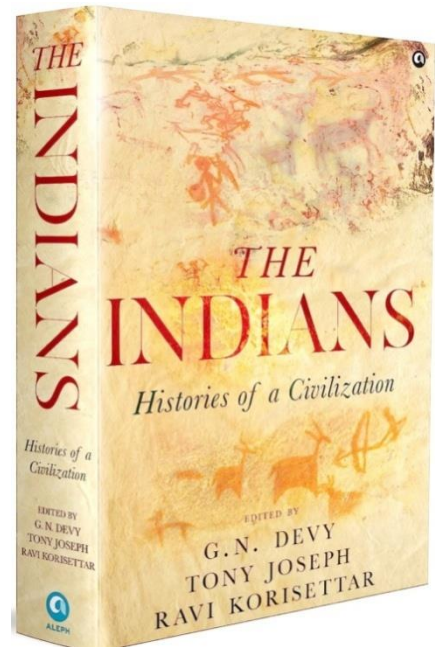
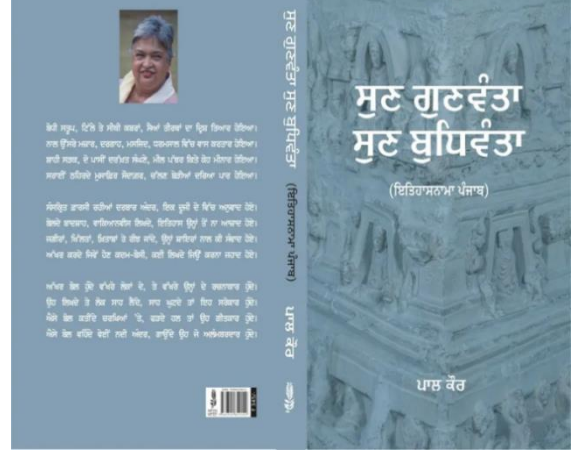
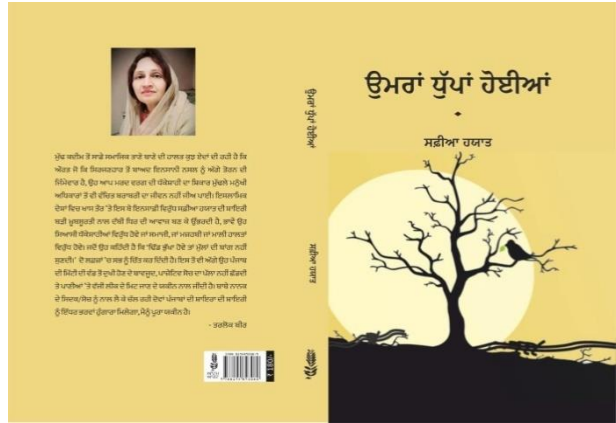


پہلی وار، پنج دریاواں دی دھرتی توں پنج خوبصورت چترت لوک- کتھاواں بچیاں اتے ماپیاں لئی پنجابی بھاشا دیاں لپسیاں (گور مکھی اتے شاہ مکھی) اتے انگریزی انواد دوواں وچ جیوت ہن۔

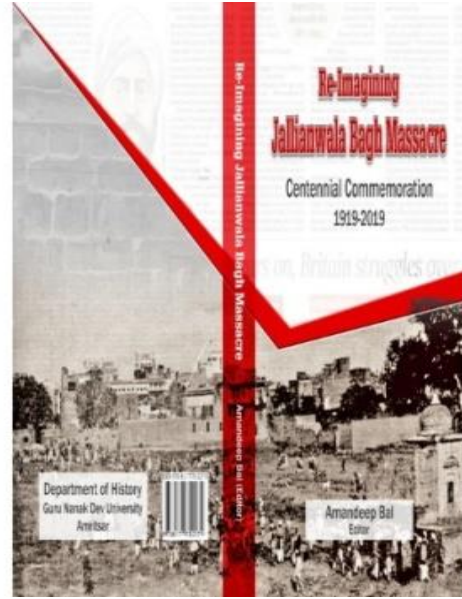
کتاب نوں بھرپور رنگاں وچ درسا یا گیا ہے جس نال پاتراں نوں جیوت بنایا گیا ہے۔ ہر کہانی انگریزی انواد دے نال پرمانک پنجابی وچ گیت کاری نال پیش کیتی گئی ہے اتے اک نینکتا ہے۔ انوندے پنجاب دے بال- انوکول نقشے اتے پنجابی لپسیاں نال بچیاں نوں جانو کرواؤن لئی ٹیبل پنجاب دی امیر وراثت بارے ہور سکھن لئی پیرت کردے ہن۔

94 | 11" x 8.5" | ہارڈ کور گور مکھی، شاہ مکھی اتے انگریزی 4-8-101-9887101-0-978 ISBN:

کر پا کر کے لیکھک توں سدھے طور 'تے ادھکارت کاپیاں خریدواتے پیسے بچاؤ۔ نیٹ 'تے لیکھک دیاں ہور کتاباں لئی پنجاب دیاں منموہک لوک کہانیاں دیکھو۔



Arandeep Bajal, Ph.D., is an Assistant Professor in the Department of History, Guru Nanak Dev University, Amritsar. She is the author of *Women's Movements and the State in Colonial Punjab: Life and Death of Dr. Sarabjit Kaur* (2015). Her areas of interest include international politics, gender studies, and South Asian history.



The book examines the impact of the Jallianwala Bagh Massacre on the Indian independence movement. It explores the role of the British in the massacre and the subsequent Indian nationalist movement. The book also discusses the role of the Indian National Congress and the role of the British in the Indian independence movement.

The book is a collection of essays by leading scholars in the field of Indian history and politics. It provides a comprehensive overview of the Jallianwala Bagh Massacre and its impact on the Indian independence movement. The book is a valuable resource for students and scholars alike.

خبریں:

1.

سلامت PunjibLibrary.com توں مفت ڈاؤنلوڈ کرن لئی وی اپلبدھ ہے
جن انک گور مکی اتے شاہ مکی ویچ اپلوڈ کیتا ہے، اکت اکت کر کے اسیں سارے اپلوڈ کراں گے۔

[*Salahiyat صلاحیت](#)

punjabilibrary.com

[Salahiyat](#)

punjabilibrary.com

نوٲٲٲ سٲگھ اٲوال

ٲروگرام اٲے ساءم



بھارت دے دکھنی ایشیا کھوج کیندر



اشتہار بازی:
ڈجیٹل نیوز لیٹر وچ اشتہار دین لئی

advertisement@southasiaresearchcenter.in

اشتہار نوں سویکار کرن دا مطلب ایہہ نہیں ہے کہ بھارت دے دکھنی ایشیا کھوج کیندر دوارا اتپاداں جاں سیواواں دا سمرتھن کیتا گیا ہے

خبران اتے درش:

ورکشاپاں/کانفرنساں بارے/نویں اتپاداں جاں سماگماں جاں سیمیناراں

southasiaresearchcenter@news

پاٹھکاں نوں بینتی کیتی جاندی ہے کہ اوہ ساڈے نیوز لیٹر بارے سمپادک نوں اپنے وچار پرگٹ کرن: فیڈبیک

Feedback@southasiaresearchcenter.in



آگامی سماگم اتے پروگرام

Editor@southasiaresearchcenter.in

دستخط کیتے لیکھاں وچ پرگٹائے گئے وچار ضروری طور 'تے بھارت دے دکھنی ایشیا کھوج کیندر دے ادھکارت وچاران نوں درساوندے نہیں بن۔

نگرانی: (انگریزی، گرومکھی اتے شاہ مکھی دیاں لپیاں)



پرو: برديو سنگھ ورک

پروفیسر آف ایمیننس (آنریری)، ایسجیجینیس ورلڈ یونیورسٹی، فتح گڑھ صاحب، انڈیا.

مکھ سمپادک:



ڈاکٹر. سنیل کمار بھاتیا پھیکلٹی ممبر،

اے/70/2 سیکٹر-18، روہنی، دلی-110089، بھارت

ای-میل: dr_subha@yahoo.com

سمپادک: (انگریزی سنسکرن)



شری ایل. کے. داس

سابقہ مکھی ادیوگک ڈزائن کیندر، انڈین انسٹیٹیوٹ آف ٹیکنالوجی (دلی)، بھارت، وزٹنگ پھیکلٹی ڈزائن وبھاگ، دلی
ٹیکنولوجیکل یونیورسٹی، دلی

lalitdas@dtu.ac.in

ای-میل: lalitdas@gmail.com

سمپادک (انگریزی سنسکرن)



رونقی رام توں پرو

شہید بھگت سنگھ چیئر پرو

راجنیتی وگیان وبھاگ

پنجاب یونیورسٹی، چنڈی گڑھ (بھارت)

ایمیل: ronkir@pu.ac.in

ایمیل: ronkiram@yahoo.co.in

سمپادک: (پنجابی بھاشا اتے گورمکھی لپی سنسکرن)



جسپال سنگھ سندھو

پترکار، لیکھک اتے سماجک کارکن، کیندری سنگھ سبھا، چنڈی گڑھ، بھارت

ایمیل: jaspal.sdh@gmail.com

ایسوسیئیٹ ایڈیٹر: (پنجابی بھاشا، گورمکھی لپی سنسکرن)



رمندرجیت کور، ڈاکٹر

سہانک پروفیسر، پنجابی یونیورسٹی، پٹیالہ، بھارت

ایمیل: jitraminder75@gmail.com

سمپادک: (پنجابی بھاشا اتے شاہ مکھی لپی سنسکرن)



آسما قادری نے پرو

انسٹیٹیوٹ آف پنجابی اینڈ کلچرل سٹڈیز اورینٹل کالج

پنجاب یونیورسٹی لاہور پاکستان

ایمیل: aasmaqadri@gmail.com 1

ایسوسیئیٹ ایڈیٹر: (پنجابی بھاشا، شاہ مکھی لپی سنسکرن)



عرفان ملک ڈاکٹر

پنجاب یونیورسٹی، چنڈی گڑھ (بھارت)

ایمیل: irfanmalik941@gmail.com

پرکاشن دے انچارج



خوشحال سنگھ چنڈی گڑھ نے سکھ سٹڈیز وچ ماسٹر ڈگری اتے سکھ پرب پنجابی یونیورسٹی، پٹیالہ وچ پی. ایچ. ڈی. جنرل سکریٹری سرے گورو سنگھ سبھا جنرل س

سمپادکی ممبر



ڈاکٹر. گورو ریجا، انڈین انسٹیٹیوٹ آف ٹیکنالوجی، رڑکی، انڈیا ایمیل: gaurav.raheja@ar.iitr.ac.in, gr.iitroorkee@gmail.com



ڈاکٹر. سوگندھ ملہوترا، انڈین انسٹیٹیوٹ آف ٹیکنالوجی، ممبئی، بھارت، ایمیل: sugandh@iitb.ac.in

وشیش پترکار:

شریمتی نیمشا شرما،

ایمیل: Nemisha90@gmail.com، بھارت،

پتر وبار لئی پتہ:

اے/70/2 سیکٹر-18 روہنی، دلی-110089، بھارت

اس جرنل وچ دکھائی دین والی سمگری نوں سنتنر روپ وچ دوبارہ تیار کیتا جا سکدا ہے۔ اسے دی اک کاپی اتے رسید دی شلاگھا کیتی جاوے گی۔

ایہہ رسالہ ساؤتھ ایشیا ریسرچ سینٹر آف انڈیا اے/70/2 سیکٹر-18 روہنی، دلی-110089 (انڈیا) اتے پرکاشک دا نام ڈاکٹر۔ سنیل کمار بھاٹیا، ایڈریس اے/70/2 دوارا پاٹھکان دے لاپھ لئی ہر مہینے مفت وچ پرکاشت کیتا جاندا ہے۔ سیکٹر-18 روہنی،
dr_subha@yahoo.com-دلی-110089 ٹیلیفون: +91-11-27853470, 011-45793470, ای-میل:



ਪੰਜਾਬੀ ਲਹਿਣਬ੍ਰੋਵੀ
PUNJABI LIBRARY
www.PunjabiLibrary.com